

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma

Kuurojen Liitto ry

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma

Kuurojen Liitto ry
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
HELSINKI

Kansi

Matti Seppänen, Turning Point Oy

Kannen kuva

Darren Frazier

Taitto

Matti Uusivirta

Sivunvalmistus ja painotyö

Multiprint, Vantaa 2010

© Kuurojen Liitto ry
Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 60

ISBN 978-952-5396-60-7

ISSN 1457-1099

© Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 158

ISBN 978-952-5446-48-7

ISSN 0355-5437

Sisällys

Alkusanat 5

Esipuhe 7

1 Johdanto 9

- Viittomakielinen yhteisö 9
- Viittomakielet Suomessa 10
- Kielelliset oikeudet 11
- Tietoisuus omasta kielestä 12

2 Viittomakielinen yhteisö Suomessa 13

- 2.1 Kuurojen yhteisöstä viittomakielisiksi 13
- 2.2 Viittomakielisen yhteisön jäsenet 17
 - Kuuro? Viittomakieltä käyttävä? Viittomakielinen? 17
 - Suomenruotsalaiset viittomakieliset – vähemmistö vähemmistössä 21
 - Viittomakieliset maahanmuuttajat 21
 - Viittomakommunikaatio ja muut puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät 22

3 Suomen viittomakielisten kielelliset oikeudet 23

- 3.1 Suomen perustuslaki 23
- 3.2 Kielilainsäädäntö 24
- 3.3 Lainsäädännön soveltaminen käytäntöön 26
- 3.4 Kieliä koskevat kansainväliset velvoitteet 28
 - ”YK:n vammaisten ihmisoikeussopimus” 28
 - Euroopan neuvoston sopimukset ja velvoitteet 29
 - Pohjoismainen kielisopimus uudistuu 29
 - Suosituksia 30

4 Viittomakielen käyttö eri elämänalueilla 31

- 4.1 Varhaislapsuus 31
 - Lapselle kieli! 31
 - Neuvolat, päivähoito ja muut palvelut 33
 - Suosituksia 34
- 4.2 Viittomakieliset ja koulu 35
 - Lyhyt katsaus historiaan 35
 - Nykyiset koulutusväylät 36
 - Yleis- vai erityisopetusta, yhdessä vai erikseen 37
 - Suosituksia 40

- 4.3 Tulkkaus 41
 - Tulkkaus elämänkaaren eri vaiheissa 42
 - Tulkkauspalvelun toteuttaminen 43
 - Tulkit 44
 - Suosituksia 45
- 4.4 Viittomakieliset työelämässä 46
 - Viittomakielisten kielelliset oikeudet ja kielenkäyttö työpaikoilla 46
 - Tiedonkulku työpaikalla 47
 - Suosituksia 49
- 4.5 Mahdollisuus asioida viittomakielellä 50
 - Viranomaisasiat 50
 - Sosiaali- ja terveyspalvelut 51
 - Kirkon työ viittomakielisten parissa 52
 - Järjestöjen työ ja vapaaehtoistyö viittomakielisten parissa 52
 - Suosituksia 53
- 4.6 Viittomakielisten kulttuuripalvelujen lisääminen 54
 - Viittomakieliset kulttuuri- ja teatteripalvelut 54
 - Viittomakielisten kirjasto- ja tietopalvelut 55
 - Museopalveluja myös viittomakielisille 56
 - Suosituksia 56
- 4.7 Viittomakielisten tiedonsaanti 57
 - Televisio, verkkoviestintä ja muu viittomakielinen ohjelmatuotanto 58
 - Hätä- ja kriisitilanteet 60
 - Suosituksia 60
- 4.8 Tutkitaan ja huolletaan viittomakieliä 61
 - Viittomakielten tutkimus 61
 - Viittomakielten sanakirjatyö 62
 - Viittomakielten kielenhuolto 65
 - Suosituksia 66

5 Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010–2015 67

Lähdeviitteet 69

Lähteet 73

Alkusanat

Kuurojen Liiton ensimmäinen kielipoliittinen ohjelma hyväksyttiin liiton liittokokouksessa syksyllä 1991. Viittomakielitoimikunnan laatiman ohjelman tavoitteena oli viittomakielen aseman parantaminen Suomessa. Toimenpideohjelma määritteli suuntaviivat liiton Viittomakielikeskuksen työlle vuoteen 1996 asti. Vuosien 1997–2000 tavoitteeksi asetettiin tavoitteiden arviointi ja jatkotoimenpiteiden valmisteleminen.

Vuonna 1995 viittomakieltä käyttävien oikeudet lisättiin Suomen perustuslakiin (17. § 3. mom.: *Viittomakieltä käyttävien oikeudet – – turvataan lailla*). Tämä perustuslain asettama velvoite ei kuitenkaan ole taannut kielellisten oikeuksien toteutumista riittävän hyvin, vaan lainsäädännössä on edelleen suuria puutteita. Siksi uuden kielipoliittisen ohjelman laatiminen yhdessä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen viittomakielen lautakunnan kanssa on tullut ajankohtaiseksi. Ohjelmassa tuodaan esille se, millaisia vaikeuksia lainsäädännön puutteista ja soveltamisongelmista seuraa tavalliselle viittomakielen käyttäjälle. Ohjelmassa annetaan lukuisia suosituksia toimenpiteiksi lainsäätäjille ja viranomaisille, mutta myös muille toimijoille.

Tämä kielipoliittinen ohjelma on myös osa laajempaa kielipoliittista keskustelua, jota Suomessa parhaillaan käydään. Tähän mennessä ovat jo ilmestyneet ehdotus suomenruotsin toimintaohjelmaksi *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland* (2003), *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma* (2009) ja *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma* (2009).

Viittomakielen tunnustaminen perustuslaissa on vahvistanut kuurojen yhteisön identiteettiä kieli- ja kulttuuriryhmänä niin, että yhä useammat yhteisön jäsenet ovat alkaneet käyttää itsestään nimitystä *viittomakielinen*. Nyt julkaistavassa Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa kuvaillaan käynnissä olevaa muutosta ja arvioidaan sen merkitystä. Eri elämänalueita kuvaavat tekstit ovat suhteellisen laajoja siksi, että pidämme tärkeänä lisätä tietoa kieliasioista sekä viittomakielisten omassa keskuudessa että muualla yhteiskunnassa.

Viittomakielen aseman parantumisen myötä Kuurojen Liiton ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen rinnalla viittomakielityötä tekee tänä päivänä joukko muita toimijoita. Viittomakielityötä

tehdään myös pohjoismaisella, eurooppalaisella ja kansainvälisellä tasolla mm. Kuurojen Liiton kehitysyhteistyöhankkeissa sekä yhteistyössä Kuurojen pohjoismaisen neuvoston (Dövas Nordiska Råd), Euroopan kuurojen unionin (European Union of the Deaf) ja Kuurojen maailmanliiton (World Federation of the Deaf) kanssa.

Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman valmisteluun liittyviä keskusteluja on käyty vuosien mittaan eri yhteyksissä, erityisesti liiton viittomakielitoimikunnan ja Kotuksen viittomakielen lautakunnan kokouksissa. Ohjelmaluonnos hyväksyttiin Kuurojen Liiton liittokokouksessa Varkaudessa 2008. Tekstin ovat viimeistelleet Kaisa Alanne, Leena Savolainen ja Pirkko Selin-Grönlund.

Kuurojen Liitto, viittomakielitoimikunta:

Jaana Aaltonen
Kaisa Alanne
Karin Hoyer
Maritta Jarva
Liisa Kauppinen
Jaana Keski-Levijoki
Suvi Sjöroos
Pirkko Selin-Grönlund

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, viittomakielen lautakunta:

Kaisa Alanne
Pirkko Johansson
Arttu Liikamaa
Terhi Rissanen
Thomas Sandholm
Leena Savolainen
Tomas Uusimäki

Esitämme lämpimät kiitoksemme myös kaikille muille, jotka ovat keskusteluihin vuosien mittaan osallistuneet. Erityisesti haluamme kiittää Markku Jokista (Kuurojen Liitto), Pirkko Nuolijärveä (Kotus) ja Paulina Tallrothia (oikeusministeriö) asiantuntija-avusta.

Esipuhe

Kuurojen Liiton ensimmäisen kielipoliittisen ohjelman päätavoitteena vuonna 1991 oli viittomakielen aseman vahvistaminen. Kielipoliittiseen ohjelmaan pohjautuvan edunvalvontatyömme tärkeä tulos saavutettiin vuonna 1995, kun viittomakieli tunnustettiin perustuslaissa. Uuden kielipoliittisen ohjelman tavoite ei eroa merkittävästi ensimmäisen ohjelman tavoitteesta: pyrkimyksenä on edelleen vahvistaa suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa.

Kielipoliittinen ohjelma on tarkoitettu työkaluksi, jonka avulla voidaan parantaa viittomakielten asemaa ja vahvistaa viittomakieltä käyttävien kieli- ja kulttuuri-identiteettiä sekä kehittää viittomakieltä ja viittomakielistä kulttuuria. Tämä edistää ihmisoikeuksiemme toteutumista ja parantaa elämänlaatua ja yhdenvertaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kielipoliittisella ohjelmalla on kolme tehtävää. Sen tarkoituksena on vahvistaa viittomakielen asemaa, selkiyttää kysymystä viittomakielen omistajuudesta ja herättää keskustelua kielestä ja sen merkityksestä.

Viittomakielen asema on turvattu perustuslain tasolla, ja viittomakieli mainitaan useissa laeissa ja asetuksissa. Viittomakielialan koulutusmahdollisuudet ovat lisääntyneet: meillä koulutetaan muun muassa viittomakielen tulkkeja, viittomakielisiä luokanopettajia ja viittomakielen ohjaajia. Tämä kaikki ei kuitenkaan tarkoita sitä, että viittomakielen asema olisi vahva ja sen tulevaisuus turvattu ja ettei tarvetta lisätoimenpiteille olisi. On vielä ratkaisemattomia asioita, kuten viittomakieltä ensikielenään käyttävien lukumäärän mahdollinen väheneminen ja sen selvittäminen, ovatko kielen käyttömahdollisuudet eri elämänaloilla vähenemässä. Kielipoliittisen ohjelman avulla meidän on mahdollista varmistaa viittomakielen aseman jatkuva turvaaminen myös tästä eteenpäin.

Kuurojen yhteisö on työskennellyt viittomakielen aseman parantamiseksi jo yli sadan vuoden ajan. Olemme pyrkineet vaikuttamaan yhteiskuntaan ja saamaan sen kantamaan vastuunsa niin, ettei kuurojen tarvitsisi tehdä sitä yksin. Aikojen saatossa yhteiskunta onkin ottanut tehtäviä hoitaakseen. Monet tahot, mm. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, tulkkeja kouluttavat oppilaitokset, Jyväskylän yliopisto ja muut yliopistot sekä kuurojen koulut,

ovat olleet mukana viittomakielen opetuksen ja viittomakielen käytön edistämässä. Vastuun siirtyessä muille yhteiskunnan tahoille on tarkistettava, pääsevätkö syntyperäiset viittomakielen käyttäjät osallistumaan päätöksentekoon, toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Onko olemassa riski, että kielen omistajuus on siirtynyt käsistämme ja päätösvalta on muilla? On myös selvää, että kaiken vastuun ei tule olla ainoastaan viittomakielisillä kuuroilla, vaan se tulee jakaa yhteistyökumppaneiden kanssa. Meidän on varmistettava, että kielen omistajuus pysyy kieliyhteisössä, mutta yhteistyöllä turvaamme sen, että kielen ylläpitäminen ja kehittäminen onnistuu.

Kielipoliittisen ohjelman tehtävänä on toimia jatkuvana muistutuksena siitä, että meidän tulee pysyä aktiivisina. Ohjelman tarkoitus on myös herättää ajatuksia ja keskustelua kielen olemassaolosta sekä yhteisön sisällä että yhteistyökumppaneiden kanssa. Ilman tätä keskustelua kieli ja siihen liittyvät asiat unohtuvat nopeasti.

Edellä mainitut kolme tehtäväaluetta ovat mielestäni kielipoliittisen ohjelman päätehtävät. Ohjelma viestii meille myös siitä, miten suuri merkitys kielellä on ihmiselle. Ilman kieltä ihmisoikeutemme eivät toteudu. Ilman kieltä identiteettimme ja kulttuurimme katoavat. Kielipoliittinen ohjelma on ensisijaisen tärkeä työväline kaikille, jotka jollakin tavalla elävät tai toimivat viittomakielen parissa, niin kielen käyttäjille kuin ammattilaisillekin.

Markku Jokinen

toiminnanjohtaja
Kuurojen Liitto ry

1 Johdanto

Viittomakielinen yhteisö

Viittomakielisessä yhteisössä on monenlaisia jäseniä. Joukkoon kuuluu ensinnäkin lapsia, nuoria, aikuisia ja ikäihmisiä. He voivat olla kuuroja, huonokuuloisia tai kuulevia. He asuvat eri puolilla Suomea. On päivähoitolapsia, koululaisia, opiskelijoita, työssä käyviä, työttömiä ja eläkeläisiä; yksin asuvia ja perheellisiä, avo- tai aviopuolisoita, vanhempia ja adoptiovanhempia. Viittomakieliset työskentelevät monilla aloilla: hoivapalveluissa, tietotekniikan parissa tai metallialalla, opetus- ja tutkimustöissä ja vaikuttajinakin. Viittomakieliset voivat kuulua vähemmistöihin: suomenruotsalaisiin, maahanmuuttajiin, uskonnollisiin tai seksuaalisiin vähemmistöihin ja niin edelleen. Joukossa on hyvin menestyviä, syrjäytymisuhan alla eläviä ja yhteiskunnan väliinputoajia. Ei myöskään pidä unohtaa viittomakielisiä kuurosokeita eikä liikunta- ja kehitysvammaisia.

Tästä kirjavataustaisesta joukosta on pitkään totuttu käyttämään nimitystä *kuurojen yhteisö*. Yhteisön jäsenten kielitietoisuus voimistui 1980-luvulla, ja aivan viime vuosina tämän termin rinnalla on vähitellen alettu käyttää ilmausta *viittomakielinen yhteisö* (myös nimityksiä *viittomakieliyhteisö* ja *viittomakielisten yhteisö* käytetään). Ilmaus *viittomakielinen yhteisö* ei vielä ole vakiintunut kovinkaan laajaan käyttöön, kuten ei myöskään yhteisön jäsenen viittaava termi *viittomakielinen*. Tässä toimintaohjelmassa käytetään pääasiasa termiä *viittomakielinen yhteisö*, sillä ohjelma pyrkii tarkastelemaan yhteisön elämää erityisesti kielen käytön näkökulmasta.

Viittomakielinen yhteisö rakentuu kolmen vahvan peruspilarin – kielen, kulttuurin ja identiteetin – varaan. Yhteisön jäsenet koostuvat siellä, missä viittomakieltä käytetään. Yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa sitovat heitä yhteen. Siksi viittomakieliset määrittelevätkin itsensä *kieli- ja kulttuurivähemmistöksi*. Monet viittomakieliset kokevat itsensä myös maailmankansalaisiksi, koska kokemus kuurona kuulevien parissa elämisestä ja oman kielen erillaisuus ympäröiviin puhuttuihin kieliin verrattuna yhdistävät yli rajojen.

Yhteisön ulkopuoliset ovat eri aikoina käyttäneet viittomakielisten ryhmästä erilaisia nimiä. Käytetyt termit ja näkemykset ovat

vaihdelleet paljon, mutta suurimmalle osalle niistä yhteistä on ollut vammaisuuden, poikkeavuuden korostaminen. Ympäröivä yhteiskunta on luonut rakenteita, jotka eivät aina tue viittomakielisiä kieli- ja kulttuuriryhmänä. Suurin osa palveluista toimii suomen- tai ruotsinkielisinä. Valtio, kunnat, lainsäätäjät, sosiaalipalvelujen tarjoajat ja instituutiot kutsuvat viittomakielisiä monilla sellaisilla termeillä, joita viittomakieliset itse eivät käytä: *kuulovammainen, kuulovikainen, kuuromykkä* ym. Viittomakieliset kuurot harvoin kokevat olevansa vammaisia, sillä omassa yhteisössään he voivat elää täyttä elämää.

Viittomakielet Suomessa

Suomessa käytetään kahta kansallista viittomakieltä: **suomalais- ja suomenruotsalaista viittomakieltä**. Tässä tekstissä sanalla *viittomakieli* viitataan näihin molempiin kieliin. Maahanmuuton myötä Suomessa käytetään myös muita viittomakielisiä, suurimpana ryhmänä venäläistä viittomakieltä.¹ Viittomakielet ovat puhuttujen kielten tavoin itsenäisiä kielijärjestelmiä. Ne syntyvät spontaanisti kuurojenyhteisöjen sisällä kommunikaation tarpeesta, niitä ei erikseen keksitä. Viittomakieli ei siis ole kansainvälinen kieli, vaan jokaisella maalla on oma kansallinen viittomakielensä tai useampia-kin. Puhuttujen kielten tavoin viittomakielet ovat sidoksissa maansa kulttuuriin. Puhuttujen kielten kielioipit ovat usein hyvin erilaisia keskenään (esim. suomi, saksa, venäjä). Viittomakielten kieliooppien keskinäiset erot eivät nykytietämyksen perusteella ole näin suuria, mutta eri viittomakielissä käytettävä viittomisto voi olla hyvinkin erilaista. Viittomakielissä ilmaukset tuotetaan käsien, pään ja kasvojen sekä vartalon liikkeillä ja vastaanotetaan näön varassa.

Suomen viittomakielten juuret juontavat ensimmäisen kuurojenkoulun perustamiseen vuonna 1846.² Tuolloin Ruotsista tuodusta ruotsalaisesta viittomakielestä eriytyi sittemmin kaksi kieltä, suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli. Suomessa käytettävien viittomakielten murteita ei juuri ole tutkittu, mutta ainakin alueellisia eroavaisuuksia löytyy. Sosiaaliset murteet puolestaan näkyvät muun muassa siinä, että nuoriso ja vanhempi sukupolvi viittovat eri tavoin. Ammatti- ja harrastusryhmille ja muille kiinteille ryhmille syntyy omat erityiset kielensä.

Viittomakielen opetus kouluissa äidinkielenä on vielä hyvin pienimuotoista tai sitä ei ole järjestetty ollenkaan. Viittomakielen yleiskielen muoto ei ole samalla tavoin säänneltyä ja vakiintunutta kuin esimerkiksi suomen ja ruotsin, joilla on vankka kirjallinen kulttuuri ja joiden kirjakielen osaamiselle luodaan pohja jo koulussa. Viittomakielisissä teksteissä (viittomakieliset uutiset, oppimateriaali, tiedotteet ym.) yleiskielen ominaisuuksia ovat selkeä lause-

rakenne, viittomien huolellinen artikulaatio sekä murteellisten ja arkityylisten viittomien välttäminen. Tutkimusta viittomakielen kielipollisista piirteistä on vasta hyvin vähän, eikä viittomakielen kieliooppia kuvaavaa teosta ole siksi vielä pystytty kokoamaan.

Kielelliset oikeudet

Lähtökohtana viittomakielisten kielipoliittiselle ohjelmalle on Suomen perustuslain 17. §:n 3. momentin maininta: *Viittomakieltä käyttävien – – oikeudet turvataan lailla*. Myös YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) nostaa viittomakielen tärkeyden esiin merkittävällä tavalla. Yleissopimuksessa viittomakielet tunnustetaan ensimmäistä kertaa kansainvälisen lainsäädännön tasolla itsenäisinä kielinä, sillä artikla 2 määrittelee, että sopimuksessa *kielellä* tarkoitetaan puhuttuja ja viitottuja kieliä ja *kommunikaatiolla* erilaisia menetelmiä, joilla tuetaan tai korvataan puhetta. Yleissopimus on saamassa lain voiman Suomessa lähivuosien aikana. Yleissopimuksesta kerrotaan lisää luvussa 3.4 (s. 28).

Kieli ja mahdollisuus vuorovaikutukseen ovat ihmisen olemassaolon perusta. Sosialisatio ja oppiminen tapahtuvat kielen kautta, oli kieli sitten muodoltaan puhuttu tai viitottu.³ Jokaisella on yksilöllinen oikeus omaan äidinkieleensä, ja kieli- ja kulttuuriryhmillä puolestaan on kieleen yhteisöllinen oikeus.⁴ Viittomakieliselle yhteisölle on tärkeää osallistua myös ympäröivän yhteiskunnan toimintaan – on kuitenkin eri asia, miten ja millä tavalla viittomakieliset voivat osallistua. Eri kieli- ja kulttuuriryhmien oikeutta toimia omalla kielellään ei aina arjessa huomioida.

Kielipolitiikalla tarkoitetaan kielten ja yhteiskunnan ja sen instituutioiden välisten suhteiden järjestämistä tietoisilla toimenpiteillä. Kielipolitiikkaa ovat muun muassa sellaiset päätökset, joilla määritetään kielen asemaa ja käyttöä lainsäädännössä ja koulutusjärjestelmässä.⁵ Yksilötason kielipolitiikkaa ovat muun muassa pienet päätökset siitä, mitä kieltä missäkin tilanteessa käytämme, kun asioimme tai keskustelemme. Enemmistökielen edustajalle nämä pienet päätökset ovat usein tiedostamattomia.

Viittomakielisten kielipoliittisen ohjelman päämääränä ovat viittomakielisten yhdenvertaiset kielelliset oikeudet. Viittomakielisten kielelliset oikeudet on tunnustettava lainsäädännön kaikilla tasoilla. Ohjelmassa esitetään lukuisia toimenpiteitä, joilla voidaan korjata epäkohtia, jotka estävät viittomakielisiä osallistumasta. Kielelliset oikeudet ovat osa kansalaisten perusoikeuksia.

Tietoisuus omasta kielestä

Viittomakielisten tietoisuus omasta kielestään ja sen merkityksestä on lisääntynyt 1980-luvulta lähtien. Nykyisin omia oikeuksia osataan jo vaatia eri elämänaloilla: opiskelussa, työssä, asioinnissa jne. Samaan aikaan viittomakielisten kuurojen ns. suuret ikäluokat ovat alkaneet huolestua siitä, miten tuleville sukupolville käy. Katoaako viittomakieli? Kuuroja lapsia syntyy vuosittain vain 25–30, ja yli 90 % heistä saa sisäkorvaistutteen. Viittomakielen käyttöä on vähennetty muun muassa erilaisin kuulon kuntoutukseen liittyvin perustein. Viittomakielen suojeleminen on aloitettava nyt, ennen kuin se on liian myöhäistä.

Kouluaikana emme ymmärtäneet ollenkaan viittomakielen olevan oma äidinkielemme. Harjoittelimme puhumista ja kirjoittamista, ajattelimme varmaan suomen kielen olevan äidinkielemme. Kuurotietoisuuskurssilla opetettiin, että se onkin viittomakieli. Vasta siellä aloin ymmärtää kuka olen, ja että viittomakieli todellakin on kieli ja että se on oma äidinkieleni.

(Pia Taalas 2009)⁶

Kielet ilmiönä ovat samankokoisia, vaikka niillä olisikin vain vähän käyttäjiä. Pienelläkin ryhmällä on kiistaton oikeus kieleensä, vaikka kielellisten oikeuksien toteuttaminen olisi vaikeaa, kallista, epärealistista tai jopa mahdotonta.

2 Viittomakielinen yhteisö Suomessa

2.1 Kuurojen yhteisöstä viittomakielisiksi

Viittomakieliset ovat kieli- ja kulttuurivähemmistö, kuten muun muassa saamelaiset ja romanit. Ensimmäiset kirjalliset maininnat viittomakielen käytöstä Suomessa ajoittuvat jo 1840-luvulle, yksittäisistä kuuroista on mainintoja 1700-luvulla. Suomen **viittomakielisen yhteisön** katsotaan saaneen alkunsa vuonna 1846, kun kuuro opettaja Carl Oscar Malm (1826–1863) aloitti Porvoossa yksityisopetuksen kuuromykille oppilaille. Opetuskielenä oli Malmin koulutaustan vuoksi ruotsalainen viittomakieli, joka levisi vähitellen suomalaisten kuurojen keskuuteen ja eriytyi sittemmin suomalaiseksi ja suomenruotsalaiseksi viittomakieleksi.⁷

Viittomakielisen kuurojen yhteisön toiminta on ollut aktiivista: ensimmäinen kuuromykkien yhdistys perustettiin Turkuun vuonna 1886. Kuuromykkien yhdistyksiä syntyi toinen toisensa jälkeen, ja vuonna 1905 perustettiin yhteinen Suomen Kuuromykkäin liitto⁸ (myöh. Kuurojen Liitto ry). *Kuuromykkäin lehti* alkoi ilmestyä vuonna 1896 ja ruotsinkielinen vastaava lehti vuotta myöhemmin. Myöhemmin lehdet yhdistettiin yhdeksi julkaisuksi, joka on nykyään nimeltään *Kuurojen lehti/Dövas tidskrift*. Kuurojen sielunhoito käynnistyi 1900-luvun alussa ja viittomakielinen taide ja kulttuuri kukoistivat. Kuurojen yhdistykset järjestivät jäsenilleen luentoja ja muuta kansanvalistusta, ja lähes jokaisella kuurojen yhdistyksellä oli nuorten, naisten ja vapaan sivistyksen jaosto. Urheiluseurojakin syntyi yhdistysten rinnalle. Liiton kokouksissa ja lehdissä esillä olivat muun muassa kuurojen lastentarhan ja vanhustenhuollon tarpeet sekä kuuromykkien sijoittuminen työelämään. Kuurojen toiminta pohjoismaisen yhteistyön merkeissä alkoi varhain, sillä vuonna 1907 järjestettiin ensimmäinen pohjoismainen kuurojen kongressi Kööpenhaminassa. Kuurojen pohjoismaisen neuvoston (KPN) toiminta on edelleen vilkasta.

Viittomakielinen yhteisö kehittyi myönteisesti neljän ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Viittomakieltä sai käyttää vapaasti, ja se oli pääasiallisena opetuskielenä myös kouluissa. 1800-luvun lopulla tilanne kuitenkin muuttui, kun yhteiskunnalliset virtaukset vaikuttivat koulutusajatteluun. Ns. evoluutioteorian kannattajat pitivät viittomakieltä ”alempana kielimuotona”, eikä viittomakie-

len käyttöä pidetty hyvänä. Kansallisuusaate ajoi kullekin kansakunnalle yhtä yhteistä kieltä, joten puheen käyttöä myös kuurojen opetuksessa pidettiin perusteltuna.⁹ Vuonna 1892 valtion kuurojenkouluille annettiin asetuksella ohjeet käytettävistä opetusmetodeista. Puheella opettaminen ja artikulaatio-opetus lisääntyivät, ja viittomakielen osuus väheni. Asetuksen voimaantumisen jälkeen kuuroja opettajia ei enää palkattu.¹⁰ Myös koululaitoksen ulkopuolella aatteelliset muutokset synnyttivät lakimuutoksia, jotka vaikuttivat kuurojen elämään. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon rotuhygienian vaikutus 1920-luvulta vuoteen 1969 asti: synnynnäisesti kuurot saivat mennä keskenään naimisiin vain erityisellä luvalla.¹¹

Kuuroja yritettiin monin eri tavoin sulauttaa valtaväestöön. Kuurot alkoivat hävetä omaa kieltään, ja monet jopa kielsivät oman identiteettinsä. Pakkosulauttaminen kohdistui tuohon aikaan myös saamen kielen ja romanikielen käyttäjiin.¹² Tämä ajanjakso oli kuurojen yhteisölle henkisesti raskas. Tuolloin kuurojen yhdistykset olivat viittomakielten kehto. Ne olivat miltei ainoita paikkoja, missä viittomakielen käyttöä ei rajoitettu. Valtion kuurojenkoulut olivat asuntolatoimintansa ansiosta tärkeä kielen välittäjä, vaikka oppitunneilla viittomakieltä ei saanut käyttää.

1960–70-lukujen vaihteessa kielitieteellinen tutkimus kiinnostui viittomakielistä, ja ne todettiin puhuttujen kielten veroisiksi, luonnollisiksi kieliksi. Tämä uusi näkökulma vahvasti vähitellen viittomakielten ja myös viittomakielisten asemaa. Ulkomailta kantautui Suomeenkin uusi liike: **kuurotietoisuus**. Tämä voimaantumista ja oman elämän hallintaa tarkoittava käsite alkoi juurtua kuurojen yhteisöön, ja yhdistykset ryhtyivät aiempaa aktiivisemmin valvomaan omia etujaan ja vaatimaan oikeuksiaan. Nuori sukupolvi opetteli verkostoitumaan yhteiskunnan eri tasoilla. 1980–90-luvuilla viittomakielisen yhteisön päämääräksi nousi yhteiskunnallisen aseman valtaaminen. Muutosta alkoi näkyä myös viittomakielisten kuurojen koulutuksen tasossa, minkä myötä tahto osallistua yhteiskunnan päätöksentekoon kasvoi entisestään. Viittomakieliset haluavat ottaa vastuuta omasta yhteisöstään, kielestään ja niiden tulevaisuudesta.

Viittomakieltä on käytetty Suomessa ainakin 160 vuoden ajan. Yhteisön omiin kieliin, suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakieleen, on rakentunut kuurona elämisen kokemuksia tavalla, jolla ei ole vastinetta niitä ympäröivissä puhutuissa kielissä. Nykyisin viittomakieliyhteisössä elää vahvana tietoisuus omasta kielestä ja kulttuurista, ja yhteisö on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Perheissä, joissa on kuuroja vanhempia ja kuulevia lapsia, käytetään yleensä pääasiallisesti viittomakieltä. Näin kuulevat lapset omaksuvat viittomakielen äidinkielenään. Joissakin perheissä on kuuro viittomakielinen lapsi, ja myös kuu-

levat sisarukset omaksuvat kotiympäristössä viittomakielen käytön automaattisesti.

Globaalistumisen myötä viittomakieliset ovat myös ”maailmankansalaisia” vahvan kielitietoisuuden, rajoja ylittävän verkostoitumisen ja teknologian ansiosta.¹³ Suomessa suvaitsevaisuus monikielisyyttä ja -kulttuurisuutta kohtaan on lisääntynyt, vaikka ennakkoluulojakin vielä on paljon.

Viittomakieliset asuvat eri puolilla Suomea. He eivät ole yhtä vahvasti sidoksissa tiettyihin kotikuntiin tai -alueisiin kuin esimerkiksi ruotsinkieliset ja saamenkieliset, mutta usein he ovat asettuneet sellaisiin kaupunkeihin tai suuriin taajamiin, joissa on kuurojen koulu tai yhdistys. Koulujen merkitys tosin väheni 1970-luvulla peruskoulu-uudistuksessa, kun perinteiset kuurojen valtionkoulut saivat rinnalleen pieniä kunnallisia kuulovammaisten kouluja. Suomenruotsalaisista viittomakielisistä monet asuvat ruotsinkielisellä rannikkoalueella Etelä-Suomessa ja Pohjanmaalla.

Viittomakielisten lukumäärää voidaan arvioida erilaisista näkökulmista ja eri laskentatavoilla. Viittomakielisten etujärjestö Kuurojen Liitto on pitkään määritellyt kieli- ja kulttuuriryhmän vähemmistön omasta näkökulmasta: viittomakieltä käyttäviä kuuroja ja huonokuuloisia on 4 000–5 000. Viittomakieltä käyttäviä kuulevia on arvioitu olevan 6 000–9 000. Toinen mahdollinen tapa laskea kieliryhmän edustajia olisi tilastoihin perustuva väestölaskenta, mutta viittomakieli ei toistaiseksi kuulu väestörekisterin kielivalikkoon itsenäisenä kielenä – tosin viittomakielen on erikseen ilmoittanut äidinkielekseen 48 henkilöä (lukumäärä 5.1.2009). Viime vuosina yhteisöä on puhuttanut huoli siitä, että viittomakielisiä kuuroja lapsia syntyy huomattavasti aiempaa vähemmän. Tutkimustietoa aiheesta on saatu vasta parin viime vuoden aikana (ks. luku 4.2).¹⁴ Myöskään romanikielen käyttäjiä ei ole ollut tapana merkitä väestörekisteriin, kun taas eri saamen kielten puhujamääristä on saatavilla huomattavasti tarkempaa tietoa.¹⁵

Teknologian kehityksellä on hyvät ja huonot puolensa. Esimerkiksi internet, sähköposti, verkkokamera ja 3G-matkapuhelimet mahdollistavat vuorovaikutuksen myös viittomakielellä ja moni tieto on aiempaa helpommin saavutettavissa. Teknologian kehitys koettelee kuitenkin myös eettisiä rajoja ja nostaa esiin useita ihmisyyteen liittyviä kysymyksiä. Viittomakielistä yhteisöä on maailmanlaajuisesti puhuttanut ns. sisäkorvaistute, joka on vaikeasti kuulovammaisille tarkoitettu leikkauksessa asennettava sähköinen kuulokoje. Sisäkorvaistutteen avulla kuulovamma ei kokonaan poistu, mutta suurin osa leikatuista voi laitteen avulla kuulla ympäristön ääniä ja opetella saamaan selvää puheesta. Sisäkorvaistutetta käyttävälle lapselle puhutusta kielestä ei välttämättä tule luonnollinen ensikieli, ja puhekielen kehittyminen edellyttää pitkäaikaista kuntoutusta.

Sisäkorvaistutukset alkoivat yleistyä 1990-luvun puolivälin jälkeen, ja useat viittomakieliset kritisoivat tuolloin sisäkorvaistutteen asentamista kuuroille lapsille. Heidän mielestään leikkauksella puututaan tarpeettomasti yksilön synnynnäisiin ominaisuuksiin, jopa oikeuteen elää sellaisena kuin on. Identiteetiltään vahvasti viittomakieliset henkilöt eivät yleensä näe kuuroutta vikana, joka täytyy korjata, vaan inhimillisenä ominaisuutena, johon luontevana ratkaisuna on viittomakieli ja visuaalisesti orientoitunut elämäntapa. Heidän kokemuksensa on, että viittomakieliseen yhteisöön ja sen kulttuuriin kasvetaan luonnollista tietä ja sillä tavoin saatu identiteetti koetaan rikkautena. Tämän kokemuksen antama voima on niin suuri, että kuulon puuttumisesta aiheutuvat haitat jäävät toisarvoisiksi. Aikuisena kuuroutuneelle asennettava sisäkorvaistute puolestaan nähdään luontevammin kuntouttavana toimenpiteenä, sillä siinä on kyse pyrkimyksestä säilyttää alkuperäinen äidinkieli.

Kuurojen Liitto on yhdessä Kuuloliitto ry:n (ent. Kuulonhuoltoliitto ry) kanssa tuonut esiin huolensa siitä, että kaikki sisäkorvaistutetta käyttävät lapset eivät hyödy sisäkorvaistutuksesta odotusten mukaisesti.¹⁶ Näille lapsille tulee suoda mahdollisuus viittomakielien oppimiseen puhutun kielen kehittymisen rinnalla – jo ennen leikkausta lapsi tarvitsee vuorovaikutusta psykososiaalisen ym. kehityksensä turvaamiseksi.¹⁷

Viittomakieliset kuurot: kielivähemmistö ja vammaisryhmä

Kullakin kieli-, kulttuuri- tai muulla vastaavalla ryhmällä on tarve ja myös oikeus itse määritellä, keitä he ovat. Suomessa, kuten monissa muissakin maailman kehittyneimmissä maissa, viittomakieliset kuurot alkoivat 1980-luvulla yhä kasvavassa määrin itse määrittää oman ryhmänsä ominaispiirteet. Tällöin vammaisnäkökulma sai tehdä tilaa omaa kieltä ja kulttuuria korostavalle sosiokulttuuriselle näkökulmalle. Valtavaestö saattaa pitää viittomakielisiä kuuroja tietyissä tilanteissa vammaisina, mutta omassa ryhmässään he eivät ole vammaisia oikeastaan koskaan, koska oman ryhmän kesken kommunikointiongelmia ei ole ja kuulon puuttuminen on yhteinen, jaettu ominaisuus.

Se, että kuurot nähtiin suomalaisessa yhteiskunnassa niin pitkään nimenomaan vammaisina, heikensi heidän asemaansa monin tavoin. Vahvimmin tähän on vaikuttanut se, että kuurojen kieltä on vähätelty ja sen käyttö oli kielletty mm. kouluissa 1800-luvun lopulta aina 1960- ja 70-lukujen taitteeseen saakka. Viittomakieltä ei yleisesti pidetty kielenä, vaan yksinkertaisena puhutun kielen koodausjärjestelmänä. Kaikki tämä vaikutti myös kielenkäyttäjien näkemykseen omasta kielestään. Vielä 1960-luvulla kuurot saattoivat pitää julkisilla paikoilla viittomista sopimattomana ja ohjata myös lapsiaan olemaan viittomatta, ja 1980-luvulla monet kuurot yhä pitivät puhuttuja kieliä hienompina ja arvokkaampina kuin viittomakieltä, omaa äidinkieltään.

Nämä rankat kokemukset ovat painuneet katkerina kuurojen yhteisön yhteiseen muistiin, ja siksi kuurot haluavat, että heihin viitataan nimenomaan kuuroina eikä kuulovammaisina. Lisäksi nykyään käytetään enenevässä määrin myös ilmaisia *viittomakielinen kuuro* tai pelkästään *viittomakielinen*.

Suomen lainsäädännössä kuurot ovat saaneet oikeuksia niin kieli- ja kulttuuriryhmänä kuin vammaisryhmänäkin, eikä näiden kahden näkökulman tarvitse olla keskenään ristiriidassa. Kuuro ei voi kuulevan henkilön tapaan valita käyttämäänsä kieltä vapaasti tilanteen ja kielitaitonsa mukaan, ja siksi yhteiskunnan tulee tarjota hänelle ratkaisuja tämän asian korjaamiseksi (mm. tulkkipalvelu, viittomakielinen kouluopetus, viittomakieliset tv-ohjelmat ja tekstitys). Tulkkipalvelun näkeminen osana vammaispalveluja ei millään tapaa vähennä viittomakielen, kuurojen yhteisön ja heidän kulttuurinsa arvoa tai vie heiltä kielellisiä oikeuksia. Kun laissa taasen mainitaan viittomakielisten oikeus saada koulussa opetusta omassa äidinkielessään, turvataan tällä ei vain kuurojen, vaan myös kuulevien viittomakielisten kielelliset oikeudet.¹⁸

2.2 Viittomakielisen yhteisön jäsenet

Kuuro? Viittomakieltä käyttävä? Viittomakielinen?

Sano reilusti kuuro vain! Suomen kielen sanaa *kuuro* pidetään kuurojen yhteisössä soveliaampana nimityksenä kuin esimerkiksi sanaa *kuulovammainen* tai *kuuromykkä*.

Kuten edeltä on käynyt ilmi, viittomakielisten kieli- ja kulttuurivähemmistöä on kuvattu monin erilaisin nimityksin eri aikakausina. Kullakin kieli- ja kulttuurivähemmistöllä on tarve ja oikeus itse määrittellä, keitä he ovat. Suomessa yhteisö käytti itsestään alkuun nimitystä *kuuromykät* (ruots. *dövstum*, engl. *deaf mute*), ja 1900-luvun puolivälin tienoilla nimitys lyheni *kuuroiksi* (ruots. *döv*, engl. *deaf*). Suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä viittomakieliset ovat viittaneet itseensä ja oman ryhmänsä jäseniin viittomalla KUURO₁ (kuvasarja 1).

Kuvasarja 1. Viittoma KUURO₁.

Viittoman historialliset juuret ovat ilmeisesti vanhassa kaksiosaisessa viittomassa KUUROMYKKÄ, joka viitotaan kuten yllä mutta koko kädellä. Nykyisin viittomalla tarkoitetaan joissakin asiayhteyksissä

kuuroa, joka kuuluu viittomakieliseen yhteisöön ja on omaksunut yhteisön kulttuurin ja identiteetin.¹⁹ Tämä vahvistaa ajatusta siitä, että viittomakielisille itselleen keskeisin kuurojen yhteisön jäseniä yhdistävä ominaisuus on viittomakieli eikä kuulon puuttuminen. Englanninkielisessä kirjallisuudessa sama merkitys ilmaistaan kirjoittamalla sana *Deaf* isolla alkukirjaimella. Suomen ja ruotsin kielellä samaa erottelua ei voi ilmaista alkukirjaimen koolla, koska alkukirjainta koskevat oikeinkirjoitussäännöt ovat erilaiset kuin englannissa: muitakaan ryhmän jäsenyyteen viittaavia sanoja ei suomessa ja ruotsissa kirjoiteta isolla alkukirjaimella. Suomessa käytetään myös KUURO₂-viittomaa (kuvasarja 2).

Kuvasarja 2. Viittoma KUURO₂.

Ilmaus *viittomakieltä käyttävä* luotiin perusoikeusudistuksen yhteydessä, kun perustuslain 17. §:ään lisättiin maininta: ”Viittomakieltä käyttävien ja vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.” Juridisesta näkökulmasta tämän on tulkittu tarkoittavan, että henkilö on äidinkieleltään tai ensikieleltään viittomakielinen henkilö, joka ei kuule.

Termi *viittomakielinen* (ruots. *teckenspråkig*; kuvasarjassa 3 viittoma VIITTOMAKIELINEN) puolestaan tuli käyttöön vasta lakiuudistuksen jälkeen 1990-luvun lopulla. Sen käyttö ei yhteisössä ole vielä vakiintunutta. Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunta määritteli viittomakieliset vuonna 1999 seuraavasti: ”jotka ovat oppineet viittomakielen ensimmäisenä kielenään, hallitsevat sitä parhaiten ja käyttävät sitä jokapäiväisessä elämässä, kutsuvat itseään viittomakielisiksi”. Viittomakielisen yhteisön arkikäytössä käsitteiden *viittomakieltä käyttävä* ja *viittomakielinen* merkitykset ovat osittain päällekkäisiä. Käsite *viittomakielinen* on viime vuosina laajentunut: myös viittomakieliseen perheeseen syntynyt kuuleva lapsi voi olla äidinkieleltään viittomakielinen. Perustuslain 17. §:n maininnalla *viittomakieltä käyttävä* ei kuitenkaan tarkoiteta heitä. Tähän asti lakia on tulkittu niin, että heillä ei ole oikeutta niihin palveluihin, joita on tarjolla viittomakielisille kuuroille (esimerkiksi tulkkauspalvelu).

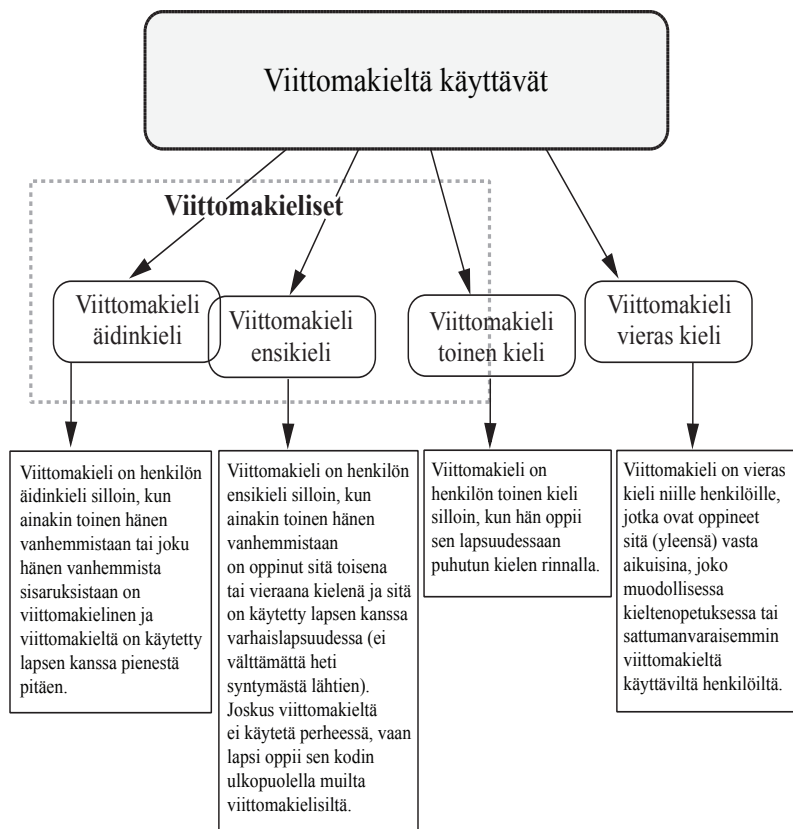

Kuvasarja 3. Suomalaisen viittomakielen viittoma VIITTOMAKIELINEN.

Luukkaisen väitöskirjatutkimuksessa haastatellut 18 henkilöä jakaantuivat kolmeen eri ryhmään sen mukaan, miten he kokivat samastuvansa termeihin *kuuro* ja *viittomakielinen*: osa koki olevansa voimakkaammin kuuroja kuin viittomakielisiä, toiset päinvastoin, kolmas ryhmä taas ajatteli olevansa toisinaan kuuro ja toisinaan viittomakielinen. Termi *viittomakielinen* herätti haastatelluissa hie-man hämmennystä. Sitä esimerkiksi pidettiin liian laaja-alaisena – eräs haastateltava perusteli tällaista näkemystään ilmaisulla ”koska kuulevakin voi olla viittomakielinen”.²⁰

Viittomakielisessä yhteisössä on myös kuulevia, jotka työskentelevät viittomakielisten parissa aktiivisesti tai päivittäin. Heitä kutsutaan arkikielessä yleensä viittomakieltä käyttäviksi. He ovat esimerkiksi kuuron viittomakielisen puolisoita tai perheenjäseniä, kuurojen opettajia, viittomakielen tulkkeja, kirkon työntekijöitä, ystäviä jne.²¹ Suurin osa heistä on opiskellut viittomakieltä vieraana kielenä ja vasta aikuisella iällä. Perustuslain 17. §:n maininnalla *viittomakieltä käyttävä* ei kuitenkaan tarkoiteta heitä.

Kuviossa 1 esitetään yhteenveto viittomakieltä käyttävien henkilöiden erilaisista alaryhmistä ja ryhmien määrittelyperusteista. Ryhmien väliset rajat eivät ole selkeitä ja yksiselitteisiä, vaan osa käsitteistä on päällekkäisiä.

Kuvio 1. Viittomakieltä käyttävien ryhmittelyä (pohjautuu Jokisen 2000 määrittelyyn).²²

Suomenruotsalaiset viittomakieliset – vähemmistö vähemmistössä

Vuonna 2002 perustettu suomenruotsalaisten kuurojen oma etujärjestö *Finlandssvenska teckenspråkiga rf* arvioi, että suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä on maassamme noin 300 ja että noin 150 heistä on kuuroja. Kyseessä on siis vähemmistö vähemmistössä. Suomenruotsalaista viittomista on pidetty suomalaisen viittomakielen murteena, mutta vuonna 2005 yhdistys totesi kannanotossaan,²³ että suomenruotsalainen viittomakieli on oma kielensä. Se on vahvasti sidoksissa suomenruotsalaiseen kulttuuriin. Kielitieteellisen tutkimuksen perusteella suomenruotsalaisen viittomakielen on todettu olevan sukua sekä suomalaiselle että ruotsalaiselle viittomakielelle.²⁴ Suomenruotsalaisen viittomakielen viittomistosta ja viittomaa pidemmistä ilmauksista löytyy piirteitä, jotka poikkeavat suomalaisesta viittomakielestä. *Finlandssvenska teckenspråkiga rf* määrittelee suomenruotsalaisen viittomakielisen seuraavasti:

Suomenruotsalaisella viittomakielisellä tarkoitetaan henkilöä, jonka äidinkieli on viittomakieli ja jolla on suomenruotsalaiset kuurot vanhemmat tai vähintään yksi vanhempi tai huoltaja, joka on ruotsinkielinen. Ruotsi on täten tämän henkilön kotikieli tai eräs kotikielistä, ja hän käyttää pääsääntöisesti ruotsia toisena kielenä lukemiseen ja kirjoittamiseen.²⁵

Monet suomenruotsalaiset kuurot ovat monikielisiä, sillä he taitavat suomenruotsalaisen viittomakielen ja ruotsin lisäksi usein myös suomalaista tai ruotsalaista viittomakieltä tai kumpaakin näistä. Omakielisten palvelujen puuttuessa valtaväestön käyttämien kielten taito korostuu. Tämä ilmiö koskee myös muita viittomakielisiä kielivähemmistöjä.²⁶

Viittomakieliset maahanmuuttajat

Kansainvälistyminen näkyy myös viittomakieliyhteisössä. Kuurojen Liiton kuntoutussihteerien asiakasrekisterin mukaan kuuroja maahanmuuttajia on noin 120, lähes 20:stä eri maasta. Suurin osa heistä on venäläisiä, jotka käyttävät venäläistä viittomakieltä äidinkieleinä. Osa maahanmuuttajista on asunut Suomessa jo 20 vuotta, joten he eivät miellä itseään enää maahanmuuttajiksi.²⁷

Vaikka Suomen perustuslain mukaan jokaisella on oikeus omaan äidinkieleensä, viittomakielisten maahanmuuttajien viittomakielten asemaa ei rinnasteta Suomen kansallisten viittomakielten, suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen, asemaan. Saadakseen esimerkiksi tulkkauksipalveluja, koulutusta tai Suomen kansalaisuuden heidän on hallittava riittävä suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taito. Viittomakieliset maahanmuuttajat ovat siis selvästi huonommassa asemassa kuin muut

maahanmuuttajat, joista useimmilla on mahdollista saada omakielinen tulkki. Heidän kielellisten oikeuksiensa toteutumista voidaan valvoa kansainvälisten kielisopimusten nojalla.

Viittomakommunikaatio ja muut puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät

Viittomakielen yksittäisiä rakenneosia käytetään hyväksi monissa puhetta korvaavissa ja tukevissa kommunikaatiomenetelmissä. Niitä ovat mm. *tukiviittomat* ja *viitottu puhe*. Tukiviittomisessa osaa sanoista tuetaan tuottamalla samanaikaisesti sama- tai lähimerkityksinen viittoma. Viitotussa puheessa viittomia käytetään tukiviittomajärjestelmää systemaattisemmin ja kattavammin ja puhe voi olla äänetöntä. Nämä kommunikaatiomenetelmät perustuvat kuitenkin täysin suomen tai muun puhutun kielen lauserakenteeseen eivätkä ole itsenäisiä kieliä. Myös näitä menetelmiä käyttävien ryhmien oikeudet on huomioitu perustuslain 17. pykälässä, mutta tässä kielipoliittisessa ohjelmassa keskitytään ainoastaan *viittomakieltä* käyttäviin.

3 Suomen viittomakielisten kielelliset oikeudet

3.1 Suomen perustuslaki

Viittomakieliset ovat pitäneet vuonna 1995 toteutunutta perusoikeusuudistusta merkittävänä asiana siksi, että silloin perustuslain 17. §:ään lisättiin viittomakieltä käyttävien oikeuksia koskeva lauselema. Suomen perustuslain kokonaisuudistus tuli voimaan 1.3.2000.²⁸ Eräät perustuslakiuudistuksen suurimmat muutokset on tehty perusoikeuksia koskeviin säännöksiin, joissa korostetaan yksilön vapauksien ja oikeuksien turvaa, perusarvoja sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Perustuslain 6. §:n eli yhdenvertaisuussäännöksen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä syrjiä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lain 17. § nostaa esille oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin:

Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Tämä on viittomakielisille tärkeä säännös, koska siinä kansalliskielten (suomen ja ruotsin) ja saamen rinnalle nousevat **omina kieli- ja kulttuuriryhminään romanit ja viittomakieliset**.

Perustuslaki ei anna viittomakielen käyttöön liittyviä oikeuksia suoraan vaan välillisesti: se velvoittaa lainsäätäjät ottamaan viittomakielen huomioon silloin, kun eri hallintoalojen säädöksiä säädetään. Tällä hetkellä viittomakieltä ja sen käyttöä koskevia säädöksiä ei ole koottu yhden lain alaisuuteen, vaan ne ovat hajallaan ja niiden tulkinnassa on monia mahdollisuuksia.

Heti perusoikeusuudistuksen jälkeen oikeusministeriö asetti työryhmän selvittämään, millä toimenpiteillä voidaan varmistaa, että viittomakieltä käyttävät saavat tasavertaista kohtelua verrattuna muihin kieli- ja kulttuurivähemmistöihin. Työryhmä totesi 1996, että viittomakielisten oikeudellisen aseman turvaamisen kannalta keskeisiä ovat varhaiskasvatus, opetus, viittomakielialan tutkimus

ja koulutus, tulkkipalveluiden järjestäminen sekä tiedonsaanti.²⁹ Mietintö sisälsi toimenpide-ehdotuksia ja suosituksia kunkin osa-alueen ongelmien ja puutteiden poistamiseksi. Eri hallinnonaloilla ehdotuksiin on tartuttu vaihtelevasti, osaan ehdotuksista ei lainkaan. Toimenpide-ehdotuksien toteuttamista varten ei asetettu seurantaryhmää.

Sittemmin kielellisten oikeuksien seuraamiseksi on perustettu valtioneuvoston asettama kieliain neuvottelukunta, joka toimii oikeusministeriön alaisuudessa. Se seuraa pääasiallisesti suomen ja ruotsin kielen kielioloja maassamme. Neuvottelukunta avustaa oikeusministeriötä sen valmistellessa valtioneuvoston kertomuksen kielilainsäädännön soveltamisesta eduskunnalle vaalikausittain. Tämä asiakirja on tärkeä myös Suomen kielivähemmistöille, sillä nyt kieliryhmien oman seurannan lisäksi valtion toimielin seuraa säännöllisesti eri kieliryhmien tilannetta. Valtioneuvoston kertomuksissa kielilainsäädännön soveltamisesta 2006 ja 2009 todetaan, että vaikka monet viittomakielisten kieliainasiat ovat edistyneet hyvin, useilla eri elämänalueilla ilmenee silti edelleen puutteita: suomenruotsalaisten viittomakielisten lasten perusopetuksessa, viittomakielisten yleisopetuksessa ja oppimateriaalin tuotannossa, julkishallinnossa, tulkkipalveluissa, päivähoidossa, mielenterveyspalveluissa jne.³⁰ **Oikeusministeriön työryhmän vuonna 1996 tekemät toimenpide-ehdotukset eivät siis ole toteutuneet kuluneiden yli kymmenen vuoden aikana.**

3.2 Kielilainsäädäntö

Kielilainsäädäntö on kokonaisuus, joka säätelee Suomen kansalaisten ja Suomessa asuvien henkilöiden kielellisiä oikeuksia sekä viranomaisia koskevia kielellisiä velvollisuuksia. Kielilainsäädäntöön kuuluvat siis kaikki kieliä säätelevät lait ja asetukset, esimerkiksi kansalliskieliä, suomen ja ruotsin kieltä, koskeva kielilaki, laki julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (ns. kielitaitolaki), saamen kielilaki sekä romaneja ja viittomakielisiä koskevat säädökset. Muissa laeissa, esimerkiksi opetus- ja Yleisradio-laissa, ovat kieliä ja kieliryhmiä koskevat erilliset säädökset ovat myös osa kielilainsäädäntöä. Kielivähemmistön käsitettä Suomen lainsäädäntö ei tunne.

Saamelaisten osalta kielilainsäädännössä on merkittävää se, että heidän oikeuksistaan säädetään erillisellä saamen kielilalla.³¹ Laki on sidoksissa pääosin saamelaisten kotiseutualueisiin, pohjosiin kuntiin. Viittomakieltä käyttävät ovat ainoa säännöksissä mainittu kieliryhmä, jonka aseman ja kielellisten oikeuksien toteutumisen

seurantaa ja edistämistä varten julkinen valta ei ole asettanut omaa toimielintä (vrt. saamelaiskäräjät ja romaniasiain neuvottelukunta).

Suomen ja ruotsin kielen käytöstä säädetään myös kielilaissa.³² Kun kielilaissa mainitaan ”oma kieli”, sillä tarkoitetaan nimenomaan suomea ja ruotsia, ei esimerkiksi suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä. On kuitenkin mielenkiintoista huomata, että valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta³³ mainitsee viittomakielen kohdassa, jossa valtioneuvosto velvoitetaan antamaan kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta – viittomakieli siis nostetaan maamme muiden kielten rinnalle kielioloja seurattaessa.

Kansalaisuuslaki³⁴ on edellyttänyt Suomen kansalaisuutta hakevalta suomen tai ruotsin kielen tyydyttävää suullista ja kirjallista taitoa tai suullisen kielitaidon sijasta vastaavan tasoista suomalaisen viittomakielen taitoa. Käytännössä viittomakieliset saavat maassamme palveluja vain suomalaisella viittomakielellä, koska muilla viittomakielillä palveluja ei ole saatavissa. Suomenruotsalaisella viittomakielellä palvelujen saanti on erittäin vaikeaa. Esimerkiksi viittomakielisille tarjottava perusopetus toteutuu vain suomalaisella viittomakielellä. Viittomakielen tulkkiopetuksessa ja Jyväskylän yliopistossa oppiaineena on pääasiassa suomalainen viittomakieli. Laissa mainittujen *viittomakieltä käyttävien* henkilöiden kielinä pidetään siis suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä, jotka ovat kehittyneet Suomessa ja olleet suomalaisten käytössä pitkään.

Romaninkieliset ja viittomakieliset on tunnustettu kieli- ja kulttuuriryhmiksi, mutta näille kielille ei ole määritelty omaa kielilakia, eikä julkishallinnolla ole erikseen määriteltyä velvoitetta tarjota palveluja näillä kielillä. Hallintolain³⁵ mukaan viranomaisella on velvoite järjestää tulkkaukset ja kääntäminen hallinnon asiakkaalle siten, että hän ymmärtää viranomaisen esille tuomaa käsiteltävää asiaa. Hallintolaissa on säädetty, että viittomakielisille järjestetään viittomakielen tulkkausta tai käännöspalvelua, mikäli he eivät ymmärrä viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä. Viranomaisissa asiointiin käytettävien tulkkien tai virallisten asiakirjojen kääntämisessä käytettävien henkilöiden kelpoisuudesta tai kielitaitovaatimuksista ei ole säädöksiä viittomakielten osalta.

Suurimmassa osassa vielä nykyisistäkin säädöksistä viittomakieliset kuurot nähdään vammaisryhmänä, mutta perustuslakiuudistuksen jälkeen kuuroja on alettu pitää myös kieli- ja kulttuuriryhmänä.³⁶ Tämä muutos johtuu tietoisuuden lisääntymisestä: viittomakieliset eivät ole pelkästään kuuroja, vaan heidän joukkoonsa kuuluu myös muun muassa kuurojen vanhempien kuulevia lapsia ja lähiomaisia, jotka myös käyttävät viittomakieltä äidinkielenä tai ensikielenä. Heidän tilannettaan ei ole riittävästi huomioitu.

3.3 Lainsäädännön soveltaminen käytäntöön

Suomen kielilainsäädännön hengen mukaisesti vähimmäisvaatimus on, että viittomakielisten oikeudet toteutuvat muun muassa viranomaisasioissa ja opetuksessa. Oikeuksien toteutuminen opetuksessa on tärkeää siksi, että viittomakielisillä pitää olla mahdollisuus oppia omaa kieltään ja omalla kielellään, jotta he voivat käyttää omaa kieltään täysipainoisesti ja jotta heidän kielelliset oikeutensa toteutuvat. Kieltä tarvitsee jokainen ihminen, ja äidinkieli on hyvinvoinnin välttämätön ehto.

Hyväkin lainsäädäntö voi kuitenkin ontua sitä käytäntöön sovellettaessa. Viranomaisilla on erilaisia tulkintatapoja, ja usein rahakin säätelee lainsäädännöllisten velvoitteiden toteuttamista. Yksilötasolla tämä aiheuttaa monenlaisia ristiriitatilanteita – pahimmillaan yksilö on väliinpuotoaja ristiriitaisten säädösten ja tulkintojen viidakossa.

Arjen ristiriitatilanteita:

Esimerkki 1.

Kun kuulovammaisten koulun luokassa on seitsemän oppilasta, joista vain yksi on äidinkieleltään viittomakielinen, voiko hänen oikeutensa saada opetusta viittomakielellä toteutua vai jääkö hänelle tarjottava viittomakielinen opetus aina sen varaan, mitä opettaja ehtii? Jääkö viittomakieli luokassa käytettävien kommunikaatiomenetelmien jalkoihin?

Esimerkki 2

Suomen perustuslain (731/1999) pykälässä 17 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin todetaan: ”Viittomakieltä käyttävien ja vammaisuuden vuoksi tulkintamis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.” (3. mom.) Perustuslain henkeä noudattaa myös perusopetuslain (628/1998) pykälä 12 Äidinkielen opetus: ”Äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä.” (2. mom.)

Kaupungissa B on laadittu ohjeita perusopetuksen toteuttamisesta. Niihin liittyy kiinteästi kaupungin ja opetusviraston talousarvio, jossa esitetään määrärahoja kunkin opetusyksikön käyttöön. Eräässä B:n kaupungissa asuvassa viittomakielisessä perheessä on kaksi kuulevaa lasta. Vanhemmat toivovat lasten saavan opetusta suomen kielen lisäksi myös toisessa äidinkielessä eli viittomakielessä. Koulun rehtori tutkii kaupungin antamia ohjeita äidinkielen opettamisesta, mutta ei löydä mainintaa viittomakielestä. Hän on ymmällään, sillä hänen koulunsa saama määräraha ei riitä kunnolla muidenkaan monikielisten oppilaiden äidinkielten opetuksen järjestämiseen. Vanhemmat ovat turhautuneita, sillä he eivät tiedä, mitä he voisivat tehdä – äidinkieleltään viittomakielistä viittomakielen opettajaakaan kaupungissa ei ole.

Esimerkki 3

Viisi viittomakielistä kuuroa työskentelee säännöllisessä yötyössä. Työvuoro alkaa klo 22.00, ja usein työvuoron alkupuolella järjestetään lyhyt palaveri, jossa käydään läpi ajankohtaisia työhön liittyviä asioita. Näitä kokouksia ei järjestetä joka päivä, vaan ne toistuvat epäsäännöllisesti. Tulkkia ei pystytä tilaamaan etukäteen, sillä kokouksen pitämisestä saatetaan päättää puolen tunnin varoitusajalla. Työvuorot eivät myöskään toistu samoina viikonpäivinä, vaan erillisen työvuorolistan mukaan. Alueen tulkkiäilytys ei onnistu löytämään tulkkeja kyseisiin kokouksiin ensinnäkään liian myöhään tulevien tilausten ja toiseksi myöhäisen ajankohdan ja työpaikan syrjäisen sijainnin vuoksi. Vammaispalvelulain mukaan henkilöllä on oikeus saada tulkkipalvelua työnsä vuoksi ja kunnan (1.9.2010 alkaen Kansaneläkelaitoksen) velvollisuus on järjestää kyseinen palvelu. Viittomakieliset pelkäävät työpaikkojensa puolesta, sillä he jäävät tietämättömiksi monista ajankohtaisista työhön liittyvistä ohjeista.

Perustuslakiuudistuksen tarkoitus on erinomainen, mutta sen vaikutukset eivät vielä ulotu riittävän laajalle. Erillinen **viittomakielilaki** on ainoa mahdollinen keino kattaa niitä aukkoja, joita nykyisessä lainsäädännössä on. Lisäksi valtion on asetettava **viittomakieliasiaain neuvottelukunta** valvomaan tämän lain sekä muun kielellisiä oikeuksia koskevan lainsäädännön toteutumista.

3.4 Kieliä koskevat kansainväliset velvoitteet

”YK:n vammaisten ihmisoikeussopimus”

Viittomakielisten kuurojen elämässä kielikysymysten rinnalla on koko ajan esillä myös kysymys vammaisuudesta, sillä monet yhteiskunnan palvelut ovat saatavissa vammaisille tarkoitettujen palvelujen kautta. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) on luonteeltaan monen eri maan välinen oikeudellisesti sitova sopimus. Se ei siis ole vain suositus. Kansainvälisesti sopimus on hyvin merkittävä, sillä monissa maissa kuurous on vielä outo käsite eikä viittomakieliä ole ymmärretty tai tunnustettu itsenäisiksi kieliksi.

Yleissopimuksen mukaan vammaisia on kohdeltava yhdenvertaisesti eikä heitä saa syrjiä millään elämänalueilla. Sopimuksessa määritellään myös se, millä tavoin sopimukseen sitoutuneiden maiden toimintaa valvotaan. Erityisesti seuraavat artikkelit liittyvät läheisesti viittomakieltä käyttävien tilanteen edistämiseen:

Artikla 2 Määritelmät: Artiklassa 2 kielet ja kommunikaatio määritellään toisistaan erillisinä. Kieliä ovat puhutut ja viitotut kielet. Kommunikaatiolla puolestaan tarkoitetaan erilaisia menetelmiä, joilla tuetaan tai korvataan puhetta (esimerkiksi tukiviittomat ja suomen tai ruotsin kielen mukaan viitottu puhe). Viittomakielet siis tunnustetaan itsenäisiksi kieliksi.

Artikla 9 (2e) Saavutettavuus: Julkisten rakennusten ja muun julkisen elämän on oltava saavutettavissa henkilökohtaisen avun välityksellä. Tässä yhteydessä mainitaan ammattitaitoiset, koulutetut viittomakielen tulkit oppaiden, lukijoiden ym. rinnalla. Viittomakieliset voivat saada julkisia palveluja omalla äidinkielellään silloin, kun käytettävissä on viittomakielen tulkki.

Artikla 21 Ilmaisun ja mielipiteen vapaus sekä informaation saavutettavuus: Valtioiden on varmistettava ilmaisun ja mielipiteen vapauden lisäksi tiedonsaanti omalla äidinkielellä. Tämä tarkoittaa mm. televisio-ohjelmien ja muun julkisen tiedottamisen viittomakielisiä käännöksiä. Monikielisille katsojille tekstityt ohjelmat ovat tärkeä tiedonsaannin lähde. Kohdassa 21 (e) esitetään myös yksiselitteisesti, että valtioiden tulee tunnustaa viittomakielten käyttö ja tukea sitä.

Artikla 24 (3b, 3c, 4) Opetus: Viittomakielen oppimista ja kulttuurisen identiteetin vahvistamista on edistettävä. Viranomaisten on varmistettava, että sokeiden, kuurojen ja kuurosokeiden lasten opetus toteutetaan parhaalla mahdollisella kielellä tai kommunikaatiotavalla ja että lapsen tiedolliset ja sosiaaliset taidot kehittyvät kaikin mahdollisin tavoin. Valtioiden on työllistettävä opettajiksi myös sellaisia opettajia, jotka itse kuuluvat näihin ryhmiin.

Artikla 30 (4) **Osallistuminen kulttuurielämään, virkistykseen, vapaa-aikaan ja urheiluun:** Vammaisilla on tasavertainen oikeus saada tunnustusta ja tukea omalle kulttuuri- ja kieli-identiteetilleen – tähän kuuluvat viittomakielet ja kuurojen kulttuuri.

Suomi on allekirjoituksellaan sitoutunut vahvistamaan eli ratifioimaan yleissopimuksen. Käytännössä monia suomalaisia lakeja joudutaan muuttamaan lähivuosina, jotta sopimuksen edellytykset täyttyvät. Sopimus velvoittaa ratifioineet maat tunnustamaan viittomakielet ja helpottamaan niiden käyttöä sekä tunnustamaan, kunnioittamaan ja edistämään kuurojen yhteisön kulttuuria ja kielellistä identiteettiä. Tässä sopimuksessa viittomakielet määritellään puhuttujen kielten kanssa tasa-arvoisiksi kieliksi.³⁷ Sopimus on käännettävä sekä suomalaiselle että suomenruotsalaiselle viittomakielelle.

Euroopan neuvoston sopimukset ja veloitteet

Kielelliset oikeudet ovat esillä muun muassa seuraavissa Euroopan neuvoston alaisissa sopimuksissa:

Euroopan ihmisoikeussopimus: lähinnä rikosasioissa on oltava mahdollisuus käyttää omaa äidinkieltään (artiklat 5, 2. kohta; artikla 6, kohdat 3a ja 3e; artikla 14).

Alueellisia kieliä tai ei-alueellisia vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja: tavoitteena on turvata ja edistää alueellisten kielten tai vähemmistökielten asemaa eri elämänaloilla (kukin valtio voi määrittellä, millä aloilla ja millä tavoin sekä mitä kieliä sopimus koskee).

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus: määrittelee periaatteita, joiden mukaan kansallisia vähemmistökieliä suojellaan sopimusvaltioissa.

Sopimukset koskevat yksilön oikeutta käyttää ymmärtämäänsä kieltä (ei välttämättä äidinkieltä), mutta niissä ei erikseen mainita viittomakieliä mahdollisina äidinkielinä.

Pohjoismainen kielisopimus uudistuu

Pohjoismaisen kielisopimuksen (1987) tarkoituksena on antaa pohjoismaalaisille mahdollisuus liikkua, työskennellä ja asioida omalla äidinkielellään viranomaisasioissa. Sopimus koskee ruotsin, tanskan, norjan, suomen ja islannin kieltä. Muissa kuin rikosasioissa sopimus on suosituksen luonteinen, joten esimerkiksi sosiaali- ja terveyshuollossa sen soveltamisessa on ollut vaikeuksia.³⁸ Kielisopimusta uudistetaan parhaillaan. Pohjoismaiset kuurojen kansalliset

järjestöt ovat lausunnoissaan vaatineet viittomakielten lisäämistä Pohjoismaiseen kielisopimukseen.

Uudistukseen liittyvästi Kuurojen Liitto on pyynnöstä valmistellut selvityksen Pohjoismaissa käytettävien viittomakielten tilanteesta. Selvityksessä todetaan, että viittomakielten asema Pohjoismaissa on heikompi kuin puhuttujen kielten, ja sitä toivotaan vahvistettavan lainsäädännön keinoin. Esimerkiksi tiedonsaannissa, koulutuksessa ja tulkkipalvelujen saatavuudessa on ongelmia.³⁹

Pohjoismaisessa kielipoliittisessa julistuksessa (2006) todetaan, että Pohjoismaiden eri viittomakielillä on erityisasema. Julistus ei ole juridisesti sitova. Kuurojen pohjoismaisen neuvoston sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen viittomakielen lautakunnan mielestä pohjoismaisen kielipolitiikan pitää kantaa osaltaan maailmanyhteisön vastuu siitä, että kaikki vähemmistökielet ovat tulevaisuudessakin olemassa. Monikielisyys, rinnakkaiskielisyys ja kielellinen demokratia ovat Pohjoismaiden rikkaus.

Suosituksia

1. Viittomakielen kielilain valmistelutyöt on aloitettava välittömästi. Valtion on asetettava viittomakieliasiaain neuvottelukunta valvomaan viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumista lainsäädännössä, jotta perustuslain henki toteutuisi aiempaa paremmin. Mahdollisuus käyttää viittomakieltä jokapäiväisessä elämässä on turvattava.
2. YK:n vammaisten ihmisoikeussopimus edellyttää lainsäädännön uudelleenarviointia monilla elämänaloilla. Viranomaisten on sitouduttava toteuttamaan viittomakielisten asemaa edistävät uudistukset, ja niihin on varattava riittävästi resursseja. Viittomakieliset on kutsuttava osallistumaan päätöksenteon valmisteluun paitsi kielellisiä oikeuksia, myös muita elämänalueita koskevaa lainsäädäntöä uudistettaessa.
3. Suomen valtion on huolehdittava vähemmistökielten, myös viittomakielten, aseman edistämisestä Euroopan tasolla, esimerkiksi alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevassa euroopalaisessa peruskirjassa ja muissa kieliä koskevissa asiakirjoissa. Viittomakielet on sisällytettävä Pohjoismaiseen kielisopimukseen.
4. Perustuslakivaliokunta edellyttää mietinnössään 1/2010, että keskeisin lainsäädäntö on saatavana myös viittomakielellä. Tämän lisäksi ministeriöiden on huolehdittava, että kaikki ne lait ja asetukset, jotka koskevat viittomakieltä käyttäviä tai kuulovammaisia, käännetään suomalaiselle ja suomenruotsalaiselle viittomakielelle.

4 Viittomakielen käyttö eri elämänalueilla

4.1 Varhaislapsuus

Lapselle kieli!

Tässä luvussa käsitellään viittomakielisen lapsuutta ja perheitä, joissa käytetään suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä. Kuurojen yhteisön ydin muodostuu perheistä, joissa sekä vanhemmat että lapset ovat viittomakielisiä kuuroja. Nämä perheet edustavat kuitenkin vähemmistöä, sillä kuuroista lapsista noin 90 % syntyy kuuleville vanhemmille. Lisäksi viittomakieliseen yhteisöön kuuluu perheitä, joissa on kuurot vanhemmat ja kuulevia lapsia.⁴⁰

Kuurojen vanhempien kuurot lapset saavat luonnollisen viittomakielisen kieliympäristön automaattisesti, eli he omaksuvat äidinkieltensä ilman tietoista opiskelua tai opettamista.⁴¹ Lapsi omaksuu äidinkieltensä kielivarannon, mm. viittomistoa eri elämänaloilta ja säännöt, joiden mukaan viittomia taivutetaan ja lauseita muodostetaan. Kuten kenelle tahansa, myös viittomakieliselle lapselle äidinkieli luo vahvan pohjan ajattelun, vieraiden kielten ja muidenkin taitojen kehittymiselle. Usein nämä lapset toimivat myös kielimalleina muille kuuroille tai huonokuuloisille lapsille päiväkodissa tai koulussa.

Myös *kuurojen vanhempien kuulevat lapset* elävät kaksikielisessä (tai monikielisessä) ympäristössä ja saavuttavat yleensä kaksikielisyyden luontevasti. Nämä viittomakieliset lapset ovat käyneet koulunsa suomen- tai ruotsinkielisessä yleisopetuksessa.

Ennen 1970-lukua kuulevien vanhempien perheisiin syntyneet kuurot lapset oppivat viittomakieltä useimmiten vasta kouluikässä. Viittomakielen aseman vähitellen parantuessa nämä perheet alkoivat saada viittomakielen kotiopetusta ja perheissä ja lapsen lähipiirissä viitottiin aiempaa enemmän. Vuonna 1988 viittomakielen opetus perheille tuli kotikunnan sosiaalitoimesta saatavaksi harkinnanvaraiseksi palveluksi. Muussa muodossa järjestettyä viittomakielen opetusta on tarjolla valitettavan vähän, ja se on tyypillisesti vain kielen alkeiden opetusta.

Tutkimusten mukaan vanhempien vähäinen tai alkuvaiheen hapan viittomakielen taito ei merkitsevästi hidasta lapsen

luonnollisen kielen alkuvaiheen kehitystä. Tärkeintä on, että lapsi pääsee osalliseksi perheen vuorovaikutukseen.⁴²

1990-luvun lopulla kuulevien vanhempien kuuroina syntyneiden lasten tilanne kuitenkin muuttui radikaalisti. Siitä lähtien lähes kaikille heistä on asennettu sisäkorvaistute (ns. sisäkorvaimplantti, SI). Näiden lasten kuntoutuksessa on keskitytty puheen ja kuulemisen oppimiseen, ja vaikka monien lasten kanssa on käytetty myös viittomakieltä (tai viittomia), esimerkiksi osa lääkäreistä on pitänyt sitä vain siirtymävaiheen kommunikointikeinona. Viittomakieli – puhuttu kieli -kaksikielisyyden tarjoaminen SI-lapselle on osoittautunut monelle perheelle mahdottomaksi: jo istutteeseen liittyvä kuntoutus yksinään vie perheen voimia, ja koska tuo kuntoutus Suomessa keskittyy vain puhutun kielen käyttöön, perheen pitää rääätälöidä lapsen ja muun perheen viittomakielen omaksumiseen erillinen harjoitteluohjelma.

Yli puolet operoiduista lapsista selviää kuulonsa avulla puhe-tilanteista, erityisesti häiriöttömissä olosuhteissa.⁴³ SI-lasten käytämästä kielestä ja kommunikaatiomenetelmistä on saatavilla tietoa eri tutkimuslähteistä, mutta tiedot ovat keskenään ristiriitaisia. Tämä saattaa johtua siitä, että eri asiantuntijat luokittelevat eri tavoin esimerkiksi sen, mikä on viittomakieltä, mikä viitottua puhetta ja mikä tukiviittomia jne. Lisäksi tiedonkeruuta hankaloittaa osaltaan se, että jokaisen sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen kielellinen profiili on yksilöllinen – lapsella voi olla useita erilaisia tilannesidonnaisia selviytymiskeinoja.

Pienestä lapsesta ei voida etukäteen päätellä, miten istutteen käyttö onnistuu ja miten puhekieli kehittyy. Siksi kaikille lapsille tulee tarjota mahdollisuus sekä puhutun että viitotun kielen oppimiseen. Ne eivät sulje toisiaan pois, vaan täydentävät toisiaan – kaksikielisyyys antaa lapselle mahdollisuuden toimia joustavasti erilaisissa ympäristöissä. Puutteellinen kielenkehitys vaikuttaa lapsen kokonaiskehitykseen, koulunkäynnin onnistumiseen, ammatin saamiseen ja koko elämään. Myönteisen minäkuvan kehittymistä on tuettava kaikin keinoin. Tällä hetkellä kaikki istutetta käyttävien lasten perheet eivät kuitenkaan saa viittomakielen tai viittomien opetusta, vaikka se ensimmäisten elinvuosien aikana olisi hyvin tärkeää. Noin kolmasosalla kuulovammaisista lapsista jää kuulon ja puheen kehittyminen sisäkorvaistutteen avullakin puutteelliseksi. Lisäksi on muistettava, että jos istute rikkoutuu tai sitä ei voi käyttää, lapsella ei ole riittäviä valmiuksia puheen ymmärtämiseen ja tuottamiseen.⁴⁴ Erään arvion mukaan noin 14 % SI-lapsista käyttää vuorovaikutuksessaan pääasiassa viittomakieltä.⁴⁵

Tukiviittomien ja puutteellisen suomen tai ruotsin kielen yhdistelmä ei valitettavasti tuota äidinkielen veroista vankkaa kielellistä pohjaa muiden taitojen kehittymiselle. Viittomakielen käytön mah-

dollisuuksista ja merkityksestä on kerrottava kaikille kuurojen lasten kuuleville vanhemmille jo kuntoutusprosessin alussa.

Neurolat, päivähoido ja muut palvelut

Lasten- ja perheneuvoloiden henkilökunnan tietoisuus kuurojen vanhempien viittomakielisistä lapsista vaihtelee suuresti. Viittomakielisten lasten kaksikielisyyden kehittymistä ei tunneta riittävästi, eikä viittomakielen kehityksen etenemistä eri ikätasolla pystytä arvioimaan luotettavasti.⁴⁶ Vanhemmat törmäävät usein medikalisaatioon eli lääketieteellistämiseen. Osa heistä kokee, että esimerkiksi neuvolassa viittomakielen käyttöön suhtaudutaan vähättelevästi tai jopa negatiivisesti. Kuuron lapsen kohdalla työntekijät ovat usein huolestuneita vain siitä, että tämä ei kuule eikä puhu. Vanhemmat joutuvat siksi usein selittämään, että lapsi ymmärtää ja osaa viittomakieltä.

Käyn lasteni kanssa usein yliopistollisen sairaalan kuulokeskuksessa, koska lapsilleni pitää tehdä säännöllinen puolivuotinen kuulokontrolli. Joka käynnillä mulle ehdotettiin melkein pakostakin lasteni implantoimista, mutta kieltäydyin. Mulle sanottiin epäsuorasti, mutta tylästi, että lapsillani tulee olemaan tulevaisuudessa vaikeaa. Kukaan ei kysynyt esimerkiksi lapseni viittomakielen kehityksestä tai vuorovaikutustaidoista. Nämä eivät heitä [kuulontutkijoita] kiinnosta. Oikeastaan mua ahdistaa. Niin kuin se olisi vikani, että synnytin kuurot lapset.

(Esikoululaisen ja päiväkotikäisen kuuron lapsen kuuro äiti)

Viittomakielisten kuulevien lasten kohdalla puolestaan käy usein niin, että vanhempia painostetaan käyttämään puhetta viittomakielen sijaan eli perheen kielivalintaa ei aina kunnioiteta.

Viittomakieltä käyttävien perheiden kanssa työskentelevää tuki- ja yhteistyöverkostoa on selkiytettävä. Viittomakielisillä vanhemmilla on oikeus saada tukea vanhemmuuteensa ja tietoa lastensa kehittymisestä. Kuuleville vanhemmille on taattava mahdollisuus varhain aloitettavaan ja tulokselliseen viittomakielen opiskeluun. Yhteiskunnan on turvattava tälle riittävä ohjaus ja resurssit. Peruspalvelujen tarjonta ja laadukkuus ei saa riippua asuinpaikasta. Järjestöjen ja yhdistysten tarjoama vertaistuki on tärkeää, mutta kolmannen sektorin toiminnalla ei voida korvata peruspalveluja.

Päivähoitolaki⁴⁷ ja päivähoidon henkilöstön kelpoisuutta koskevat säädökset⁴⁸ ovat vielä viittomakielisten lasten osalta puutteellisia. Viittovia kuuroja tai huonokuuloisia lapsia pidetään säädöksissä ns. erityistä tukea tarvitsevinä, joten heidät sijoitetaan ns. erityispäiväkoteihin tai päiväkotien erityisryhmiin. Päiväkotien työntekijöiden viittomakielen taito kuitenkin vaihtelee; yleisimmin osataan vain yksittäisiä tukiviittomia. Ryhmässä ei välttämättä

oteta huomioon viittomakielisen lapsen viestintätarpeita, vaan hän joutuu tulemaan toimeen itselleen vierailla kommunikaatiomenetelmillä. Joskus viittomakielisen lapsen tukena on viittomakielinen työntekijä (lastenohjaaja, avustaja, tulkki tms.), mutta yhtenäistä velvoitetta omakielisen palvelun järjestämiseen ei ole.

Löysin kotoamme paljon leluja, jotka eivät olleet meidän. Kun aloin selvittää asiaa, kävi ilmi, että lapseni luuli saaneensa ne päiväkodista omaksi, vaikka oli ollut tarkoitus vain lainata niitä. Hoitaja ei ollut varmistanut, mitä lapseni tarkoittaa. Hän vain nyökytteli lapseni viittomiselle...

(6- ja 4-vuotiaiden ja 1-kuukautisen lapsen viittomakielinen äiti)

Viittomakielisille lapsille on luotava luonnollinen kieliympäristö, jossa lapsen ympärillä on viittomakielisiä aikuisia antamassa erilaisia kielenkäyttö- ja roolimalleja. Kieli ja sen käyttötavat sekä sosiaaliset taidot voivat kehittyä laaja-alaisesti leikin ym. avulla. Päiväkodit tarvitsevat myös runsaasti viittomakielisiä satu-, tarina- ja opetusmateriaaleja.

Suosituksia

5. Kaikille lapsille on taattava luonnollinen kielenkehitys ja mahdollisuus kaksikielisyyteen. Kuuleville vanhemmille on kerrottava viittomakielisen merkityksestä lapsen kokonaiskehitykselle, ja heille on taattava mahdollisuus viittomakielisen opiskeluun.

6. Perheiden kielivalintoja on tuettava ja kunnioitettava. Viittomakieltä käyttävien perheiden tuki- ja yhteistyöverkoston työnjakoa on selkiytettävä.

7. Viittomakielisten lasten kielenkehityksen arviointimenetelmiä on kehitettävä, ja lastenneuvoloiden henkilöstöä on koulutettava menetelmien käyttöön.

8. Päivähoitolakiin on lisättävä viittomakielisten lasten oikeus omakieliseen päivähoitoon, ja se on otettava huomioon myös henkilöstön kelpoisuusvaatimuksissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita⁴⁹ on täsmennettävä perustuslain 17. §:n 3. momentin edellyttämällä tavalla niin, että viittomakielisten lasten oikeudet omaan kieleen ja kulttuuriin turvataan.

4.2 Viittomakieliset ja koulu

Lyhyt katsaus historiaan

Yhteiskunnassa tehdyt kielipoliittiset ratkaisut näkyvät muun muassa koulutuksen toteuttamistavoissa. Viittomakielen asema opetuskielenä on vaihdellut sen mukaan, mikä kulloinkin on ollut koulutuspoliittisesti vallitseva ajattelutapa.⁵⁰ 1800-luvun lopulla kuurojen opetuksessa alettiin soveltaa puheopetusmenetelmää ja opetuskielenä ollut viittomakieli syrjäytettiin.⁵¹ Vasta 1970-luvulla alettiin jälleen siirtyä kohti viittomakielellä annettavaa opetusta. Viittomakielen opiskelu äidinkielenä perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa opetuksessa mahdollistui 1990-luvulla lainsäädännön uudistuksen yhteydessä. Viittomakieltä voi opiskella oppiaineena myös yliopistossa.⁵² Viittomakielen opettamista tosin vaikeuttaa suuresti se, että viittomakielen tutkimus on nuorta eikä muun muassa viittomakielen kielioppia ole siksi vielä voitu koota. Myös kielitaidon arviointi on edelleen puutteellista. Viittomakieli ei useista aloitteista huolimatta vielä kuulu Opetushallituksen yleisen kielitutkintojärjestelmän piiriin. Kuurojen Liitto tuotti luonnoksen taitotasojen 1–4 arviointia varten Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamassa Hely-projektissa (2001–2006), mutta lisärahoitusta työn jatkamiselle ei ole saatu.⁵³

Kuurojen yhteisössä suhtautuminen kouluun on ollut ristiriitaista. Koulujärjestelmään ja opetusjärjestelyihin – erityisesti viittomakielen aliarvostettuun asemaan opetuskielenä ja opetuksen huonoon laatuun – on oltu tyytymättömiä. Suurimpana syynä opetuksen ongelmiin on pidetty sitä, ettei opettajilla ole riittävää viittomakielen taitoa – heille ei ole ollut edes tarjolla asianmukaista koulutusta.⁵⁴ Viimeaikaiset tutkimukset ovat tuoneet esille kuurojen heikot oppimissaavutukset ja jatkokoulutusmahdollisuudet. Yhtenä taustatekijänä on pidetty sitä, että kuurojen sijoittaminen erityisopetukseen marginalisoi heitä ja lisää koulutuksellista epätasa-arvoa.⁵⁵

Toisaalta koulua on pidetty kuurojen parissa erittäin tärkeänä, ja yhteydenpito koulutovereiden kanssa on joskus jatkunut tiiviinä vielä eläkeiässäkin. Kuurojenkouluissa viittomakieli ja kuurojen kulttuuri ovat säilyneet, välittyneet uusille sukupolville ja kehittyneet.⁵⁶ Hyödyntämällä sosiaalista tarinavarantoa ja jakamalla yhteiset kuurona elämisen kokemukset voi muodostaa identiteetin, käsityksen omasta itsestään. Viittomakielisten kuurojen suurille ikäluokille tuo mahdollisuus on tarjoutunut lapsuuden ja nuoruuden aikana koulussa.⁵⁷ Koulussa kasvettiin yhteisöllisyyteen, joka kantaa kieltä ja kulttuuria ja vahvistuu sukupolvi sukupolvelta.

Suomenruotsalaisilla kuuroilla oli kaksi omaa koulua 1890-luvulta vuoteen 1932 asti, jolloin Pietarsaaren koulu lakkautettiin. Toisen koulun, Porvoon ruotsinkielisen kuurojenkoulun, toiminta lopetettiin vuonna 1993, ja sen jälkeen osa suomenruotsalaisista viittomakieltä käyttävistä lapsista ja nuorista perheineen on muuttanut Ruotsiin saadakseen opetusta.⁵⁸ Nykyään suurin osa suomenruotsalaisista perheistä, joissa on kuuroja lapsia, jää Suomeen ja heidän lapsensa opiskelevat yleisopetukseen integroituneina.⁵⁹ Suomenruotsalainen viittomakieli on muun muassa koulutilanteen takia erittäin uhanalainen.

Suurin osa kuuroista lapsista on perinteisesti sijoitettu erityisopetusta antaviin kouluihin aistivamman perusteella. Vuosituhannen vaihteeseen saakka he ovat sijoittuneet pääasiassa kuulovammaisille tarkoitettuihin päiväkodeihin ja erityiskouluihin, joten he ovat varttuneet viittomakielisessä tai viittomin tuettua puhetta käyttävässä ympäristössä.⁶⁰

Kuurojen lasten määrää perusopetusta antavissa erityiskouluissa on tilastoitu eri vuosina hieman erilaisten kriteereiden mukaan, joten lukumäärien keskinäinen vertailu on osoittautunut vaikeaksi. Selvästi on kuitenkin nähtävissä se, että viittomakielisten kuurojen määrä on vähentynyt huomattavasti 1980-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Tämä on seurausta sisäkorvaistutteen yleistymisestä, sillä SI-lapset ohjataan tavallisesti yleisopetuksen piiriin. Oppilasmäärien vähentyessä on herännyt huoli ensinnäkin siitä, pystytäänkö kaikille viittomakielisille lapsille tarjoamaan omakielistä opetusta. Toinen suuri huolenaihe on se, miten viittomakieli tulevaisuudessa ylipäättään säilyy ja siirtyy tuleville sukupolville.

Nykyiset koulutusväylät

Suomessa esiopetusta tarjotaan pääasiallisesti sosiaalitoimen alaisissa päiväkodeissa. Kuulovammaisten lasten koulutus suunnitelmalliset pohjautuvat heille laadittuihin kuntoutussuunnitelmiin, ja he saavat esiopetusta kuulovammaisten ja muiden vammaisten päiväkodeissa, kuulovammaisten kouluissa tai integroituna tavalliseen päiväkotiin.

Esiopetuksen opetus suunnitelman perusteissa mainitaan, että viittomakielisessä opetuksessa lasten kielitausta voi olla jokin seuraavista: viittomakieli äidinkielenä, ensikielenä tai toisena kielenä.⁶¹ Opetuksen kielelliset tavoitteet ja pedagogiset ratkaisut pitää kytkeä läheisesti lasten kielitaustaan, ja lapselle tulee tarjota mahdollisuus omaksua viittomakielinen kulttuuriperintö. Nämä asiat tulee ottaa huomioon myös laadittaessa lapsen opetusta koskevia suunnitelmia. Valitettavasti kaikissa esiopetuksen ryhmissä ei kuitenkaan ole riittävästi viittomakielistä henkilökuntaa turvaamassa lasten täysi-

INTEGRAATIO = erityisopetuksen oppilas opiskelee tavallisessa luokassa tietyillä oppitunneilla.

painoista kielenkehitystä. Esimerkiksi viittomakielen tulkin käyttö hoitohenkilökunnan ja lapsen välisen vuorovaikutuksen turvaamiseksi ei ole riittävän kattava ratkaisu; esikouluikäiseltä tai koulutuskokkaalta ei voida edellyttää sellaista kaksikielisyttä, jota tulkkausten hyödyntämisessä tarvitaan.

Kuulovammaisen oppilas voi opiskella joko erityiskoulussa tai yleisopetuksessa. Erityiskouluja on sekä kunnallisia että valtion ylläpitämiä (aiemmin jälkimmäisiä kutsuttiin myös asuntolakouluiksi). Kuten edellä on käynyt ilmi, oppilasmäärät näissä kouluissa ovat pienenemässä ja yhä useampi oppilas sijoitetaan yleisopetukseen eli ns. tavalliseen kouluun. Osa oppilaista käyttää luokassa tulkkia tai avustajaa sekä erilaisia kuulon apuvälineitä.

Viittomakielisille suunnattujen opintoalojen tarjonta perusopetuksen jälkeen on kapeaa. Lukio-opetusta on tarjolla vain Mikkelissä ja ammatillista erityisopetusta muutamilla paikkakunnilla. Yliopistotasolla viittomakielisille on ollut tarjolla viittomakielisiä luokanopettajakoulutusohjelmia Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Nämä luokanopettajat eivät kuitenkaan nykyisten kelpoisuusehtojen mukaan voi työllistyä viittomakielisten lasten opettajiksi erityiskouluihin. Tämä on suuri epäkohta, joka tulisi korjata.

Suurin osa viittomakielisistä nuorista on peruskoulun jälkeen hakeutunut tulkkausjärjestelyjen tukemana yleisopetukseen⁶² – *kuulevien kouluun*, niin kuin he itse sanovat. Kuurojen Liitossa on kootuna tilastotietoa tulkkia käyttävien opiskelijoiden määrästä, koulutusasteista ja koulutusaloista vuosilta 1982–2009. Tiedonkeruun menetelmät ovat vuosien mittaan vaihdelleet, eikä tietojen kattavuudesta ole täyttä varmuutta. Suurin osa tulkkia käyttävistä opiskelijoista on vuosien mittaan sijoittunut ammatillisiin oppilaitoksiin, jonkin verran myös ammattikorkeakouluihin ja aikuiskoulutukseen. Eri koulutusaloille sijoittumisessa ei ole havaittavissa suuria suunnanmuutoksia: yleissivistävän opetuksen määrä on koko ajan ollut huomattava, samoin tekniikan ja liikenteen alan ammattien opiskelu.⁶³

Opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi järjestää pitkäaikaisseuranta viittomakielisten opiskelijoiden opintomenestyksestä, valmistumisesta, opintojen kestosta tai keskeytymisestä. Tällä hetkellä tietoja näistä asioista ei ole lainkaan. Tietoa tarvitaan opinto-ohjauksen, koulutusurien suunnittelun ja opetuksen järjestämisen tueksi.

Yleis- vai erityisopetusta, yhdessä vai erikseen?

Viittomakielisten tai eriasteisesti kuulovammaisten lasten kouluratkaisuissa on tärkeää erottaa toisistaan viittomakielisen perusopetuksen ja erityisopetuksen tarve. Tämä on viittomakieltä käyttävien

lasten opetuksen järjestämisen ydin: kuurojen lasten opetuksessa ei ole kysymys perinteisen erityisopetuksen, vaan omakielisen opetuksen tarpeesta. Tähän asti viittomakielien asema opetuskielenä on ollut aliarvostettu ja pienten opetusyksiköiden kirjavan oppilasaineuksen opetusjärjestelyt ovat usein entisestään heikentäneet viittomakielisen oppilaan mahdollisuuksia saada opetusta omalla kielellään ja omia kykyjään vastaavasti.

Kuurojen, kuurosokeiden ja muiden eriasteisesti kuulovammaisten oppilaiden joukossa on luonnollisesti myös tehostettua ja erityistä tukea tarvitsevia oppilaita. Oppimisvaikeuksien tunnistamisessa on tosin vielä paljon puutteita, sillä esimerkiksi luku- ja kirjoitushäiriön tunnistaminen joudutaan testaamaan kuulevien, puhuttua kieltä käyttävien lasten testivälineistöllä, mikä antaa virheellisen kuvan lapsen kyvyistä ja mahdollisista ongelmista.⁶⁴

Erittymisen tärkeää on viittomakielisten lasten opetusryhmien järjestäminen. Viittomakielisessä yhteisössä kuurous ja viittomakielisyys ovat normaali tilanne, jossa myös viittomakieliset lapset elävät ja toimivat – tämä yhteisö elää valtaväestön eli kuulevien rinnalla. Viittomakielisyys on otettava huomioon pedagogisissa ratkaisuisa kaikilla opetuksen järjestämisen ja oppimisen tukemisen osa-alueilla.

Suomeenkin rantautunut inklusiivinen opetus tarkoittaa, että tehostettua yksilöllistä opetusta tarvitsevat lapset sijoitetaan yleisopetukseen, lähikouluun. Viittomakieltä käyttävät lapset sijoitetaan tätä nykyä usein sekaryhmiin sellaisten lasten kanssa, joilla on vaikeuksia kielen tai puheen oppimisessa. Erityisopetuksen luokissa käytetään muiden lasten ehdoilla viitottua puhetta, tukiviittomia ja puhuttua suomen tai ruotsin kieltä. Tämä näkökulma on viittomakielisen lapsen äidinkielen oppimisen kannalta valitettavan kapea. Erillisten, kuulovammaisille tarkoitettujen aidosti viittomakielisten koulujen tai opetusryhmien ylläpitäminen on välttämätöntä, ja kouluverkon alueellisesta kattavuudesta on huolehdittava.⁶⁵

Erityiskoulujen yhteyteen tai niiden rinnalle tulisi eri paikkakunnille pikaisesti käynnistää ns. kielipesätoimintaa tukemaan viittomakielisten (kuurojen ja kuulevien) viittomakieliäidinkielenä -oppiaineen opetusta ja kaksikielisyyteen kasvamista. Erilaiset verkko-oppimisen ympäristöt voivat toimia opetuksen tukena kaukana toisistaan asuvien oppilaiden omakieliselle opetukselle, mutta koska ne eivät yksin riitä, myös kiertävien opettajien palkkaamista tulisi selvittää (vrt. kiertävä erityislastentarhanopettaja). Oppimateriaalin tuottamiselle viittomakieliset oppilaat ja perusopetuksen opetussuunnitelman laaja ainevalikoima asettavat omat haasteensa. Viittomakielisen kirjaston perustamista olisi kiirehdittävä (ks. luku 4.6).

INKLUUSIO =
erityisoppilas opiskelee
yleisopetuksen luokassa
tukitoimien avulla.

Kuurojen maailmanliiton kannanoton mukaan täydellinen inkluusio palvelee niitä erilaisia oppijoita, jotka kuulevat normaalisti ja voivat osallistua äidinkielellään vertaisryhmänsä toimintaan. Kuuroja lapsia ei pitäisi sijoittaa kuulevien erityislasten ryhmiin, koska silloin he eivät voi käyttää omaa äidinkieltään tai ensikieltään. Kuurojen lasten sijoittaminen yleisopetukseen ilman vertaisoveruutta ja tukea merkitsee myös sitä, että heidät suljetaan kasvatuksen ja yhteisön ulkopuolelle. Vaikka kuuro lapsi on fyysisesti läsnä, hän on henkisesti ja sosiaalisesti ulkopuolella.⁶⁶

Myös SI-lapset sijoittuvat yhä useammin yleisopetuksen ryhmään lähikouluihin. Heille on tarjolla tukipalveluja (esim. koulunkäyntiavustaja tai tukiviittomia käyttävä viittomakielen tulkki). Heillekään yleisopetukseen sijoittaminen ei kuitenkaan takaa täydellistä sosiaalista osallistumista, mikä saattaa heijastua oppimiseen ja minäkuvan muodostamiseen. Koulumenestyksen rinnalla myös psykososiaalisten taitojen kehittymiseen on kiinnitettävä riittävästi huomiota.

Entä viittomakielinen koulu?

Viittomakielisten opetuksen järjestämisessä tarvitaan uusia avauksia: viittomakielinen oppimisympäristö voi olla avoin myös muita kieliä käyttäville. Viittomakielinen koulu on ihanteellisimmillaan monikielinen ja -kulttuurinen oppimisympäristö, joka tarjoaa laadukasta opetusta viittomakielisille kuuroille, huonokuuloisille ja kuurosokeille lapsille sekä kuurojen vanhempien kuuleville lapsille. Lisäksi koulu voisi toimia viittomakielisenä kielikylpynä. Viittomakielinen oppimisympäristö voitaisiin perustaa suuremman suomen- tai ruotsinkielisen kouluyksikön yhteyteen.

Viittomakielinen koulu olisi myös yksi keskeisistä keinoista suojella suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä, joiden nuorin käyttäjäskupolvi on sisäkorvaistuteleikkauksien myötä kutistunut hyvin pieneksi.

Suosituksia

9. Viittomakielisten lasten äidinkielen opetusta on kehitettävä. Vahva äidinkielen taito on pohja muiden kielten oppimiseen, ja sen avulla turvataan lapsen kaksi- ja monikielisyyden kehittyminen. Opetus on järjestettävä niin, että suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli on aidosti äidinkielen asemassa: opetuksen kielenä ja omana erillisenä oppiaineenaan. Kielten opetuksen edistämiseksi viittomakielien kieliopin tutkimukseen on osoitettava riittävät varat.

10. Viittomakielisen koulun perustamisen edellytykset on selvitettävä niin opetuksen laadun kehittämisen kuin viittomakieltemme suojelun näkökulmasta. Viittomakielisen kielipesätoiminnan käynnistämiseen on osoitettava varat. Lisäksi on selvitettävä, montako kiertävää viittomakielistä opettajaa tarvittaisiin haja-asutusalueilla asuvien oppilaiden tarpeisiin.

11. Viranomaisten on osoitettava varat viittomakielisten opetuksen ja oppimisen tutkimukseen. Opetusta on kehitettävä järjestelmällisesti tutkimustulosten pohjalta. Oppimistulosten pitkäaikaisseuranta on järjestettävä. Myös oppimateriaalituotantoon ja olemassa olevien yleisopetuksen oppimateriaalien käännöspalvelujen kehittämiseen on saatava lisää viranomaisten tukea ja resursseja (ks. myös viittomakielinen kirjasto luvussa 4.6).

12. Opettajien kelpoisuusehtoja on muutettava siten, että viittomakielisen luokanopettajakoulutuksen suorittaneet voivat työllistyä koulutustaan vastaaviin tehtäviin erityiskouluihin.

4.3 Tulkkaus

Tulkkaus on yksi tärkeimmistä viittomakielisten kuurojen saamista palveluista, sillä se avaa mahdollisuuksia yhdenvertaiseen osallistumiseen ja tiedonsaantiin. Parhaimmillaan tulkkaus on väylä kielellisten oikeuksien ja ilmaisunvapauden toteutumiseen, jolloin myös itsenäinen päätöksenteko ja oman elämän hallinta vahvistuvat. Tulkkauksen tavoitteena on ilmaista esitetyt asiat toisella kielellä mahdollisimman samansisältöisinä. Tulkki ei toimi avustajana, vaan välittää läsnäolijoille sen, mitä puhutaan tai viitotaan. Viittomakielen tulkit ovat sitoutuneet noudattamaan vaitiolovelvollisuutta ja muutoinkin he toimivat ammattisäännöstönsä velvoittamina puolueettomasti.⁶⁷

Yhteiskunnan kustantama tulkkipalvelu käynnistyi vuonna 1979, ja sitä kehitetään edelleen: tulkkipalvelu siirtyi kuntien sosiaalitoimesta Kelaan (Kansaneläkelaitokseen) vuoden 2010 aikana.⁶⁸ Tulkkipalvelua koskevat määräykset on irrotettu vammaispuolustuslain mukaisesti, ja niistä on säädetty uusi, erillinen laki, joka tulee voimaan 1.9.2010 (laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010; HE 220/2009). Samalla lain nimessä tulee käyttöön uusi termi *tulkkauspalvelu* aiemmin vakiintuneen *tulkkipalvelun* rinnalle.

Oikeus tulkkauspalveluun on henkilöllä, jolla on kuulo-näkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen (laki 133/2010, 5. §). Kuulo-näkövammaisella henkilöllä on oikeus saada vähintään 360 ja kuulo- tai puhevammaisella vähintään 180 tulkkaustuntia kalenterivuoden aikana. Yksilöllisen tarpeen mukaan tunteja voidaan myöntää lisää (6. §). Laki tuo merkittäviä parannuksia palvelun saantiin (mm. etätulkkaus, tulkkaus ulkomaanmatkoilla), mutta toimeenpanoon liittyvät kysymykset ovat tätä kirjoitettaessa vielä auki. Lain merkitystä voidaan arvioida vasta muutaman vuoden kuluttua.

Tulkkauspalvelu-uudistus on hyvä käytännön esimerkki siitä, millä tavoin kielellisiin oikeuksiin liittyviin asioihin vaikutetaan. Kuurojen Liitto on osallistunut aktiivisesti uuden palvelumallin valmisteluun yhteistyössä muiden järjestöjen kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä uuden tehtäväalueen vastaanottava Kela ovat kutsuneet asiakasjärjestöjä usein kuultaviksi varmistukseksi, että palvelu-uudistus vastaa asiakkaiden tarpeita. Suullisen tiedonvaihdon lisäksi järjestöt laativat useita asiantuntijalausuntoja, ja niissä esitettyjä tärkeitä sisältökysymyksiä otettiin huomioon laajasti – vaikka periaatteellisia kiistakysymyksiäkin tuli esille. Erityisesti vähimmäistuntimääristä keskusteltiin paljon.

Kielen näkökulmasta tuntuu paradoksaaliselta, että lainsäädäntö määrittelee oikeuden maksuttomaan tulkkaukseen edelleen vain kuulovamman eikä kielen perusteella. Ajattelumallia on kritisoitu siitä, että usein myös tilanteen kuuleva osapuoli tarvitsee tulkkia yhtä lailla! Kuurojen pohjoismainen neuvosto on julkilausumassaan vaatinut oikeutta tulkin käyttöön kenelle tahansa riippumatta siitä, onko henkilö kuuro vai kuuleva.⁶⁹

Tulkkaus elämänkaaren eri vaiheissa

Tulkkauspalvelulla ei ole ikärajaa. Jo hyvin pienen lapsen on tärkeää päästä näkemään puhekielisen ympäristönsä kielellisen vuorovaikutuksen kirjoa, sillä sen perusteella hän rakentaa ymmärrystä maansa kulttuurista ja toimintatavoista. Kun viittomakielisen lapsen elämänpiiri laajenee kodin ulkopuolelle kerhoihin tai urheilu-, taide- tai muihin harrastuksiin, tulkkaus on kuvassa mukana.

Viittomakielisen lapsen kouluvalinnan yhteydessä lähikoulun valitseminen tai muut syyt saattavat johtaa siihen, että lapselle järjestetään opiskelutulkkausta. Perusopetuksen opiskelutulkkauksessa tulkin ammattitaitoon tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta tulkkauksen kautta tarjoutuvat kielelliset virikkeet tukisivat myös lapsen meneillään olevaa kielellistä kehitystä. Tulkin on hahmotettava opetuksen sisällöt pedagogisesta näkökulmasta ja osattava myös välittää sisällöt kielellisesti oikein. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla tulkin roolista on keskusteltava, mutta pelkästään viittomakielen ohjaajan tai muun avustajan varaan erityistä tukea tarvitseva lapsi ei voi tukeutua.

Perusopetuksen jälkeisissä opinnoissa opiskelutulkkaus on avannut uusia koulutusnäkömiä viittomakielisille. Elinikäisen oppimisen ideologia näkyy myös viittomakielisten elämässä: opiskelu ei ole vain nuoruuteen kuuluva prosessi, vaan opiskeluvaihe voi toistua elämän aikana useasti. Monien opiskelijoiden on kuitenkin ollut vaikea löytää tulkkia tietyllä paikkakunnalla tai tietyssä oppilaitoksessa, mikä on aiheuttanut suuria hankaluuksia ja esteitä opintopolulla etenemiseen. Kuurojen Liitto on koonnut tietoja tulkkia käyttävien opiskelijoiden määrästä, koulutusasteista ja koulutusaloista vuodesta 1982 lähtien.⁷⁰

Usein ollaan kiinnostuneita vain tulkkauspalvelun määrästä, vaikka laatu on palvelujen kehittämisessä vähintään yhtä tärkeää. Viime vuosina tulkkauksen laatu on puhuttanut viittomakielistä yhteisöä hyvin paljon: tulkkien ammattitaitoon ei kaikilta osin olla tyytyväisiä. Toisaalta osa tulkkien osaamisesta jää myös hyödyntämättä: esimerkiksi opiskelutulkkauksessa tulkeille kertyy tietyn ammattialan erityissanastoa, josta olisi hyötyä myös työelämän tulkkaustilanteissa. Työelämäntulkkauksen järjestämiseen onkin

lähivuosina panostettava aiempaa enemmän. Laadukkailla tulkkauspalveluilla viittomakielisten osallisuus työyhteisössään tulisi nykyistä paremmin turvatuksi.

Tällä hetkellä työelämästä siirrytään eläkkeelle hyvin eri iässä. Osalla eläkeikäisistä on vielä vireyttä osallistua viittomakielisiin tai tulkattuihin vapaa-ajan tapahtumiin, osan arkea leimaavat iän mukanaan tuomat vaivat ja sairaudet. Tulkkaustarpeet vaihtelevat, samoin tulkkien toimintaan kohdistuvat tilannekohtaiset vaatimukset. Erityisesti silloin, kun sairaudet vaikuttavat muistiin tai motoriikkaan, kielellisten oikeuksien toteutuminen on uhattuna: ymmärtääkö paikalle kutsuttu tulkki varmasti myös niitä kielellisiä ilmauksia, jotka ovat sairauden vuoksi muuttuneet? Tällaiset tilanteet edellyttävät tulkilta poikkeuksellisen hyvää kielitaitoa ja syvälistä kulttuurin tuntemusta.

Osa ikääntyneistä viittomakielisistä kuuroista ei vaatimattomuuttaan vaadi itselleen mitään, mutta heidänkin oikeuksistaan omaan kieleen on huolehdittava. Tällöin on ratkaisevan tärkeää, ettei käytetä etätulkkausta, vaan tulkin tulee olla fyysisesti läsnä tilanteessa. Kaikille tulkkauspalvelun asiakkaille on myös käytännössä turvattava oikeus saada valita, kuka tulee tulkiksi.

Tulkkauspalvelun toteuttaminen

Vammaispalvelulaissa tulkkipalvelu jaettiin kahteen osa-alueeseen: *asioimis-* ja *opiskelutulkkaukseen*. Uudessa laissa tulkkauksen tarvetta tarkastellaan kokonaisvaltaisemmin eri elämänalueilla esiintyvän tarpeen mukaan: työ, harrastukset ym. ovat muutakin kuin ”asiointia”, joten termistä asioimistulkkaus pyritään nyt luopumaan. Kasvokkain tapahtuvan vuorovaikutuksen eli lähitulkkauksen lisäksi tulkkausta voi toteuttaa etätulkkauksena – jopa 3G-matkapuhelimen välityksellä. Laitteistot kehittyvät jatkuvasti, ja niiden avulla voidaan säästää huomattavasti aikaa ja rahaa. Toisaalta erityistä huomiota on kiinnitettävä etätulkkauksen toteuttamistapoihin. Opiskelutulkkaus on useimmiten lähitulkkausta.

Vammaispalvelulain mukaisia tulkkipalveluun myönnettyjä henkilökohtaisia tuntimääriä on usein pidetty virheellisesti enimmäistuntimäärinä, vaikka vammaispalvelulaki on määritellyt oikeuden *vähintään* 180 tunniksi vuodessa (ja 360 tunniksi kuulo-näkövammaisille). Rajoitusta tulkkauksen käytön aiheelle tai määrälle ei siis pitäisi olla olemassa. Tulkkaustunteja ei tarvitse ”säästellä” pahan päivän varalle. Kun näyttää siltä, että vähimmäistuntimäärä ei riitä, asiakkaalla on oikeus anoa lisätunteja. Mikä edes olisi viranomaisen perustelu sille, että jonkin asian hoitaminen tai harrastuspohjainen opiskelu ei olisi tarpeen?

Koska tulkkipalvelussa on ollut ongelmia kuntatasolla, uuden lain ja toimintamallin odotetaan turvaavan paremmin mm. alueellisen tasa-arvon ja tulkkauksen saannin ympäri vuorokauden. Valtakunnallinen etätulkkauksen poistaneen osan tähänastisista ongelmista.

Tulkit

Tulkausta tarjoavat koulutetut viittomakielen tulkit. Koulutus alkoi vuonna 1978 parin viikon mittaisena kurssina ja on siitä vähitellen syventynyt ja laajentunut niin, että nykyään tulkit suorittavat nelivuotisen ammattikorkeakoulututkinnon⁷¹. Ylempi ammattikorkeakoulututkinto käynnistyi vuonna 2009.⁷² Suomenruotsalaisen viittomakielen tulkeille ei ole tarjolla omaa koulutusta.⁷³ Vain pieni osa tulkeiksi opiskelevista osaa viittomakieltä ennen koulutuksen alkamista. Tämä onkin ongelmallista, sillä nykyinen neljä vuottakin on uuden kielen oppimiseen hyvin lyhyt aika. Tilannetta vaikeuttaa lisäksi se, ettei viittomakieltemme kieliopillisista seikoista ole saatavilla juurikaan tutkimustietoa, olemassa olevat sanakirjat kuvaavat vain pientä osaa viittomistosta ja viittomakielen opetusmateriaalia on niukasti.

Kuulovammaisalan järjestöjen organisoima tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä on ylläpitänyt ns. tulkkirekisteriä, johon on koottu tiedot koulutetuista tulkeista. Syksyllä 2009 tulkkirekisterissä oli 831 tulkkiä, joista suurin osa on ilmoittanut tulkkauskielekseen viittomakielen. Lisäksi rekisterissä on tulkkeja, jotka työskentelevät viitotulla puheella, kuurosokeiden eri menetelmillä tai kirjoitustulkein (viimeksi mainituilla on erillinen koulutus). Kaikki rekisterissä olevat tulkit noudattavat järjestöjen laatimaa viittomakielen tulkin ammattisäännöstöä koulutustaustastaan riippumatta. Rekisterissä olevien tulkkien viittomakielen taito ja tulkaustaito vaihtelevat kuitenkin suuresti, ja se näkyy tulkkauksen laadun epätasaisuutena.

Tulkauspäälakia uudistettaessa ajankohtaiseksi nousi tulkkirekisterin asema. Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä sai muilta järjestöiltä tukea lausunnoille, joissa esitettiin, että tulkkien rekisteröinnistä huolehtiva viranomaisena on selvitettävä viipymättä. Ammatinharjoittamiseen liittyvän rekisterin lisäksi järjestöt ovat kaivanneet palautejärjestelmää, jonka avulla tulkkauksen laatua voitaisiin vähitellen kehittää.

Suosituksia

13. Tulkkauspalvelu-uudistus on toimeenpantava asiakaslähtöisesti. Tulkkauksen saatavuus tulee turvata myös uudistuksen siirtymävaiheen aikana. Tulkkauspalvelun saaminen yksilöllisten tarpeiden mukaan on turvattava.

14. Viittomakielisten oikeus laadultaan moitteettomaan tulkkaukseen on varmistettava käyttämällä koulutettujen viittomakielen tulkkien palveluja koko maassa. Viranomaisten tulee huolehtia pätevien ammatinharjoittajien valvonnasta.

15. Opetus- ja kulttuuriministeriön on tuettava hankkeita, jotka liittyvät viittomakielen kieliopin ja viittomiston tutkimukseen sekä viittomakieli vieraana kielenä -opetuksen ja tulkkaustaidon tutkimiseen ja kehittämiseen. Tulkeille, jotka valitsevat työkielekseen suomenruotsalaisen viittomakielen, on osoitettava kiintiö jo myönnettyistä uusista tulkkikoulutuksen opiskelijapaikoista.

4.4 Viittomakieliset työelämässä

Lainsäädännössämme ei ole erillisiä säännöksiä siitä, millaisia kielellisiä oikeuksia työntekijöillä on työelämässä. Työelämän tilanteisiin voidaan soveltaa muun lainsäädännön keskeisiä säädöksiä, kuten perustuslain perusoikeuksia sekä yhdenvertaisuuslakia⁷⁵. Työsopimuslaissa todetaan, ettei työnantaja saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa työntekijöitä eri asemaan iän, terveydentilan, vammaisuuden, kansallisen tai etnisen alkuperän, kansalaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen, kielen, uskonnon, mielipiteen, vakaumuksen, perhesuhteiden, ammattiyhdistystoiminnan, poliittisen toiminnan tai muun näihin verrattavan seikan vuoksi.⁷⁵

Viittomakieliset ovat sijoittuneet työelämään suhteellisen hyvin, mutta valtaväestöön verrattuna kuuroja työttömiä on enemmän. Työnantajien suhtautuminen maahanmuuttajiin, erikielisiin ja vammaisiin työntekijöihin vaihtelee taloudellisten suhdanteiden mukaan.⁷⁶ Kuurojen Liiton selvitysten mukaan 1990-luvun lamavuosien aikana viittomakielisten kuurojen työttömyysaste oli 32,1 %, kun taas muun väestön 16,8 %.⁷⁷ Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin selvityksen mukaan vuosina 1995–2002 kuulovammaisten työttömyysaste oli koko ajan vähintään 10 prosenttiyksikköä suurempi kuin muiden vammais- ja pitkäaikaissairaiden ryhmien.⁷⁸

Työvoimahallinto ei tarjoa omakielisiä palveluja viittomakielisille, joten Kuurojen Liiton työasiamiesten verkosto ponnistelee työllisyyden parantamiseksi. Vuoden 2009 kesäkuussa työttömyysaste oli kuitenkin yli 20 %.⁷⁹ Menneiden vuosien teollisuusammateista viittomakielisten kuurojen ammattien kirjo on laajentunut muun muassa hoiva-alalle ja tietotekniikan pariin, ja akateemisen koulutuksen saaneiden määrä lisääntyy koko ajan. Heikon koulutusasteen ei siis enää pitäisi estää viittomakielisten työllistymistä.⁸⁰

Viittomakielisten kielelliset oikeudet ja kielenkäyttö työpaikoilla

Viittomakielisiin työntekijöihin ja viittomakielen käyttöön suhtaudutaan yleisesti hyvin, mutta työn saannissa on ongelmia. Työnhakijat ovat kohdanneet myönteistä suhtautumista, mutta kokeneet myös eriasteista syrjintää. Eräälle työnhakijalle työnantaja oli ilmoittanut, ettei yrityksellä ole aikaa perehtyä viittomakielisen työntekijän tarpeisiin eikä esimerkiksi tulkin etsimiseen. Toinen työnantaja puolestaan vetosi siihen, ettei työpaikalla ole aikaa neuvoa kuuroa työntekijää aina erikseen. Eräs kuuro työntekijä ei voinut tulla valituksi, koska hän ei pysty käyttämään puhelinta vaivattomasti – vaikka kyseisessä yrityksessä sähköposti ja matkapuhelimen

tekstiviestit ovat yleinen viestintäkeino kuulevien työntekijöiden kesken.

Myös ne viittomakieliset, jotka ovat onnistuneet saamaan työpaikan, kohtaavat jatkuvasti ennakkoluuloja ja kohtelua, jonka he kokevat syrjintänä. Tässä kahden viittomakielisen miehen kokemuksia:⁸¹

Kuulevia työkavereita on paljon enemmän, noin 200–300, mutta he ovat tottuneet meihin kuuroihin ja viittomakieleen, kaikki suhtautuvat luonnollisesti ja tervehtivät... Koska olemme kuurojen kesken ajatelleet, että jos jatkuvasti huomautamme pomolle jostain [tulkkitilauksesta tiedotustilaisuuteen tai palaveriin], hän alkaisi hermostua, siksi on parempi, että pysyttelemme hiljaa.

On kyllä ollut kokouksia jonkin verran. Kokouksista tulee tietää etukäteen, jotta voi varata tulkin. Joskus on ilmoitettu, että kokous on iltapäivällä, mutta se ei riitä, pitää ilmoittaa etukäteen. Sitten on sanottu, että voin sen aikaa siivota, kun muut ovat kokouksessa. Mutta ei se käy! Minä haluan myös kokouksiin mukaan. En tykkää yhtään tuollaisesta.

Tulkkauksen käytön mahdollisuuksista työpaikoilla tiedetään vähän – ja vaikka tiedettäisiinkin, käytännön järjestelyistä ei osata sopia. Tulkkauksen kustannuksista ja oheiskuluista (esimerkiksi tulkin matka- ja majoituskuluista) on usein syntynyt eripuraa työnantajan ja kuuron työntekijän kotikunnan sosiaalitoimen kesken, vaikka vammaispalvelulain mukaan työssäkäynti on kuulunut tulkkipalvelun piiriin. Tulkkauksen käyttö ei missään tapauksessa saa vaarantaa viittomakieltä käyttävän työsuhteen jatkumista.

Kuurojen Liiton edunvalvonnassa on törmätty jopa tapaukseen, jossa työnantaja rajoitti viittomakielisen kuuron mahdollisuutta käyttää tulkkausta ja eräiden työtehtävien osalta kielsi sen kokonaan. Tulkin läsnäolo koettiin häiritseväksi, eikä erilaisia yhteistyön kehittämis ehdotuksia häiriön vähentämiseksi suostuttu kokeilemaan. Toisaalta osa viittomakielisistä työntekijöistä on ehkä pelokkaitakin kuulevassa työympäristössä: he haluavat olla ”kilttejä ja ahkeria” työntekijöitä, joten työnantajaa ei haluta tai uskalleta häiritä pienillä asioilla. Ennakkoluulojen hälventämiseksi tarvitaan kipeästi tietopakettia viittomakielestä ja viittomakielisistä. Myös viittomakieliset itse tarvitsevat tietoja omista oikeuksistaan.

Tiedonkulku työpaikalla

Viittomakielisten ei pidä työpaikoillaan alistua asemaan, jossa heidän tietonsa, taitonsa ja mielipiteensä eivät pääse esille. Kielellisiin oikeuksiin kohdistuvaa vähättelyä ei tarvitse hyväksyä. Viittomakielisillä on oikeus tilata tulkki palavereihin, kokouksiin ja koulutustilaisuuksiin, jotta yhdenvertainen osallistuminen työelämään

toteutuu. Työnantajan kanssa voi sopia yhteistyötavoista, esimerkiksi tulkkitilauksen hoitamisesta, tulkkauskuulujen selvittämisestä, tulkkien valmistautumista varten tarvitsemista materiaaleista ja tulkkien perehdyttämisestä. Erään yrityksen esimiehenä toimiva nainen totesi käytännöstä näin:

Kun oltiin opittu ensin ymmärtämään niitä käytäntöjä, niin jatkossa hommat hoituivat oikein hyvin. Tuo kuuro työntekijä on noussut silmissämme ihan tavalliseksi mukavaksi työkaveriksi.

On totta, että yksikin viittomakielinen työntekijä työyhteisössä synnyttää uusien käytäntöjen tarpeen muun muassa tiedotuksessa, palavereissa ja käytäväkeskusteluissa – toisaalta tulkkia tarvitsee näissä tilanteissa myös kuuleva henkilö. Monikielisyys alkaa olla suomalaisillekin tuttua: englantia saattaa syrjäyttää suomen yrityksen päivittäisessä vuorovaikutuksessa, maahan muuttaneiden vaihteleva suomen kielen taito huomioidaan jne. Viittomakieli on kieli muiden kielten joukossa myös työpaikalla. Puutteellisen tiedon varassa kukaan ei voi hoitaa työtehtäviään hyvin. Suuri osa järjestelyistä on ratkaistavissa tulkkauksella. Lisäksi monet tiedonkulkua tukevat ratkaisut, kuten ennakkoon lähetetyt kokousasiakirjat tai selkeästi sovitut kokousajat ja -paikat, helpottavat kuitenkin kaikkien työntekijöiden työtä, eivät vain ”sen kuuron”.

Joillakin työpaikoilla on innostuttu opiskelemaan viittomakielistä arjen vuorovaikutuksen parantamiseksi, ja toisilla asiakaspalvelutehtävissä toimivia työntekijöitä palkitaan viittomakielen taidosta. On myös työpaikkoja, joilla viittomakielen osaamista jopa edellytetään. Sujuva kommunikointi, tiedonvaihto ja kulttuurien tuntemus vaikuttavat myönteisesti minkä tahansa työyhteisön hyvinvointiin. Kielenkäyttöön liittyvät periaatteet voidaan kirjata erillisiin kielistrategioihin, joita esimerkiksi yliopistoissa on jo tehty. Kielistrategia auttaa viranomaisia parantamaan palvelujaan – sama koskee tietenkin niin julkisen kuin yksityisen sektorin palvelujen tarjoajia ja työnantajia.

Suosituksia

16. Viittomakielisten työllistymiseen liittyviä kielellisiä ja muita esteitä on raivattava järjestöjen ja viranomaisten yhteistyönä. Viittomakielisten työasiamiesten verkoston toimintaedellytykset ja pitkäjänteinen kehittämistyö on turvattava julkisin varoin.

17. Työpaikoille tarvitaan tietopaketti viittomakielestä ja kuuroudesta sekä olemassa olevista hyvistä käytänteistä. Tekstit on käännettävä suomen, ruotsin ja englannin kielen lisäksi molemmille viittomakielille, jotta tieto tavoittaa työnantajien lisäksi myös viittomakielisen yhteisön. Tietopaketin kokoamista on tuettava julkisin varoin.

18. Työhön liittyvän tulkkauksen saaminen on turvattava. Työpaikkatulkkauksen laatua edistäviä käytäntöjä on kehitettävä esimerkiksi tulkkirinkien avulla.

19. Työyhteisöjen on huomioitava myös viittomakieliset kielistrategioissaan.

4.5 Mahdollisuus asioida viittomakielellä

Asioiden hoitaminen omalla kielellä ei ole itsestäänselvyys. Esimerkiksi palveluja koskevaa tietoa, viranomaispäätösten taustatietoa tai tietoa asiakkaan oikeuksista on saatavilla enimmäkseen suomeksi ja ruotsiksi, valitettavan harvoin viittomakielellä. Asioiden hoitamisessa tarvitaan monenlaista tietoa, ja sitä viittomakielinen henkilö joutuu usein hankkimaan tapauskohtaisesti siten, että hän asioi paikan päällä viittomakielen tulkin kanssa.

Viranomaisasiat

Viittomakielisen tiedonsaannista tulee huolehtia monilla eri hallinnonaloilla. Viittomakielisillä kuuroilla on oikeus saada tietoa viranomaisten päätöksistä, ohjeistuksista ym. omalla kielellään.⁸² Tällä hetkellä väestörekisteritietoihin perustuva joukkotiedotus toimii lähinnä suomeksi ja ruotsiksi, mutta ei viittomakielellä. Yhä useammat viittomakieliset ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisista kysymyksistä, ja heidän osallistumismahdollisuuksiensa kannalta tiedonsaanti jo asioiden valmisteluvaiheessa olisi tärkeää. Yhteiskunnalliseen osallistumiseen kuuluu myös mahdollisuus antaa palautetta omalla kielellään – tätäkään tarvetta ei pitäisi sivuuttaa.

Myös erilaiset valtion ja kunnan palvelut saattavat jäädä viittomakielisten ulottumattomiin, jos tietoa on saatavilla vain kirjoitetulla kielellä, suomeksi tai ruotsiksi. Esimerkiksi monipuolinen tieto kunnallis- ja eduskuntavaaleista ei kerry kuuroille tiedotusvälineistä ohimennen, kuten kuuleville. Erinomaisia esimerkkejä viranomaisten toiminnasta ovat muun muassa Kelan, poliisin ja pelastustöiden suomalaisella viittomakielellä toteutetut tiedotteet, jotka löytyvät Internetistä.⁸³ Ne ovat hyvä alkua. On kuitenkin muistettava, että Internet ei saa jäädä ainoaksi tiedotuskanavaksi, sillä se ei tavoita kaikkia. Tietoa tulisi olla tarjolla lisäksi ainakin dvd- ja vhs-tallenteilla sekä televisiossa. Kielivalikoimasta ei pidä unohtaa myöskään suomenruotsalaista viittomakieltä.

Viittomakielisillä on oikeus käyttää viittomakielen tulkkia viranomaisasioissa – tällöin kyse on kasvokkain tapahtuvasta viestinnästä asiointitilanteessa. Esimerkiksi oikeudellisten asioiden tulkkausessa on kuitenkin vielä puutteita. Toinen suuri ongelma on se, että meillä ei ole vielä määritelty, millainen on virallinen viittomakielinen käänös. Viittomakielisiä asiakirjoja on ylipäätään laadittu hyvin vähän, lähes ainoita ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen alaisuudessa toimivan viittomakielen lautakunnan viittomakieliset pöytäkirjat. Tarvittaisiin siis lisää malleja (kauppariika, koulutodistus, testamentti jne.), joiden pohjalta viittomakielisiä videoasiakirjoja voitaisiin tuottaa.

Viittomakielet eivät vielä kuulu Opetushallituksen ylläpitämän auktorisoitujen kääntäjien järjestelmän piiriin.⁸⁴ Auktorisoitujen kääntäjien myötä otettaisiin iso askel viittomakieltemme käänös-palvelujen laadun takaamisessa ja valvonnassa. Samaa laadun kehittämistä ja valvontaa tarvitaan myös tulkkauspuolella (ks. luku 4.3). Molemmista toimijana tulee olla viranomaistaho, jotta toiminnan rahoitus, jatkuvuus ja puolueettomuus voidaan taata.

Sosiaali- ja terveyspalvelut

Suomen perustuslaki antaa laaja-alaisen turvan kansalaisille. Jokaisella on oikeus toimeentuloon työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Yhdenvertaisesta kohtelusta ja kielellisistä oikeuksista säädetään niin ikään perustuslaissa.

Tästä syystä valtion ja kuntien on turvattava riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Kielelliset oikeudet tulee huomioida palveluiden järjestämisessä. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta.⁸⁵ Myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista edellyttää, että potilaan äidinkieli ja kulttuuritausta otetaan hoidossa mahdollisuuksien mukaan huomioon.⁸⁶ Näiden lakien perusteella osa sosiaali- ja terveyskeskuksista huolehtii tulkin tilaamisesta kuuroille asiakkaalle tai potilaalle.

Suomalaiseen sosiaaliturvaan kuuluvat myös muun muassa lasten päivähoito, pienten lasten hoidon tuki, vammaispalvelut, vanhuspalvelut ja päihdehuolto. Julkiset terveyspalvelut puolestaan jakaantuvat perusterveydenhuoltoon ja erikoissairaanhoidon. Suurin osa näistä palveluista on tavoitettavissa viittomakielen tulkkauksen avulla, ja joissakin palveluissa se onkin toimiva ratkaisu.

Jos menisin johonkin tapaamiseen ilman tulkkia, niin oloni olisi jotenkin turvaton. Lääkäri taas voisi hermostua, kun välillämme olisi kielimuuri. Se olisi vaikeaa.

On myös sellaisia palveluita, joiden tuloksellinen käyttö edellyttää suoraa viittomakielistä kommunikaatiota palvelua antavan henkilön ja asiakkaan välillä. Tällaisia ovat esimerkiksi päivähoito-, mielenterveys-, päihde- ja vanhuspalvelut. Mitä enemmän palvelun luonne lähestyy ihmisen henkilökohtaisia asioita ja tunneulottuvuutta, sitä enemmän korostuu tarve yhteiseen kieleen.

Hän [lapseni] meni sitten psykologille. Mutta se oli yhtä tyhjän kanssa. Psykologi suhtautui vain siten äidillisesti ja piti kuuroja avuttomina. Siellä oli pakko jaksaa, vaikka ei saanut asiassa mitään tukea.

Esimerkiksi viittomakielentaitoisten psykoterapeuttien tarve on todettu monissa eri yhteyksissä.⁸⁷ Kielitaidon lisäksi terapeutilla tulee olla tietoa viittomakielisten asiakkaiden kulttuurisesta taustasta, ja hänen tulee osata käyttää viittomakielisille soveltuvia terapiamenetelmiä. Myös vanhustenhuollossa viittomakielisen henkilön kielelliset erityistarpeet saattavat korostua esimerkiksi dementian tai muiden toimintakykyä heikentävien sairauksien vuoksi. Kuurojen Liitto valmistelee parhaillaan vanhuspoliittista ohjelmaa, koska ongelmat ovat akuutteja.

Kirkon työ viittomakielisten parissa

Valtion ja kunnan tarjoamien sosiaali- ja terveystalvelujen lisäksi kirkon tekemä työ viittomakielisten parissa on ollut erittäin merkittävää. Kunnallisiin palveluihin verrattuna kirkon työ on alkanutkin huomattavan aikaisin, sillä ensimmäinen kuurojenpappi aloitti työnsä jo vuonna 1908. Pappien alkuperäinen tehtävä oli sielunhoidollinen, mutta alusta lähtien ”merkkikieltä” osaavalta odotettiin ja saatiin apua myös arkisissa asioissa:⁸⁸

Olen välittänyt työtä, avustanut juridisissa kysymyksissä, tulkinnut lääkäriellä, oikeudessa, vankilassa, virastoissa jne. Kuuromykkäinpappi joutuu olemaan seurakuntalaistensa luottamusmieheksi mitä moninaisemmissa kysymyksissä.

(Lauri Paunu 1944)

Kuurojenpappien lisäksi seurakunnissa on työskennellyt diakonisvoja, ja molemmat ammattiryhmät ovat toimineet aikanaan myös tulkkeina. Kirkon työntekijöiden palvelut sekä suomalaisella että suomenruotsalaisella viittomakielellä tulee turvata edelleen.

Omakielisen jumalanpalveluselämän tarjoaminen on yksi Kirkkohallituksen viittomakielisen työn strategian painopisteistä.⁸⁹ Kirkon panos suomalaisen viittomakielen käännöstyön parissa on ollut merkittävää. Kirkkohallituksen vuonna 1998 asettaman käännöstyöryhmän käännösehdotukset seitsemästä keskeisestä kirkkokäsikirjan tekstistä (mm. Isä meidän -rukous ja uskontunnustus) hyväksyttiin kirkolliskokouksessa 2001,⁹⁰ Luukkaan evankeliumin käännös julkaistiin 2007⁹¹ ja kirkkokäsikirjasta viisi uutta tekstiä vuonna 2008.⁹² Työ jatkuu Raamatun ja kirkkovuoden tekstien kääntämisellä. Vuonna 2009 Kirkkohallituksessa saatiin alulle myös suomenruotsalaisen viittomakielen käännöstyö.

Järjestöjen työ ja vapaaehtoistyö viittomakielisten parissa

Esimerkiksi Kuurojen Liitto ja Kuurojen Palvelusäätiö tuottavat viittomakielisiä sosiaali- ja terveystalveluja. Toimintaa on kehi-

tetty pääasiassa Raha-automaattiyhdistyksen, mutta satunnaisesti myös muiden tahojen tukemana. Viittomakielisiä palveluja järjestämällä kolmannen sektorin toimijat pyrkivät täyttämään niitä aukkoja, joita valtion, kuntien tai kirkon työ ei syystä tai toisesta kata. Suurimmassa osassa kuntia omakielisten palvelujen tärkeyttä ei vielä ymmärretä, mikä aiheuttaa epätasa-arvoa palvelujen saannissa. Viittomakieliselle yhteisölle tärkeä yhteisöllisyys korostuu toiminnassa muun muassa siten, että osa palveluista on järjestetty paikallisten kuurojen yhdistysten ja vapaaehtoistyöntekijöiden varassa. Lakisääteisten palvelumuotojen ei kuitenkaan pitäisi perustua määräaikaiseen rahoitukseen tai vapaaehtoistyöhön.

Suosituksia

20. Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttöä viranomaisten ja julkisten palvelujen tarjoajien viestinnässä on lisättävä. Näin viittomakielten asema tiedonsaannin kielenä vahvistuu.

21. Sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistyössä aito asiakaslähtöisyys tarkoittaa, että myös viittomakielisen väestön tarpeet kartoitetaan huolellisesti yhdessä viittomakielisten kanssa. Toimintamallit on kirjattava eri osa-alueiden yleisiin laatusuosituksiin tai erilliseksi viittomakielisten palvelujen laatusuositukseksi.

22. Palveluista on tiedotettava viittomakielellä – viittomakielisillä ohjeilla ja oppailla voidaan ehkäistä syrjäytymistä ja edistää viittomakielisten hyvinvointia ja toimintakykyä.

23. Laadukkaita viittomakielisiä kuntatason palveluja on kehitettävä erityisesti viittomakielisten päivähoidon, mielenterveyshuoltoon, päihdehuoltoon ja vanhustenhuollon eri osa-alueille. Alueellisia eroja palvelujen saannissa on vähennettävä. Mahdollisuuksia esimerkiksi videoneuvottelulaitteistojen ja muiden etäpalvelujen hyödyntämiseen on tutkittava.

24. Sosiaali- ja terveydenhuoltoalojen henkilöstön koulutukseen on lisättävä tietoa kuuroudesta, viittomakielestä, viittomakielisen yhteisön kulttuurista ja tulkkauksen käytöstä. Viittomakielisten kouluttautumista ja työllistymistä alan tehtäviin on edistettävä.

4.6 Viittomakielisten kulttuuripalvelujen lisääminen

Taiteen ja kulttuurin tarjoamat henkisen hyvinvoinnin kokemukset ovat tärkeitä meille jokaiselle – etenkin omalla äidinkielellä. Kieli on kulttuurin perusta ja sitä kannatteleva voima. Kulttuuri puolestaan on hyvinvoinnin ylläpitäjä ja edistäjä. Viime aikoina kulttuuripalvelujen saavutettavuuden ja esteettömyyden merkitystä on alettu ymmärtää aiempaa paremmin.⁹³

Viittomakieliset ovat innokkaita kulttuuriharrastajia, ja viittomakielinen kulttuuritoiminta on ollut vilkasta. Jo 1900-luvun alussa kuurojen yhdistyksissä yhdistysväelle ja muulle yleisölle järjestettiin viittomakielisiä taideesityksiä. Esimerkiksi näytelmät, kerronta ja viittomakuorot olivat hyvin suosittuja.⁹⁴ Samantyyppiset toiminnot jatkuvat edelleen. Viittomakielisten kulttuuritoiminta on ollut valtakunnallisen etujärjestön Kuurojen Liiton ja paikallisten kuurojen- ja viittomakielisten yhdistysten aktiivisuuden varassa. Myös valtion rooli viittomakielisten kulttuurin ja identiteetin edistämistyössä on erittäin merkittävä, sillä opetus- ja kulttuuriministeriö tukee liiton kulttuuritoimintaa, Teatteri Tottia ja Kuurojen museota.

Viittomakieliset kulttuuri- ja teatteripalvelut

Kuurojen Liiton kulttuurituotanto tuottaa viittomakielisiä kulttuuri- ja taidetapahtumia. Sen tehtävänä on myös luoda uusia toimintatapoja viittomakielisten taidekasvatukseen ja heidän kulttuurisen identiteettinsä kehittämiseen. Yksi merkittävistä kulttuuritapahtumista on valtakunnalliset kuurojen kulttuuripäivät, jotka järjestetään yhteistyössä kuurojen yhdistysten kanssa joka toinen vuosi. Kulttuuripäiviä on järjestetty vuodesta 1956 lähtien. Viittomakielisyys tuli entistä tärkeämmäksi osaksi taide- ja kulttuuritoimintaa 1980-luvun alkupuolella, ja kulttuuripäivät ovat olleet hyvä foorumi muun muassa viittomakielisten kielipoliittisille kannanoitoille. Tapahtuma kokoa kaikenikäisiä viittomakielisiä eri puolilta maata, mutta sen lisäksi järjestetään viittomakielisille senioreille suunnattu oma kulttuuritapahtuma joka toinen vuosi.

Teatteritaiteella on ollut tärkeä rooli viittomakielisen yhteisön kulttuuri-identiteetin vahvistamisessa. Kuurojen Liiton Teatteri Totti on vuonna 1987 toimintansa aloittanut viittomakielistä näyttämötaidetta tuottava ammattiteatteri.⁹⁵ Opetusministeriön asettaman työryhmän kehittämissuositusten mukaan tavoitteena on tuottaa vuosittain kaksi viittomakielistä produktiota ja noin 40 esityskertaa.⁹⁶

Kulttuuri- ja teatteripalvelujen kannalta viittomakielisillä lapsilla on yhtäläinen oikeus taiteellisiin kokemuksiin, mutta tällä hetkellä heille suunnattu kulttuuritarjonta on erittäin vähäistä.

Viittomakieliset lapset voivat toki seurata suomen- ja ruotsinkielisille suunnattua tarjontaa, mutta se ei kuitenkaan anna heille samanlaisia elämyksiä ja virikkeitä kuin omalla äidinkielellä tuotettu. Viittomakielinen taidekasvatus olisi lapsen kulttuuritietoisuuden kehittymiselle erittäin tärkeää, ja siksi sen osuutta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ja opettajakoulutuksessa tulee vahvistaa.

Viittomakielisten kirjasto- ja tietopalvelut

Kuurojen Liiton ylläpitämä ja rahoittama kirjasto ja tietopalvelu on avoin erikoiskirjasto, joka tarjoaa kuuroutta ja viittomakieliä koskevan tutkimuskirjallisuuden lisäksi jonkin verran viittomakielistä kirjallisuutta.⁹⁷ Kuurojen Liitto on pitkään neuvotellut opetusministeriön kanssa rahoituksesta perustaakseen Viittomakielisen kirjaston, jonka toimintaan kuuluisivat kirjasto-, tuotanto- ja asiantuntijapalvelut⁹⁸ (vrt. Celia-kirjasto⁹⁹). Viittomakielinen kirjasto edistäisi viittomakielisten asemaa tasa-arvoisina kansalaisina tiedon ja kulttuurin saavuttamisessa muun muassa kaikille ikäryhmille tarkoitettujen viittomakielisten aineistojen tuotannossa, hankinnoissa ja ylläpidossa. Asiaan on suhtauduttu periaatteessa myönteisesti, mutta käynnistämisrahoitusta ei siitä huolimatta ole myönnetty.¹⁰⁰

Akuutti ongelma kirjastopalveluissa on viittomakielisille lapsille tarkoitettujen viittomakielisten kirjallisuuden vähyys.¹⁰¹ Viittomakielistä kertomaperinnettä on tallennettu melko vähän, ja monien tallenteiden tekniset ratkaisut ovat vanhentuneita. Suomen- ja ruotsinkielinen kauno- ja tietokirjallisuus saattaa jäädä viittomakielisille lapsille vieraaksi, mikä on vahinko heidän kansallisen identiteettinsä eli suomalaisuuteen tai suomenruotsalaisuuteen kiinnittymisen kannalta.

Suomenruotsalaisen viittomakielen kirjallisuutta on vielä vähemmän kuin suomalaisen. Varhaisemmat, mm. kuurojen kulttuuripäivillä tehdyt tallenteet eivät välttämättä aina edusta kieltä puhtaimmassa muodossaan, koska valtaosa yleisöstä on ollut suomalaisen viittomakielen käyttäjiä. Toisaalta kieli oli tuolloin elinvoimaisempi ja nykyistä yhtenäisempi mm. omakielisen koulun vuoksi (viimeinen ruotsinkielinen kuurojenkoulu Porvoossa suljettiin 1993). Nyt suomenruotsalainen viittomakieli on erittäin uhanalainen ja käyttäjäryhmän pienuuden vuoksi altis muista kielistä tuleville vaikutteille. Kieltä ei ennen 2000-lukua pidetty itsenäisenä kielenä, minkä vuoksi sitä ei ole aina ymmärretty vaalia eikä juurikaan ole pidetty lukua siitä, kummalla kielellä mikin tuotos on viitottu.¹⁰² Suomenruotsalaisten viittomakielisten omakielisen kirjallisuuden tuotantoa tulisi edistää omana kokonaisuutenaan.

Museopalveluja myös viittomakielisille

Kuurojen Liiton omistama Kuurojen museo täytti sata vuotta vuonna 2007, ja sen tehtävä on säilyttää, tutkia ja esitellä viittomakielisten kuurojen kulttuuriperintöä. Museon tavoitteena on vahvistaa viittomakielisten kuurojen identiteettiä, lisätä historian ja kulttuurin tuntemusta ja välittää sitä sekä kuuroille että kuuleville. Kuurojen museo on ainoa kuurouteen keskittynyt erikoismuseo, sillä mikään muu taho ei ole ottanut kantaakseen ammatillista vastuuta yhteisön historian kokoamisesta.¹⁰³

Viittomakieliset olisivat kiinnostuneita myös Suomen muista museopalveluista, mutta omakieliset palvelut ovat vähäisiä tai tilapäisiä – esimerkiksi viittomakielisiä tai tulkattuja opastuksia on järjestetty vain joidenkin erikoisnäyttelyjen yhteydessä. Viittomakieliset ovat tyytyneet etsimään tietoja omin päin eivätkä tule ajatelleeksi, että he voisivat vaatia laadukkaita ja omakielisiä palveluja. Monissa museoissa ei myöskään tiedetä, miten viittomakielisiä asiakkaita voitaisiin palvella parhaiten. Hyvänä käytänteenä voidaan mainita Kuurojen museon urauurtava työ museoiden saavutettavuuden edistämiseksi: siellä on kokeiltu kämmentietokoneella toimivan viittomakielisen museo-oppaan käyttöä.

Suosituksia

25. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen artikla 30 korostaa viittomakielen ja kuurojen kulttuurin tukemista. Tämän ja perustuslain kielipykälän¹⁰⁴ nojalla valtion tulee antaa taloudellista tukea viittomakielisten kulttuuri- ja taidepalvelujen pitkäjänteiseen ja valtakunnallisesti kattavaan kehittämiseen.
26. Viittomakielisen kirjaston toiminta on käynnistettävä ja sen ylläpito turvattava valtion avustuksella.
27. Lasten viittomakielinen kulttuuritarjonta ja taidekasvatus on turvattava.
28. Valtion tulee jatkossakin tukea taloudellisesti Kuurojen museon toimintaa. Myös muiden museoiden viittomakielisiä palveluja on kehitettävä ja tuettava julkisin varoin.
29. Suomenruotsalaisten viittomakielisten kulttuuritarpeet on huomioitava kaikissa kehittämistoimissa.

4.7 Viittomakielisten tiedonsaanti

Nyky-yhteiskuntaa kutsutaan usein tietoyhteiskunnaksi. Puhutaan tiedon tulvasta, informaatioähkystä ja muista ongelmista, joita eri viestintävälineiden samanaikainen käyttö aiheuttaa. Tiedonvälityksessä ja viestinnässä unohtuu valitettavan usein viittomakielisten kuurojen tarve saada tietoa omalla kielellään. Tiedon saavutettavuus on kahdella tapaa kielikysymys: Ensinnäkin, kun kuulon puute estää äänellisen viestin vastaanottamisen, visuaalinen kieli on luonnollisin tapa olla yhteydessä muihin. Toiseksi läheskään kaikki kuurot eivät ole sujuvasti kaksikielisiä ja joukossa on yhä enemmän myös kuuroja maahanmuuttajia, joille kirjoitettu suomi ja ruotsi ovat vieraita. Etenkin viranomaisten tiedottamisessa tämä pitää huomioida: virkakieli koukeroineen tuottaa ymmärtämisvaikeuksia niille, joiden kielitaito on heikko. Tekstin rinnalla tarvitaan usein viittomakielinen käännös. Väestörekisterikeskus kerää tietoa kansalaisten äidinkielestä ja asiointikielestä, ja myös viittomakielien ilmoittaminen äidinkieleksi on mahdollista. Tähän mennessä ilmoituksia on tullut vasta hyvin vähän, joten tietoja ei ole voitu hyödyntää esimerkiksi julkisyhteisöjen tiedotusstrategioissa ja -käytänteissä. Viittomakielisiä on vaikea kannustaa ilmoittamaan äidinkieltään, jos ilmoittamisella ei ole muuta merkitystä kuin määrällisen tiedon kerääminen.

Ihannetilanteessa viittomakieliset saisivat monipuolista ja syvälistä tietoa omalla kielellään kaikesta siitä, mistä suomalaisille tiedotetaan muillakin kielillä. Käytännössä tätä ei voida saavuttaa, koska tekstiä ja puhetta tuotetaan niin valtavia määriä joka päivä. Niinpä onkin tärkeää, että viittomakieliset voivat seurata myös maamme valtakielillä tuotettuja tekstejä ja aktiivisesti itsekin osallistua näillä kielillä. Siksi viittomakielisten kuurojen kielenopetusta – erityisesti suomen tai ruotsin, mutta myös englannin – on kehitettävä kaikilla kouluasteilla. Lisäksi opetukseen on sisällytettävä medialukutaitoa.

Tätä nykyä yhä useammat tuotteet ja palvelut suunnitellaan helppokäyttöisiksi ja helposti saavutettaviksi ns. design for all -periaatteella. Se tarkoittaa, että ympäristö suunnitellaan ja rakennetaan kaikille sopivaksi – kuuroja palvelevat visuaaliset symbolit eivät haittaa kuulevia tai sokeita henkilöitä, mutta samaan aikaan äänimerkit ovat mukana palvelemissa niitä, jotka saavat ympäristöä koskevan tiedon kuulon välityksellä.¹⁰⁵ Toisaalta arjesta löytyy helposti esimerkkejä myös yksinomaan ääneen perustuvista viesteistä. Tällainen on mm. myöhässä olevan junan kulkuun liittyvä tiedottaminen: arvioitu asemallesiapumisaika näytetään valotaululla, mutta kaikki muu tieto – esimerkiksi myöhästymisen syistä – on saatavilla vain asemalla kuulutettuna puheena. Jos puheen lisäksi olisi tarjolla myös digitaalisella näytöllä näkyvä tekstitiedote,

normaalikuuloisetkin matkustajat saivat nykyistä huomattavasti parempaa palvelua.

Teknologian kehitys sinänsä on mullistanut viittomakielisten kuurojen viestintämahdollisuudet. 1980-luvun alussa käyttöön otetut kömpelöt tekstipuhelimet saivat väistyä, kun sähköpostin ja tekstiviestien lähettäminen yleistyivät 1990-luvun puolivälin jälkeen ja kuurot pääsivät käyttämään samoja viestinvälineitä kuin muutkin kansalaiset.¹⁰⁶ Seuraava valtaisa muutos koski viittomakielistä viestintää: tietoverkkojen kehityksen ja 3G-puhelinten myötä kuurot voivat käydä puhelinkeskusteluja kasvotusten omalla kielellään.

Televisio, verkkoviestintä ja muu viittomakielinen ohjelmatuotanto

Lainsäädäntö velvoittaa YLEä (Yleisradiota) palvelemaan myös viittomakielisiä.¹⁰⁷ Toteuttamiskeinoja ovat viittomakieliset ohjelmat, viittomakielelle käännetty tai tulkatut ohjelmat sekä tekstitetyt ohjelmat. Viittomakielinen käänнос ja tulkkaus toteutetaan teknisesti yleensä ohjelman päälle, tyypillisesti oikeaan alanurkkaan, liitettyinä pienempänä videokuvana.¹⁰⁸ Viittomakieliset tai viittomakielelle käännetty lastenohjelmat ovat erityisen tärkeitä niille lapsille, jotka eivät vielä osaa lukea. Tätä kirjoitettaessa viittomakieliset uutiset ovat lähes ainoa viittomakielinen ohjelma. Yhdenvertaisen tiedonsaannin näkökulmasta olisi tärkeää päästä seuraamaan ajankohtaisten yhteiskunnallisten teemojen käsittelyä syvällisemminkin – vasta saatuaan riittävästi tietoa kansalainen voi muodostaa asioista oman mielipiteensä. Viittomakieliset olisivat kiinnostuneita seuraamaan myös viihdeohjelmia, mutta ei YLE eivätkä valtakunnalliset kaupalliset televisioyhtiökään ole toistaiseksi olleet kiinnostuneita tuottamaan viittomakielisiä tai viittomakielelle käännettyjä viihdeohjelmia.

Kaksi- ja monikielisyiden kehittymisen ja kielitaidon ylläpitämisen kannalta tärkeitä ovat myös suomen- ja ruotsinkielisten ohjelmien tekstitykset, jotka palvelevat muitakin katsojaryhmiä.¹⁰⁹ Tekstityksen lisäämisessä on odotettavissa edistystä. Keväällä 2008 Euroopan parlamentti kehotti komissiota esittämään lainsäädäntöehdotuksia, joissa veloitetaan julkisen palvelun televisiopalvelujen tarjoajia tekstittämään kaikki ohjelmansa. Tämä uudistus palvelee toteutuessaan Euroopassa 83:a miljoonaa katsojaa, joilla on eriaisteisia ongelmia kuulemisessa. Suomessa tekstityksestä hyötyy viittomakielisten kuurojen lisäksi 740 000 kuulovammaista ja mm. suomea tai ruotsia vieraana kielenä käyttävät, kuten maahanmuuttajat.¹¹⁰ Liikenne- ja viestintäministeriö valmistelee parhaillaan viestintämarkkinalakiin ja televisio- ja radiotoiminnasta annettuun lakiin mm. tekstitystä koskevia muutoksia.¹¹¹

Verkkoviestinnällä tarkoitetaan Internetissä tarjolla olevaa tietoa, joka voi olla esillä tekstinä, kuvina, videotallenteina jne. Tietoa tuottavat erilaiset organisaatiot, järjestöt ja yritykset, mutta myös yksittäiset ihmiset voivat tuottaa tietoa ja olla vuorovaikutuksessa keskenään. Videonpakkaustekniikoiden ja tietoliikenneyhteyksien parantumisen myötä Internetin ja digi-tv:n toiminnoista on tullut samankaltaisia: useiden tv-kanavien lähetyksiä voi katsella Internetissä jälkikäteen, osaa myös suorana lähetyksenä. Digi-tv:n tehdessä tuloaan sen toivottiin tarjoavan lähetyksia viittomakielisille ohjelmille, mutta näin ei ole käynyt. Internet näyttää olevan todennäköisempi ratkaisu tähän ongelmaan. Kuurojen Liitto käynnisti vuonna 2009 lahjoitusvarojen turvin viittomakielisen netti-tv:n, joka on osoittautunut hyväksi julkaisukanavaksi jopa suorille lähetyksille.¹¹²

Internet-sivustojen koostamiseen käytettävissä olevalla teknologialla voidaan tänä päivänä laatia toimivia viittomakielisiä sivustoja. Tietokonesukupolven viittomakielisille tämä tarjoaakin loistavan mahdollisuuden omakieliselle tiedottamiselle, taiteelle, viih-teelle jne. Pelkkä teknologian olemassaolo ei kuitenkaan riitä, vaan kokonaisuuksien rakentamiseen tarvitaan myös erilaisten osaajien yhteistyötä. Viittomakielinen video on www-sivustoilla tulevaisuudessakin varmasti yksi peruselementti, mutta vasta siihen upotetut tai sen ympärillä helppokäyttöisesti esillä olevat muut videot, kuvat, tekstit ja linkit tekevät sivuista viittomakielisille toimivat.¹¹³ Viittomakieliset ovat perustaneet alalle pieniä yrityksiä, ja asiantuntijuus nimenomaan viittomakielisille suunnattujen ohjelmien laadun kehittämisestä karttuu koko ajan. Valtiokonttorin alaisuudessa toimivaan Suomi.fi-portaaliin kootaan julkishallinnon verkkopalveluihin tuotettuja viittomakielisiä tiedotteita sekä esimerkiksi sähköisiä lomakkeita ja niiden täyttöohjeita.¹¹⁴ Viittomakielisen materiaalin tuotanto on kuitenkin satunnaista, sillä sitä ei ohjaa mikään julkinen taho.

Kuurojen Liitto on yli 25 vuoden ajan tuottanut viittomakielisiä video-ohjelmia, joiden avulla viittomakielistä yhteisöä on pidetty ajan tasalla niin yhteiskunnan kuin oman yhteisön asioista. Tärkein ohjelmista on ollut viittomakielinen videotiedote, joka on kotitalouksille jaettava tunnin mittainen viittomakielinen ohjelma yhteiskunnallisesti merkittävistä ajankohtaisista aiheista. Valitettavasti tiedote ei ole tavoittanut kaikkia yhteisön jäseniä tasavertaisesti, sillä kunnat ovat suhtautuneet tiedottamisen rahoittamiseen eri tavoin.

Viittomakielisen tiedottamisen vastuita ja työnjakoa eri toimijoiden kesken tulee selkiyttää pikaisesti. Samalla on neuvoteltava viittomakielisen yhteisön kanssa siitä, mikä on riittävä palvelutaso ja millä tavoin se voidaan saavuttaa. Viittomakielisen kirjaston

toiminta on käynnistettävä (ks. luku 4.6). Internetin valtakautena suurena haasteena on tuottaa tietoa myös muussa muodossa. Kaikilla suomalaisilla ei ole käytössään nettiyhteyttä tai tietokonetta, ja osa ei osaa lainkaan käyttää tietokonetta.

Hätä- ja kriisitilanteet

Koska monet yhteiskunnan palveluista ja viestintätavoista perustuvat kuuloon, viittomakielinen kuuro ihminen on hyvin eriarvoisessa asemassa kuin kuulevat. Vakavaksi, terveyttä ja jopa henkeä uhkaavaksi, tämä ongelma voi kääntyä hätä- ja kriisitilanteissa. Yleinen hätämerkki annetaan vain äänisignaalina, eikä television ylimääräisissä uutislähetyksissä vielä käytetä tekstitystä tai viittomakielen tulkkausta.

Yksilön kohdalle sattuvassa hätätilanteessa, kuten auto-onnettomuudessa, viestinnän tarve on kaksisuuntainen: omasta avun- tarpeesta on voitava ilmoittaa viranomaiselle, ja saaduista toimitaohjeista pitää saada selvää. Tällä hetkellä hätäkeskusten yleiseen hätänumeroon 112 ei voi ottaa yhteyttä tekstiviestillä, vaan kullakin alueellisella hätäkeskuksella on oma erillinen gsm-numeronsa. Tieliikenteessä tulisi siis koko ajan tietää, minkä hätäkeskuksen alueella liikutaan. Hätäkeskuksia on viipymättä kehitettävä palvelemaan myös viittomakielisiä; mm. tulkkauspalvelun integroiminen hätäkeskusten toimintaan on selvitettävä.

Suosituksia

30. Julkisyhteisöjen tulee huolehtia tiedottamisesta myös viittomakielellä. Väestörekisteriin ilmoitettuja äidinkieltietoja ja viittomakielisen yhteisön asiantuntijuutta on hyödynnettävä tiedotuskäytänteitä kehitettäessä. Viittomakielisen tiedottamisen vastuita ja työnjakoa eri toimijoiden kesken tulee selkiyttää pikaisesti. Samalla on neuvoteltava viittomakielisen yhteisön kanssa siitä, mikä on riittävä palvelutaso ja millä tavoin se voidaan saavuttaa.

31. YLEn on lisättävä viittomakielistä ohjelmatarjontaa ja tarjottava ohjelmia hyvään katselu-aikaan. Myös viittomakielelle käännettujen ja tulkattujen ohjelmien tarjontaa on kehitettävä.

32. TV-ohjelmien tekstityksistä on huolehdittava Euroopan parlamentin suosituksen mukaisesti. Kaikki suomen- ja ruotsinkieliset ohjelmat on tekstitettävä kokonaisuudessaan, ei vain osittain. Kaupallisten tv-kanavien ohjelmistosta vähintään puolet on tekstitettävä.

33. Häätetekstiviestipalvelu (112) tulee toteuttaa viipymättä, ja tulkkauspalvelun integroiminen hätäkeskusten toimintaan on selvitettävä.

4.8 Tutkitaan ja huolletaan viittomakieliä

Viittomakielten tutkimus

Kuurojenopettajat ja -papit sekä kuurojen yhdistysten ja myöhemmin Kuurojen Liiton toimihenkilöt ovat osallistuneet viittomakielen kehittämistyöhön eri tavoin.¹¹⁵ Suomalaisen viittomakielen varsinainen kielitieteellinen tutkimus alkoi kuitenkin vasta 1980-luvun alussa Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksella, ja ensimmäinen tutkimusraportti, *Viittomakielen perusrakenne*¹¹⁶, oli ensimmäinen viittomakielten tutkimus Suomessa. Jyväskylän yliopistossa on ollut mahdollista opiskella suomalaisen viittomakielen perusopinnot vuodesta 1992 lähtien ja pääaineeksi sen on voinut valita vuodesta 2004 alkaen. Vuodesta 1998 lähtien myös Turun yliopistossa on voinut suorittaa viittomakielen perusopinnot. Helsingin yliopiston pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitos puolestaan ryhtyi vuonna 2003 panostamaan suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksen ja tunnettuuden edistämiseen.¹¹⁷

Suomessa on vuoden 2010 alussa kaksi vakinaista viittomakielen tutkijan tointa, toinen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa ja toinen Kuurojen Liitossa. Nämä tutkijat tekevät mm. sanakirjatyötä, kielenhuoltoa ja kielipoliittista vaikuttamistyötä. Opetusministeriö on vuonna 2009 osoittanut Jyväskylän yliopistolle viittomakielen tutkimuksen ja opetuksen erityistehtävän, minkä myötä on perustettu vuonna 2010 toimintansa aloittava Viittomakielen keskus. Se on valitettavasti käynnistynyt hyvin niukalla rahoituksella, joka ei mahdollista tehtävänannon mukaista toimintaa. Edellä mainittujen lisäksi yksittäisiä tutkijoita on muun muassa Helsingin ja Turun yliopistoissa. Viittomakieltä käsitteleviä kielitieteellisiä väitöskirjoja on tähän mennessä ilmestynyt neljä¹¹⁸, liseniaatintöitä kolme¹¹⁹ ja pro gradu -tutkielmia 13¹²⁰. Suurin osa tutkimuksesta on kohdistunut suomalaiseen viittomakieleen, ja suomenruotsalaista viittomakieltä on tutkittu selvästi vähemmän¹²¹.

Viittomakielen tutkimusta tehdään toki useamman institution alaisuudessa, mutta kokonaisuudessaan viittomakieltemme kielitieteellisen tutkimuksen resurssit ovat nykyisellään hyvin pienet. Perustutkimuksen tarve suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen rakenteen kaikilla osa-alueilla on suuri. Eniten puutteita on kieliopillisten seikkojen kuvauksessa, minkä vuoksi viittomakielen opettajat joutuvat työssään turvautumaan paljolti omaan intuitioonsa ja kokemuseräiseen tietämykseensä. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten kouluissa ylipäätään voidaan opettaa viittomakieltä äidinkielenä tai minkä tasoista opetusta viittomakielen tulkkien koulutuksessa on tarjolla.¹²² Ilman perustutkimusta

laadukkaan, kieltä aidosti kuvaavan oppimateriaalin tuottaminen ja opetuksen antaminen on mahdotonta.

Kielen tutkimus perustuu lähes aina kieliaineistoihin, kuten lehdistä ja kirjoissa julkaistuihin teksteihin tai erilaisista kielenkäyttötilanteista tehtyihin tallenteisiin. Aiemmin näitä oli saatavilla vain nauhoitteina ja paperille kirjoitettuna tekstinä, mutta nykyään lukuisista kielistä on olemassa myös tekstikorpuksia eli laajoja sähköisiä aineistoja, mikä antaa tutkimukselle aivan uudet ulottuvuudet. Viittomakielistämme tällaisia yleiseen tutkimuskäyttöön muokattuja aineistoja ei vielä ole. *Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen tekstikorpuksen* luominen onkin kiireellisyysjärjestyksessä ensimmäisenä tehtävä työ. Tällä hetkellä jokainen tutkija joutuu itse koostamaan oman aineistonsa, mikä vie kohtuuttoman paljon aikaa varsinaiselta tutkimustyöltä. Useimmiten aineistot myös jäävät kertaluonteisiksi tai niiden käyttöoikeudet ovat vain yhdellä tutkijalla, mikä on myös suurta resurssien hukkaamista.

Tekstikorpukseen soveltuvia suomalaisen viittomakielen tallenteita on kyllä olemassa satoja tunteja, ja suomenruotsalaista viittomakieltäkin on saatavilla, vaikka vähemmän. Mikään taho ei ole kuitenkaan vielä onnistunut saamaan rahoitusta korpustyön käynnistämiseen ja palvelun ylläpitoon. Tässä suhteessa Suomi on selvästi jäljessä monia muita maita: mittavia viittomakielen korpus-hankkeita on käynnissä mm. Alankomaissa, Isossa-Britanniassa, Saksassa, Italiassa, Ranskassa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa.¹²³

Kielitieteellinen peruskuvauus on myös olennainen osa viittomakieltemme suojelua, ja lisäksi tarvitaan tutkittua tietoa siitä, miten viittomakieltä käytetään yhteisön arjessa. Enemmistö kuuroina syntyneistä lapsista on Suomessa vuodesta 1998 lähtien saanut sisäkorvaistutteen,¹²⁴ ja näiden lasten kuntoutuksessa on pitkälti keskitytty vain puheen ymmärtämisen ja tuottamisen oppimiseen. Viittomakielen tai tukiviittomien käyttöä on pidetty vain väliaikaisena vaiheena heidän elämässään. Käytännössä tämä on johtanut siihen, että iso osa SI-lapsista ei saa lainkaan viittomakielen opetusta koulussa. Koska useat heistä käyvät kouluaan normaali- luokkaan integroituna, heillä ei yleensä ole myöskään päivittäistä yhteyttä muihin viittomakielen käyttäjiin. Perheelle voi siksi olla ylivoimaista tarjota lapselleen normaali viittomakielen kehitys. Viittomakieltemme elinvoimaisuudelle ja kielen siirtymiselle seuraavalle sukupolvelle tällä voi olla dramaattisiakin seurauksia.¹²⁵

Viittomakielten sanakirjatyo

Sanakirjat kuvaavat kieltä helposti lähestyttävällä tavalla. Sanat, viittomat ja niiden merkitykset myös kiinnostavat ihmisiä. Siksi sanakirjoilla on ollut merkittävä rooli monien kielten tunnetuksi te-

kemisessä ja yhteiskunnallisen aseman saavuttamisessa. Tämä pitää paikkansa myös suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen kohdalla. Ensimmäiset viittomistoa kuvaavat julkaisut *De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa I–III*¹²⁶ syntyivät 1900-luvun alkupuolella. Tuolloin kaikissa Pohjoismaissa oltiin vakavasti huolestuneita siitä, kuinka viittomakieli välittyi tuleville sukupolville. Kuurojenkouluissa oli siirrytty opettamaan puhe-
metodilla, ja samalla viittomakielen käyttö kouluissa kiellettiin. Vuosina 1965 ja 1973 julkaistiin suomalaisen viittomakielen sanakirjat¹²⁷, jotka heijastelevat silloin vallalla ollutta näkemystä viittomakielestä suomen kieleen pohjaavana, epäitsenäisenä kielenä. Nämä kaksi teosta oli laadittu kuuleville henkilöille, jotka opettelivat viittomakieltä, eivätkä viittomakieliset itse juurikaan hyötäneet niistä.

Kuurojen Liiton ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kymmenvuotisen yhteishankkeen tulos *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja*¹²⁸ ilmestyi vuonna 1998 ja sen jatko-osa *Numeroita ja lukumäärien ilmaisuja*¹²⁹ vuonna 2002. Perussanakirjan sisältämä runsas viitottujen esimerkkilauseiden aineisto saatiin käyttöön, kun verkkosanakirja *Suvi* julkaistiin vuonna 2003.¹³⁰ Vuosina 1998–2002 tehtiin ensimmäinen tutkimus suomenruotsalaisesta viittomakielestä, ja hankkeen tuloksena syntyi sanakirjatyypinen julkaisu *Se vårt språk! Näe kielemme!*. Kielentutkimuksen suuresta merkityksestä kieliyhteisölle kertoo se, että hankkeen voimaannuttamina suomenruotsalaiset kuurot määrivät oman kielimuotonsa olevan oma kielensä, suomenruotsalainen viittomakieli.¹³¹ Tuota ennen katsottiin, että Suomessa käytetään yhtä viittomakieltä, joka jakautuu kahteen päävarieteettiin tai -murteeseen, suomalaiseen ja suomenruotsalaiseen.¹³²

Suomalaisesta viittomakielestä on parin viime vuosikymmenen aikana tehty myös monia suppeampia viittomistoja. Niissä ovat usein lähtökohtana suomenkieliset sanalistat ja kullekin sanalle annetaan vain yksi viittomakielinen vastine. Vaikka tällaiset viittomistot osaltaan tuovat viittomakieltä ei-äidinkielisten saataville, ne saattavat myös vahvistaa mielikuvaa viittomakielestä yksinkertaisena ja köyhänä kielenä.¹³³ Näiden perussanastoa kuvaavien viittomistojen lisäksi on laadittu erityisalojen ja tietyn teeman ympärille rakentuvia sanakirjoja, joista kaikki eivät kaikilta osin täytä sanakirjalta vaadittavia kriteereitä (esim. perusmuotona voidaan tarjota taivutettua muotoa tai mukana voi olla viittomakielen rakenteen vastaisia muodosteita).¹³⁴ Esimerkkinä laadukkaasta viittomistotyöstä voi mainita Luukkaan evankeliumin viittomakielisen käännökseen oheen laaditun leksikon, jossa sanan ja sen viittomavastineen lisäksi annetaan käsitteen määritelmä ja tarvittaessa myös selvitys uudisviittoman muodostamisperusteista.¹³⁵ Määritelmät on laadittu kahdella kielellä, suomalaisella viittomakielellä ja suomeksi.

Sanakirjatyön jatkuvuus on turvattava pysyvästi. Viittomistosta on tähän mennessä kuvattu vasta pieni osa. Viittomisto myös kasvaa ja muuntuu jatkuvasti, kun viittomakielen käyttö on jokapäiväistynyt mm. uutisten kieleksi, www-sivuille laaditaan yhä enemmän tekstejä viittomakielellä ja viittomakielen käyttäjillä on tulkkipalvelun myötä mahdollisuus opiskella eri aloja kiinnostuksensa ja kykyjensä mukaisesti. Tällä hetkellä sanakirjatyön henkilöresurssit ovat lähes olemattomia ja alaa osaavia, erityisesti viittomakielisiä työntekijöitä on vielä vähän. Edellä mainittu viittomakielen korpus on myös tärkeä osa sanakirjatyön kehittämistä. Tekstiaineistoista voidaan etsiä aitoja kielenkäytön esimerkkejä, viittomien muodon vaihtelua, uusia viittomia jne. Ilman korpusta sanakirjojen tekijät joutuvat työssään nojaamaan pääasiassa omaan kielitietämykseensä ja intuitionsa. He kiertävät myös usein lähiympäristössä kysellen muiden viittomakielisten käsityksiä tiettyjen viittomien käytöstä, ja resurssien salliessa työtä tukemaan voidaan perustaa määräaikainen sanakirjatyöryhmä.

Suomalaisessa ja suomenruotsalaisessa viittomakielessä on runsaasti vaihtelua kielen joka tasolla: käytetyssä viittomistossa, yksittäisten viittomien muodoissa (rinnakkaismuodot¹ ovat hyvin tavallisia), viittomien taivutuksessa ja lauseiden rakenteessa. Tähän vaikuttavat monet seikat: kielen – myös viittomakielen – luonteeseen kuuluu vaihtelu, kirjoitus ja äidinkielen opetus eivät säätele viittomakielten muotoa, ja kielenkäyttäjien kielenomaksumistavoissa on suuria eroja. Kuuroille vanhemmille syntyneiden lasten on helpompi omaksua pienestä pitäen kielen piirteitä, jotka voivat kuuluvan perheen kuuroille lapselle jäädä saavuttamatta. Yhtä ääripäätä edustavat aikuisena viittomakieltä oppineet henkilöt. Heidän kielitaitonsa vaihtelee, mutta ei yleensä tavoita jo lapsena kielen omaksuneen henkilön tasoa. Kenen kieltä sanakirjoissa tulisi kuvata, kenen kielitajuun kielenhuollon tulisi perustua, tai kenen kieli edustaa suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä, kun tutkija väittää kohdistavansa tutkimuksensa näistä jompaankumpaan?

Vaihtelu on luonnollista. Vastausta ei siten voi antaa muodossa: ”tuon ryhmän kieli ei ole viittomakieltä” tai ”tuohon ryhmään kuuluvien kielestä kelpaa kielen malliksi mikä vain”. Kukin tutkija joutuu itse määrittämään, millaista kielimuotoa hän tutkii ja mitä sen perusteella ehkä voi sanoa viittomakielistämme. Kuurojen Liiton ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sanakirjatyössä nykyinen näkemys on vapaamielisempi kuin vuonna 1998 valmistuneen Suomalaisen viittomakielen perussanakirjan edustama ajattelutapa. Perussanakirjaa tehdessä pyrittiin kuvaamaan suomalaista viittomakieltä ominaisimmillaan, minkä silloin ymmärrettiin tarkoittavan muun muassa sitä, että vältetään viittomien muotoja ja lauserakenteita, joissa näkyy suomen kielen vaikutus. Nykyään sanakirjatyössä karsitaan pois pääasiassa vain ne muodot, jotka ovat kielenvas-
taisia (esimerkiksi motorisesti vaikeita tuottaa, liian monitavuisia jne.) ja lause-esimerkkien joukossakin voi olla suomen kielen rakennetta seuraavia ilmauksia. Viittomakielen lautakunnan kielenhuoltotyössä vapaa-

1. Rinnakkaismuodolla tarkoitetaan sanakirjan hakuviittoman kanssa samakantaista ja samamerkityksistä viittomaa, joka eroaa muodoltaan hakuviittomasta. Suomalaisessa viittomakielessä katso esimerkiksi artikkelit 505 isä ja 516 äiti Suomalaisen viittomakielen perussanakirjassa; suomen kielessä rinnakkaismuotoja ovat esim. jukurtti ja jogurtti.

mielisempää ja puhdasoppisempaa suuntausta edustavat mielipiteet vaihtelevat käsiteltävän aiheen ja lautakunnan kulloisenkin jäsenistön mukaan.¹³⁶

Viittomakielten kielenhuolto

Viittomakielten kielenhuollosta vastaa lakisääteisesti Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, jonka tehtäviä määritellään uudelleen tätä kirjoitettaessa.¹³⁷ Kielenhuoltoa tekee neljästi vuodessa kokoontuva viittomakielen lautakunta yhdessä tutkimuskeskuksen viittomakielen tutkijan kanssa. Lautakunnan toimialaan kuuluvat Suomen molemmat viittomakielet, suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli, ja sen tehtävänä on osallistua viittomakielten kehitystä koskeviin keskusteluihin ja päättää kielenkäyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista. Tärkeä osa lautakunnan työskentelyä ovat myös kielen aseman suunnitteluun kuuluvat poliittiset kannanotot.

Koska viittomakielillä ei ole vakiintunutta kirjoitusasua, kielenhuollon kohteena on viitottu muoto, ja lautakunnan työskentelyssä hyödynnetäänkin paljon videolle tallennettuja viitottuja aineistoja. Kokousten pöytäkirjat tuotetaan sekä viitottuina että suomeksi. Suomenruotsalainen viittomakieli on ollut varsin vähän esillä lautakunnan työssä; kielen sisäinen vaihtelu on suurta, ja siksi sen käyttöä koskevien suositusten antaminen on ongelmallista. Lautakunta voi kuitenkin tehdä suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa tukevaa työtä.

Muut instituutiot, esimerkiksi Kuurojen Liitto ja Jyväskylän yliopistoon vuoden 2010 alusta perustettu Viittomakielen keskus, voivat myös osallistua viittomakielten käyttöä koskeviin yhteiskunnallisiin keskusteluihin, mutta erilaisten toimeksiantojen vuoksi ne eivät ainakaan toistaiseksi ole toimineet ns. virallisina kielenhuoltajina. Kuurojen Liiton ja tutkimuskeskuksen yhteistyönä tekemä sanakirjatyö on kuitenkin aina ollut olennainen osa kielenhuoltoa.

Muita kielenhuollon toimijoita ovat Kirkkohallitus ja YLE. Kirkkohallitus aloitti vuonna 1999 kirkollisten tekstien kääntämisen suomalaiselle viittomakielelle.¹³⁸ Aiemmin eri tilanteissa vaihtelevalla tavalla suomen kielen rakenteen mukaisesti viitotut tekstit saavat nyt ensimmäistä kertaa vakiintuneet viittomakieliset käännökset. Käännöstyötä on tehty kokonaisvaltaisesti: samalla kun on huolehdittu tekstin sisällön välittymisestä oikeana, on tarkkaan pohdittu erilaisia kieliopillisia ratkaisuja, viittomavalintoja ja kirkollisen viittomistyylin ominaispiirteitä. Lisäksi on luotu uutta viittomistoa, erityisesti nimistöä. YLE puolestaan on tuottanut

vuodesta 1994 lähtien päivittäiset viiden minuutin mittaiset viittomakieliset uutiset. Uutisia toimitettaessa kielenhuolto on luonnollisestikin yksi tekstin tuottamisen peruskivistä, ja viittomakieliset uutiset ovat myös tärkeä uusien yleiskielisten ilmaisujen leviämiskanava. Uutisten viittojille kielenhuollolliset vaateet voivat kuitenkin aiheuttaa suuria pulmia, sillä he tekevät päivittäisen työnsä yksin ilman toisen äidinkielen tukea eikä suomalaisesta viittomakielestä ole suomen ja ruotsin tapaan olemassa hakuteoksia tai kielineuvontapuhelinta, joista oikeakielisyysasioita voisi tarkistaa.

Tulevaisuudessa viittomakielen huoltoa on kehitettävä järjestelmällisesti, mikä edellyttää lisää henkilöresursseja. Viittomakielellä tulisi olla päätoiminen kielenhuoltoon keskittyvä työntekijä, joka muun muassa tiedottaisi lautakunnan antamista kielenkäyttöä koskevista suosituksista sekä tukisi eri tahoja, joiden työhön liittyy viittomakielen kielenhuoltoa, ja koordinoisi näiden välistä yhteistyötä. Lautakunnan toimintojen jalkautuminen viittomakielisen yhteisön keskuuteen sekä yhteisön kielitietoisuuden vahvistaminen ovat niin ikään tärkeitä. Kielenhuollolla on aidosti merkitystä vain, kun sen tuottamat suositukset tavoittavat kielenkäyttäjät. Tällöin myös kielenhuoltajat saavat työstään palautetta ja voidaan nähdä, mitkä suositukset todella ovat yhteisön kielitajun mukaisia ja jäävät käyttöön.

Yksi työntekijä ei tietenkään voi ratkaista kaikkia viittomakieltemme kielenhuollon ongelmia, vaan työn tueksi tarvitaan muun muassa tietoa näiden kielten rakenteesta, käytöstä ja yhteiskunnallisesta asemasta. Tutkimuksen pohjalta voidaan sitten vähitellen luoda hakuteoksia, joista niin kielenhuollon ammattilaiset, viittomakielen opettajat kuin maallikotkin voivat saada apua ja tukea yleis-kieltä koskevissa ongelmissa.

Suosituksia

34. Viittomakieltemme kielitieteellisen tutkimuksen kokonaisu-tilanteen korjaamiseksi opetus- ja kulttuuriministeriön on huolehdittava pysyvistä ja riittävästä rahoituksesta perustutkimukselle, sanakirjatyölle ja kielenhuollon tehtäville. Työnjaosta, vastuista ja yhteistyöstä eri rahoittajien ja toimijoiden kesken on neuvoteltava.
35. Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen tekstikorpuspalvelun perustaminen ja korpuksen ylläpito tulee saada valtion rahoittamiksi, jotta voidaan taata aineistojen saavutettavuus ja palvelun jatkuvuus. Aineistot hankitaan ja niiden kielitieteellinen analysointi tehdään eri tahojen yhteistyönä.
36. Viittomakielen kielioloja on tutkittava ja arvioitava, jotta kielen- suojelun toimenpiteet voidaan suunnata oikealla tavalla.

5 Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010–2015

Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman keskeisimmät suositukset voidaan kiteyttää seuraavasti:

Viittomakielilaki

Oma kielilaki on myös väline, jonka avulla viittomakieliset itse voivat tulla paremmin tietoisiksi kielellisistä oikeuksistaan ja valvoa niiden toteutumista.

Perustuslaki velvoittaa ottamaan viittomakielen ja viittomakielitä käyttävien oikeudet huomioon lainsäädännön eri osa-alueilla. Tämä velvoite ei vielä toteudu riittävän hyvin. On säädettävä oma erillinen kielilaki vahvistamaan viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumista muun muassa seuraavilla osa-alueilla:

- a) Viittomakielisten lasten kielellisten oikeuksien turvaaminen: Viittomakielisten lasten kielellisen ja kulttuurisen identiteetin kehitystä on tuettava jo varhain. Omakielinen päivähoito on turvattava. Viittomakielisen kielipesätoiminnan käynnistämiseen on osoitettava varat.
- b) Viittomakielisten opetus: Viittomakielisten oikeus saada opetusta omalla äidinkielellään on turvattava. Viittomakielisen koulun perustamisen edellytykset on selvitettävä, samoin se, montako kiertävää viittomakielistä opettajaa tarvitaan haja-asutusalueilla asuvien oppilaiden opetukseen. Kuulon asteesta ja käytetyistä apuvälineistä riippumatta jokaisen kuuron, kuurosokean, huonokuuloisen, sisäkorvaistutetta käyttävän tms. lapsen tiedollista ja sosiaalista kehitystä on tuettava hänen lahjakkuuttaan vastaavalla tavalla ja hänelle parhaiten soveltuvalla kielellä tai menetelmällä.
- c) Viittomakielisten tiedonsaanti: Viranomaisten on tiedottamisessa ja muussa viestinnässä vastattava siitä, että suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjät saavat tietoa omalla kielellään – joiltakin osin tämä on varmistettava lainsäädännöllä.

Viittomakieliasian neuvottelukunnan perustaminen

Valtion tulee asettaa viittomakieliasian neuvottelukunta valvomaan viittomakielilain ja muun kielellisiä oikeuksia koskevan lainsäädännön toteutumista. Mahdollisuus käyttää viittomakieltä joka-päiväisessä elämässä on turvattava.

Viittomakielisten peruspalvelujen turvaaminen

Valtion ja kuntien on varmistettava, että viittomakieliset saavat tietoa ja palveluja omalla kielellään esimerkiksi viranomaisten luona asioidessaan ja vanhuspalveluissa. Tulkkipalvelun saatavuus ja tulkkauksen laadun jatkuva kehittäminen on turvattava.

Viittomakielen tutkimus

Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksen ja huollon pysyvistä ja riittävästä rahoituksesta on huolehdittava julkisin varoin. Näin päästään kehittämään mm. opetuksen laatua. Myös viittomakielen kielioloja on tutkittava ja arvioitava, jotta kielensojelman toimenpiteet voidaan suunnata oikealla tavalla.

YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksen soveltaminen

Eri hallinnonalojen viranomaisten on sitouduttava toteuttamaan YK:n sopimuksen edellyttämät uudistukset, jotka edistävät viittomakielisten asemaa. Uudistustyöhön on varattava riittävästi resursseja. Viittomakieliset kuurot ja huonokuuloiset on kutsuttava asiantuntijoiksi kaikkien kielellisiä oikeuksia sivuavien Suomen lakien valmisteluun.

Lähdeviitteet

- 1 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 23
- 2 SALMI – LAAKSO 2005: 41
- 3 LONDEN 2006
- 4 SKUTNABB-KANGAS – PHILLIPSON 1995: 12
- 5 JOHANSSON – PYYKKÖ 2005: 16, 361
- 6 MÄNTYLÄ – TAALAS 2009: 216
- 7 SALMI – LAAKSO 2005: 38–43
- 8 Keisarillisen Senaatin päätöslauselma 1905
- 9 SALMI – LAAKSO 2005: 144–146
- 10 SALMI 2008: 22–23
- 11 SALMI – LAAKSO 2005: 203–209
- 12 HUSS – LINDGREN 2005: 248
- 13 LUUKKAINEN 2008: 199
- 14 SUME 2008; LONKA – HASAN 2006
- 15 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 10;
Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009: 10
- 16 Kuurojen Liitto 18.12.2008
- 17 Kuurojen Liitto 29.11.2003
- 18 Savolainen 2008
- 19 SALMI – LAAKSO 2005: 18
- 20 LUUKKAINEN 2008: 127–128
- 21 JOKINEN 2000: 79–81
- 22 JOKINEN 2000: 80
- 23 HEDRÉN ym. 2005: 115
- 24 HOYER 2000a: 87–88
- 25 HEDRÉN ym. 2005: 114
- 26 HOYER 2000a: 48
- 27 suullista tietoa, Nevalainen 2007
- 28 Suomen perustuslaki (731/1999)
- 29 Viittomakielen oikeudellinen asema 1996
- 30 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006;
Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009
- 31 Saamen kielilaki (1086/2003)
- 32 Kielilaki (423/2003)
- 33 Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004)
- 34 Kansalaisuuslaki (359/2003)
- 35 Hallintolaki (434/2003)
- 36 LAPPI 2000
- 37 YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, artikla 2
- 38 Kielilainsäädäntö 2000: 6
- 39 HOYER – ALANNE 2008: 3, 7
- 40 JOKINEN 2000: 85; ks. myös luku 2
- 41 TAKKINEN 2002, 2003
- 42 MERONEN 2004: 22–30; KOPPINEN ym. 1989; TAKKINEN 2003: 117

LÄHDEVIITTEET

- 43 LONKA – HASAN 2006; SUME 2008: 19
- 44 Kuurojen Liitto 18.12.2008
- 45 LONKA – HASAN 2006
- 46 MERONEN 2004
- 47 Laki lasten päivähoidosta (36/1973; 875/1981)
- 48 Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005)
- 49 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005
- 50 BRANSON – MILLER 2008
- 51 SALMI – LAAKSO 2005: 155–159
- 52 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 66
- 53 VIVOLIN-KARÉN – ALANNE 2003
- 54 ALANNE 2007: 304–305
- 55 LEHTOMÄKI 2005: 101; vertaa myös HAKKARAINEN 1988: IV ja Salmi – Laakso 2005: 171, 182
- 56 PADDEN – HUMPHRIES 2005; SALMI – LAAKSO 2005: 178–179
- 57 LUUKKAINEN 2008: 196–197
- 58 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 25
- 59 SUME 2008: 60; LONDEN 2004
- 60 RAINÒ 2009a: 3
- 61 Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000: 18
- 62 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 66
- 63 SELIN-GRÖNLUND 2007
- 64 OSATA-projekti 2007–2009
- 65 Kuurojen Liitto ry Ja Kuulovammaisten lasten vanhempien liitto ry 2009
- 66 WFD 2007
- 67 Viittomakielentulkin ammattisäännöstö
- 68 Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 365/2007
- 69 Kuurojen pohjoismainen neuvosto 21.5.2008
- 70 SELIN-GRÖNLUND 2007
- 71 Ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat 2009
- 72 Diakin JA HUMAKin mediatiedote 10.4.2008
- 73 Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 62
- 74 Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)
- 75 Työsopimuslaki (55/2001)
- 76 mm. LINNAKANGAS – SUIKKANEN – SAVTSCHENKO – VIRTA 2006: 9; ESLH 2007: 15
- 77 Kuurojen Liitto 2004: 7
- 78 LINNAKANGAS – SUIKKANEN – SAVTSCHENKO – VIRTA 2006: 67
- 79 Kuurojen Liitto ry, työasiamiesten tilastot 30.6.2009
- 80 Haastatteluaineisto 2
- 81 Haastatteluaineisto 1
- 82 Hallintolaki (434/2003)
- 83 Suomi.fi viittomakielisille
- 84 Auktorisoidut kääntäjät
- 85 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
- 86 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
- 87 mm. LAPPI 2006
- 88 RANTALA – KUUSI 2008: 15, 38
- 89 RANTALA – KUUSI 2008: 61, 69
- 90 Sana tulee näkyväksi 2001
- 91 Luukkaan evankeliumi 2007

- 92 Messu ja kirkolliset toimitukset 2008
- 93 Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004; Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus 2006; Kulttuuri – tulevaisuuden voima 2009; YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista
- 94 SALMI – LAAKSO 2005: 368
- 95 Teatteri Totti
- 96 Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen 2005
- 97 Kuurojen Liitto. Kirjasto ja tietopalvelu; käsitteestä *viittomakielinen kirjallisuus* ks. Savolainen 2009
- 98 Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004
- 99 Celia
- 100 Viittomakielinen kirjasto 2007
- 101 ks. esim. Savolainen 2009: 203–204
- 102 Savolainen 2009: 202
- 103 Kuurojen museo
- 104 Suomen perustuslaki 1999/731, 17. §
- 105 Design for All
- 106 SALMI – LAAKSO 2005: 434–437
- 107 Laki Yleisradio Oy:stä 1993/1380, erityisesti 635/2005
- 108 ks. esim. Rölli ja metsänhenki 2002.
- 109 Rainò 2009b: 12
- 110 Kuuloliitto ry 14.9.2009
- 111 Siirtovelvoitesääntelyn tarkastelu sekä televisio-ohjelmien ääni- ja tekstityspalvelu
- 112 Viittomakielinen netti-tv
- 113 KITUNEN 2009: 1, 57, 61
- 114 Suomi.fi viittomakielisille
- 115 esim. SALMI – LAAKSO 2005: 312–324 ja RANTALA – KUUSI 2008
- 116 RISSANEN 1985
- 117 ÖSTMAN 2005; HOYER – LONDEN – ÖSTMAN 2006
- 118 TAKKINEN 2002; FUCHS 2004; RAINÒ 2004; JANTUNEN 2008
- 119 TAKKINEN 1995; RISSANEN 1998; JANTUNEN 2005
- 120 TAKKINEN 1988; HUKIOJA 1991; MERONEN 1991; STOLT 1999; HOYER 2000; VIRTANEN 2001; JANTUNEN 2001; VEITONEN 2004; MIKKOLA 2004; SAVOLAINEN 2006; LUKASCZYK 2008; MANUNEN 2008; DE WEERDT 2008
- 121 HOYER 2000; Se vårt språk! Näe kielellem! 2002; ÖSTMAN 2005; HOYER & LONDEN & ÖSTMAN 2006
- 122 Kuurojen Liitto 2009b
- 123 “Sign Language Corpora: Linguistic Issues” Workshop 2009
- 124 SUME 2008: 19
- 125 SAVOLAINEN 2009: 186–188, KELTANEN 2007, POSTI 2008: 12–13, RAINÒ 2009a
- 126 HIRN 1910, 1911, 1916
- 127 Viittomakielen sanakirja 1965; Viittomakielen kuvasanakirja 1973
- 128 Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998
- 129 Numeroita ja lukumäärien ilmaisia 2002
- 130 Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja Suvi
- 131 HEDRÉN ym. 2005: 115
- 132 HOYER 2000b: 205
- 133 Viittomakielen lautakunnan pöytäkirja 30.11.2006, 3. §
- 134 Viittomakielen lautakunnan pöytäkirja 27.5.2000, 6. §
- 135 Raamattu. Luukkaan evankeliumi

LÄHDEVIITTEET

- 136 ks. esim. Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat 6.4.2001, 7. §; 15.2.2007, 9. §, kohta a) ja 29.1.2009, 4. §
- 137 Laki kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (591/1996, 1. § 2. mom.) ja Asetus kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (758/96, 1. § ja 9. §); Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävät 2010
- 138 Viittomakielinen kirkkokäsikirjatyö

Lähteet

- ALANNE, KAISA 2007. Viittomakieliset ja viittomakielet. – Sari Pöyhönen – Minna-Riitta Luukka (toim.), Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti, s. 293–316. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Alueellisia kieliä tai ei-alueellisia vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja. Ulkoasiainministeriö, Voimassa olevat ihmisoikeussopimukset – Euroopan neuvosto. Internet-osoitteessa <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=31372&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 23.5.2010]
- Ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat 2009. Yhteenveto opm:n koulutusohjelmapäätöksistä. Opetusministeriö. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/ammattikorkeakoulutus/opiskelu_ja_tutkinnot/KO_yhteenveto_amktutkinnot_2009.pdf> [luettu 14.5.2010]
- Auktorisoidut kääntäjät. Internet-osoitteessa <http://www.opf.fi/koulutus_ja_tutkinnot/auktorisoidut_kaantajat> [luettu 16.10.2009]
- BRANSON, JAN – MILLER, DON 2008. National Sign Languages and Language Policies. – S. May & N. H. Hornberger (eds.), Encyclopedia of Language and Education, 2nd Edition, Volume 1: Language Policy and Political issues in Education, s. 151–165. Springer Science+Business Media LLC.
- Celia. Internet-osoitteessa <<http://www.celia.fi/web/guest/home>> [luettu 14.5.2010]
- Design for All. DFA-tieto. Internet-osoitteessa <<http://dfasuomi.stakes.fi/FI/DFA+tieto/index.htm>> [luettu 14.5.2010]
- DE WEERDT, DANNY 2008. Expressing existence in Flemish Sign Language. Pro gradu -tutkielma, kielten laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto. Internet-osoitteessa <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19617/URN_NBN_fi_jyu-200902161068.pdf?sequence=1> [luettu 14.5.2010]
- Diakin ja HUMAKin mediatiedote 10.4.2008. Jatkokoulutusväylä avautui viittomakielen tulkeille – Ylemmät AMK-tutkinnot mahdollistavat tulkkien maisteritason koulutuksen. Internet-osoitteessa <<http://www.diak.fi/tiedote?id=1448401>> [luettu 14.5.2010]
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000. Helsinki: Opetushallitus.
- ESLH 2007 = Enemmän kuin tavallinen. Etelä-Suomen lääninhallituksen vammaispoliittinen ohjelma 2007–2010. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisusarjan julkaisu 110/2006. Helsinki: Etelä-Suomen lääninhallitus.
- Euroopan ihmisoikeussopimus. Ulkoasiainministeriö, Voimassa olevat ihmisoikeussopimukset – Euroopan neuvosto. Internet-osoitteessa <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=31372&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 23.5.2010]
- FUCHS, BERTOLD 2004. Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. Jyväskylä Studies in Humanities 21. Jyväskylä: The University of Jyväskylä.

- HAKKARAINEN, LIISA 1988. Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. Väitöskirja. Studies in Education, Psychology and Social Research 67. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HAUKIOJA, TIMO 1991. Viittomakielet ja mielen modulaarisuus. Pro gradu -tutkielma, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, yleinen kielitiede, Turun yliopisto.
- HEDRÉN, JOHAN – HOYER, KARIN – LONDEN, MONICA – WENMAN, LENA – WESTERHOLM, HÅKAN – ÖSTMAN, JAN-OLA 2005. Finlandssvenska teckenspråkiga i dag. [Utlåtande till delegationen för språkarenden vid justitieministeriet] – Jan-Ola Östman (red.), FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk, s. 113–122. Nordica Helsingiensia 4 / Teckenspråksstudier 1. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- HIRN, DAVID FRITZ 1910, 1911, 1916. De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa I–III. Helsingfors: Finlands Dövstumförbunds Förlag.
- HOYER, KARIN 2000a. Variation i teckenspråk – En studie av släktskapsterminologi i teckenspråket hos finlandssvenska döva. Pro gradu -avhandling, allmän språkvetenskap, Helsingfors universitet. Publikation L 4/2000. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.
- HOYER, KARIN 2000b. Vähemmistö vähemmistössä: suomenruotsalaiset kuurot ja heidän viittomakielensä. – Anja Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa s. 205–215. Helsinki: Finn Lectura.
- HOYER, KARIN – ALANNE, KAISA 2008. Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden 2008. Internet-osoitteessa <<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=487>> / Viittomakielen lautakunnan 36. kokous 23.10.2008 / tekstiliite 5 [luettu 14.5.2010]
- HOYER, KARIN – LONDEN, MONICA – ÖSTMAN, JAN-OLA (red.) 2006. Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv. Nordica Helsingiensia 6 / Teckenspråksstudier 2. Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- HUSS, LENA – LINDGREN, ANNA-RIITTA. 2005. Monikielinen Skandinavia. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), Monikielinen Eurooppa – kielipolitiikkaa ja käytäntöä, s. 246–280. Helsinki: Gaudeamus.
- JANTUNEN, TOMMI 2001. Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaamisen periaatteista. Pro gradu -tutkielma, yleinen kielitiede, Helsingin yliopisto. Julkaisusarja L 1/2001. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- JANTUNEN, TOMMI 2005. Mistä on pienet tavut tehty? Analyysi suomalaisen viittomakielen tavusta prosodisen mallin viitekehyyksessä. Lisensiaatintutkielma, kielen laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto.
- JANTUNEN, TOMMI 2008. Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. Väitöskirja, suomalainen viittomakieli, kielen laitos, Jyväskylän yliopisto. Internet-osoitteessa <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/20009>>, julkaisun pysyvä osoite on <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3549-8>> [luettu 14.5.2010]
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005. Johdanto: monikielisyyden ja kielipolitiikka. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), Monikielinen Eurooppa – kielipolitiikkaa ja käytäntöä, s. 9–26. Helsinki: Gaudeamus.
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005. Sanasto. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), Monikielinen Eurooppa – kielipolitiikkaa ja käytäntöä, s. 358–363. Helsinki: Gaudeamus.

- JOKINEN, MARKKU 2000. Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. – Anja Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa, s. 79–101. Helsinki: Finn Lectura.
- Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus. Ulkoasiainministeriö, Voimassa olevat ihmisoikeussopimukset – Euroopan neuvosto. Internet-osoitteessa <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=31372&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 23.5.2010]
- Keisarillisen Senaatin päätöslauselma, päiväämätön asiakirja vuodelta 1905.
- KELTANEN, OUTI-MARIA 2007. Mihin sisäkorvaistutetta käytävä lapsi tarvitsee viittomakieltä? – Nappi 2007:6, s. 18–20. Helsinki: Kuulovammaisten lasten vanhempien liitto.
- Kielilainsäädäntö 2000. Kansainvälisoikeudelliset velvoitteet ja kansainvälinen vertailu. Kielilakikomitea. Oikeusministeriö.
- KITUNEN, SUVI 2009. Designing a Deaf culture specific web site. Partisipatory design research for knack.fi. MA Thesis, Media Lab, University of Art & Design, Helsinki. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, Publications Series A No. 25. The Finnish Association of the Deaf Publications No. 53. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- KOPPINEN, MARJA-LEENA – LYYTINEN, PAULA – RASKU-PUTTONEN, HELENA 1989. Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävät. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Kotuksen_tehtavat.html?lang=fi> [luettu 14.5.2010]
- Kulttuuri – tulevaisuuden voima 2009. Taustaselvitys kulttuurin tulevaisuus -selontekoa varten. Opetusministeriön julkaisu 2009:58. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Kulttuuri_-_tulevaisuuden_voima_Taustaselvitys_kulttuurin_tulevaisuus_selontekoa_varten.html?lang=fi> [luettu 14.5.2010]
- Kuuloliitto ry 14.9.2009. Yleisradiolain uudistusta koskeva kannanotto: Tv-ohjelmien tekstittäminen on yhdenvertaisuuskysymys. Internet-osoitteessa <http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuuloliitto/vaikuttamistoiminta/lausunnot_ja_kannanotot/> [luettu 14.5.2010]
- Kuulonhuoltoliitto 2008. Kuulovammaisille tukea EU:lta. Internet-osoitteessa <http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/sivu.php?artikkeli_id=1455> [luettu 3.5.2008]
- Kuurojen Liitto 29.11.2003. Kuurojen Liiton kannanotto kuurojen viestintämahdollisuuksia edistävään teknologiaan liittyen.
- Kuurojen Liitto 2004. Nordic Employment Forum In Helsinki on 13.–15.11.2004. Internet-osoitteessa <http://www.kl-deaf.fi/File/465ff79e-0cd4-4c46-a39d-56dc1130fb15/report_2004_Nordic_Employment_Forum.pdf> [luettu 3.5.2008].
- Kuurojen Liitto 18.12.2008. Kuurojen Liiton ja Kuulonhuoltoliiton yhteinen kannanotto kuurojen ja vaikeasti huonokuuloisten lasten palvelujen saantiin ja kuntoutukseen. Tiedote kirjeestä Sosiaali- ja terveysministeriölle. Internet-osoitteessa <<http://www.kl-deaf.fi/Page/a8d0dc06-2490-49cf-bd5c-dc965c86129c.aspx?announcementId=c87ca6c6-57f6-423c-a237-b2b43261d1b2&groupId=93df37e8-1330-4cf2-b7c4-4fe0568ef035>> [luettu 14.5.2010]
- Kuurojen Liitto 2009a. Työasiamiesten tilastot 30.6.2009. Julkaisematon.
- Kuurojen Liitto 2009b. Mitä mieltä tulkkipalvelusta? Kenttähaastatteluja 2008–09. Julkaisematon.

- Kuurojen Liitto. Kirjasto ja tietopalvelu. Internet-osoitteessa <<http://www.kl-deaf.fi/kirjasto>> [luettu 14.5.2010]
- Kuurojen Liitto – Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto 2009. Lausunto erityiskoulujen ja sairaalaopetuksen asemaa, tehtäviä ja rahoitusta koskevasta selvityksestä ja siihen sisältyvistä kehittämisehdotuksista (OPM 37:2009). Julkaisematon.
- Kuurojen museo. Internet-osoitteessa <http://www.kl-deaf.fi/Kuurojen_museo/> [luettu 14.5.2010]
- Kuurojen pohjoismainen neuvosto 21.5.2008. Pohjoismainen julkilausuma viittomakielen tulkkauksesta. (Nordisk deklarasjon om tegnspråktolkning). Internet-osoitteessa <http://www.norges-doveforbund.no/nor/forsiden/nyheter/nyhetsarkiv/nordisk_deklarasjon> [luettu 14.5.2010]
- LAPPI, PÄIVI 2000. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. – Anja Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa, s. 71–77. Helsinki: Finn Lectura.
- LAPPI, PÄIVI (toim.) 2006. Elän silmillä – näkökulmia viittomakielisiin mielenterveyspalveluihin. Kuurojen Liitto ry:n julkaisu 48. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- LEHTOMÄKI, ELINA 2005. Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista – koulutuksen merkitys vuosina 1960–1990 opiskelleiden lapsuudestaan kuurojen ja huonokuuloisten aikuisten elämänselityksessä. Väitöskirja. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 274. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LINNAKANGAS, RITVA – SUIKKANEN, ASKO – SAVTSCHENKO, VICTOR – VIRTA, LAURI 2006. Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen. Stakesin raportteja 15/2006. Helsinki: Stakes.
- LONDEN, MONICA 2004. Communicational and educational choices for minorities within minorities. The case of the Finland-Swedish Deaf. University of Helsinki, Department of Education, Research Report 193. Helsinki: Helsinki University Press.
- LONDEN, MONICA 2006. Mötet mellan det döva barnet och det hörande samhället [Kuuron lapsen ja kuulevan yhteiskunnan kohtaaminen]. – Karin Hoyer – Monica Londen – Jan-Ola Östman (red.), Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv. s. 53–69. Nordica Helsingiensia 6 / Teckenspråksstudier 2. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- LONKA, EILA – HASAN, MARJA 2006. Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten kommunikaatio-, koulu- ja päivähoitotilanne Suomessa. – Eeva Lehto – Marja Hasan – Ritva Parkas (toim.) Satakieliseminaari 2006, s. 73–79. Helsinki: Satakieliohjelma.
- LUKASZCYK, ULRIKA 2008. Sanottua, ajateltua ja tehtyä. Referointi kolmessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa fiktiivisessä kertomuksessa. Pro gradu -tutkielma, kasvatustiede, Jyväskylän yliopisto. [Kuurojen Liitto ry:n julkaisu 57. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. (tulossa)]
- Luukkaan evankeliumi 2007. Viittomakielinen käännös. DVD. Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus.
- LUUKKAINEN, MINNA 2008. Viitotut elämät. Kuurojen nuorten aikuisten kokemuksia viittomakielisestä elämästä Suomessa. Väitöskirja, yhteiskuntapolitiikan laitos, sosiaalipolitiikka, Helsingin yliopisto. Helsinki: Kuurojen Palvelusäätiö. Internet-osoitteessa <<https://oa.doria.fi/handle/10024/36061>> [luettu 14.5.2010], julkaisun pysyvä osoite on <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4544-8>>

- MANUNEN, JUHA 2008. Havaintoja suomalaisen viittomakielen moninkertaisesta kiellosta. Pro gradu -tutkielma, kielten laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto.
- MERONEN, AULI 1991. Tapaustutkimus kahden kuuron esikouluikäisen viittomakielen rakenteesta. Pro gradu -tutkielma, erityispedagogiikan laitos, Jyväskylän yliopisto.
- MERONEN, AULI 2004. Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 235. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Messu ja kirkolliset toimitukset 2008. Viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä 2. DVD. Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus/AV-toimitus ja Kirkkohallitus.
- MIKKOLA, AILA 2004. Kerta kiellon päälle. Suomalaisen viittomakielen negaatio. Pro gradu -tutkielma, suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 33. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- MÄNTYLÄ, PÄIVI – TAALAS, PIA. 2009. Äidinkieli. – Klaas Ruppel (toim.) 2009. Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta. s. 215–220. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 6. Internet-osoitteessa <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/>> [luettu 14.5.2010]
- Numeroita ja lukumäärien ilmaisuja 2002. Suomalaisen viittomakielen perussanakirja. Täydennysosa 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 121. Kirja ja videotallenne. Helsinki: Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- OSATA-projekti 2007–2009. Internet-osoitteessa <<http://www.osata.net/>> [luettu 14.5.2010].
- PADDEN, CAROL – HUMPHRIES, TOM 2005. Inside Deaf Culture. Cambridge; London: Harvard University Press.
- POSTI, ANNIKA 2008. Onko viittomakielemme uhattuna? – Kuurojen lehti 2008/4, s. 12–13.
- RAINÖ, PÄIVI 2004. Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Väitöskirja, yleinen kielitiede, Helsingin yliopisto. Deaf Studies in Finland 2. Html-pohjainen CD-ROM. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- RAINÖ, PÄIVI 2009a. Demografinen arvio viittomakielen tulkkien asiakasryhmään liittyvistä muutoksista vuosille 2010 – 2020 – 2030. OSATA-projektin työpaperi, marraskuu 2009. Kuurojen Liitto ry. Julkaisematon.
- RAINÖ, PÄIVI 2009b. Elokuvien tekstitys on hienovaraista tulkintaa. Hiidenkivi 6/2009, s. 11–13.
- RANTALA, LIISA – KUUSI, RIITTA 2008. Matkalla – Kirkon kuurojentö 100 vuotta. Diakonian vuosikirja 2008. Helsinki: Diakonia ry. (Kirjaan sisältyy viittomakielinen DVD. Toteutus Mikko Palo, kääntäjät ja viittojat Tarja Sandholm ja Tomas Uusimäki.)
- RISSANEN, TERHI 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja No. 12. Helsinki: Yliopistopaino.
- RISSANEN, TERHI 1998. The Categories of Nominals and Verbals and Their Morphology in Finnish Sign Language. Licentiate Thesis in General Linguistics, The Department of Finnish and General Linguistics, University of Turku.
- Rölli ja metsänhenki 2002. Videotallenne. MRP Matila Röhr Productions Oy: Helsinki.

LÄHTEET

- SALMI, EEVA – LAAKSO, MIKKO 2005. Maahan lämpimään – Suomen viittomakielisten historia. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Libris Oy.
- SALMI, EEVA. 2008. Kielelliset käänteet kuurojen opetuksessa. – Joel Kivirauma (toim.) Muuttuvat marginaalit – näkökulmia vammaistutkimukseen, s. 10–41. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1/2008. Suomen vammaistutkimuksen seuran vuosikirja no 1. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Sana tulee näkyväksi 2001. Viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä 1. Videotallenne ja kirja. Suomen ev.lut.kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 12. Helsinki: Kirkkohallitus.
- SAVOLAINEN, LEENA 2006. Viittomakielten kirjoitusjärjestelmien teoria ja käytäntö. Pro gradu -tutkielma, yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto.
- SAVOLAINEN, LEENA 2008. Työpaperi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Julkaisematon.
- SAVOLAINEN, LEENA 2009. Viittomakielten kirjallistuminen Suomessa. – Klaas Ruppel (toim.) 2009. Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta, s. 177–212. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 6. Internet-osoitteessa <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/>> [luettu 14.5.2010]
- Se vårt språk! Näe kielemme! 2002. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 21 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 122. Kirja ja videotallenne. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- SELIN-GRÖNLUND, PIRKKO 2007. Opiskelutulkkaukset 2007. Selvitys opiskelutulkkia käyttävien opiskelijoiden koulutukseen sijoittumisesta ja opiskelutulkkauksesta. Kuurojen Liitto ry, Viittomakieliyksikkö. Julkaisematon.
- “Sign Language Corpora: Linguistic Issues” Workshop 2009. Internet-osoitteessa <<http://www.bsllcorpuproject.org/sign-language-corpora-linguistic-issues/programme/>> [luettu 14.5.2010]
- Siirtovelvoitesääntelyn tarkastelu sekä televisio-ohjelmien ääni- ja tekstityspalvelu. Internet-osoitteessa <<http://www.lvm.fi/web/fi/lakihanke/view/917326>> [luettu 14.5.2010]
- SKUTTNABB, TOVE – PHILLIPSON, ROBERT 1995. Papers in European language Policy. ROLIG papir 53. Roskilde: Roskilde Universitetscenter, Lingvistgruppen.
- Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 365/2007. Ministeri Risikko: Vammaisten tulkkipalvelujen järjestäminen Kelan tehtäväksi. 13.11.2007. Internet-osoitteessa <<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1225745#fi>> [luettu 14.5.2010].
- STOLT, SUVI 1999. Bilingualism and deafness. An analysis of the semantic structures of comic strips told in Finnish Sign Language and in written Finnish. Lisensiaatintutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998. Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 104. Helsinki: KL Support Oy.
- Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja Suvi. Internet-osoitteessa <<http://suvi.viittomat.net>> [luettu 14.5.2010]
- Suomi.fi viittomakielisille. Internet-osoitteessa <<http://www.suomi.fi/suomifi/suomi/tietopaketti/viittomakielisille/index.html>> [luettu 14.5.2010]

- SUME, HELENA. 2008. Perheen pyörteinen arki – sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun. Väitöskirja, kasvatustieteiden laitos, erityispedagogiikka, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 334. Internet-osoitteessa <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18548>> [luettu 14.5.2010], julkaisun pysyvä osoite on <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18548>>
- Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29. Helsinki: Opetusministeriö. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/taide_tarjolle_kulttuuri_kaikille_vammaiset_ja_kulttuuri_toim?lang=fi&extra_locale=fi> [luettu 14.5.2010]
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus 2006. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010. Opetusministeriön julkaisuja 2006:6. Helsinki: Opetusministeriö. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/taiteen_ja_kulttuurin_saavutettavuus_opetusministerion_toimenpid?lang=fi&extra_locale=fi> [luettu 14.5.2010]
- TAKKINEN, RITVA 1988. Kereemipoikkeavuudet kuuron lapsen viittomakielessä 2 v 3 kk – 3 v 4 kk iässä – tapaustutkimus. Pro gradu -tutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- TAKKINEN, RITVA 1995. Phonological acquisition of sign language. A deaf child's developmental course from two to eight years of age. Lisensiaatintutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- TAKKINEN, RITVA 2002. Käsimuotojen salat: Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä. Väitöskirja, suomen kielen laitos, soveltava kielitiede, Jyväskylän yliopisto. Deaf Studies in Finland 1. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- TAKKINEN, RITVA 2003. Viittomakielen omaksuminen äidinkielisessä ja kuulevassa viittomakieltä käyttävässä ympäristössä. Puhe ja kieli 2003/4, s. 159–172.
- Teatteri Totti. Internet-osoitteessa <<http://www.teatteriitotti.fi/>> [luettu 14.5.2010]
- Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta. 2006. Helsinki: Oikeusministeriö, Libris Oy. Internet-osoitteessa <<http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/1198084778540>> [luettu 14.5.2010]
- Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta. 2009. Sastamala: Oikeusministeriö, Vammalan Kirjapaino Oy. Internet-osoitteessa <<http://www.om.fi/1236880953561>> [luettu 14.5.2010]
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Internet-osoitteessa <http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/Vasu/vasu_asiakirja.htm> [luettu 14.5.2010]
- VEITONEN, ULLA 2004. Puhuminen hopeaa, viittominen kultaa. Tutkielma suomalaisen viittomakielen, tansanialaisen viittomakielen ja suomen kielen puheaktiverbeistä. Pro gradu -tutkielma, yleinen kielitiede, Turun yliopisto.
- Viittomakielen kuvasanakirja 1973. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Kirjapaino Oy Surdus Ab.
- Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat. Internet-osoitteessa <<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=487>> [luettu 14.5.2010]
- Viittomakielen oikeudellinen asema 1996. Työryhmän mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Viittomakielen sanakirja 1965. Suomen Kuurojen Liitto ry. Hämeenlinna: Kirjapaino Jaarli.

LÄHTEET

- Viittomakielentulkin ammattisaännöstö. Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 20.9.1999. Internet-osoitteessa <<http://www.tulkit.net/viittomakielentulkit-suomessa/ammatti/viittomakielentulkin-ammattisaannosto/>> [luettu 14.5.2010].
- Viittomakielinen kirjasto. Työryhmän ehdotus toimintamalliksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:9. Helsinki: Opetusministeriö. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Viittomakielinen_kirjasto.html?lang=fi&extra_locale=fi> [luettu 14.5.2010]
- Viittomakielinen kirkkokäsikirjatyö. Internet-osoitteessa <www.evl.fi/kkh/to/kjmk/viitt/viitt_etusivu.html> [luettu 14.5.2010]
- Viittomakielinen netti-tv. Internet-osoitteessa <<http://www.kl-deaf.fi/nettitv>> [luettu 14.5.2010]
- Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36. Helsinki: Opetusministeriö. Internet-osoitteessa <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2005/viittomakielisten_teatteripalveluiden_kehittaminen?lang=fi&extra_locale=fi> [luettu 14.5.2010]
- VIRTANEN, SOFIA 2001. Suomalaisen viittomakielien viittomajärjestys verrattuna suomen kielen sanajärjestykseen. Pro gradu -avhandling, finska språket med litteraturen, Åbo Akademi.
- VIVOLIN-KARÉN, RIITTA – ALANNE, KAISA 2003. Luonnos opetussuunnitelmaksi ja suomalaisen viittomakielien rakenteesta. Käsillä kääntäjät 2003/1, s. 4–12.
- WFD 2007 = Education Rights for Deaf Children. A policy statement of the World Federation of the Deaf. 2007. Internet-osoitteessa <www.wfdeaf.org/pdf/policy_child_ed.pdf> [luettu 14.5.2010]
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Suomeksi: Euroopan unionin virallinen lehti L 23, 2010, s. 35–61. Internet-osoitteessa <<http://eur-lex.europa.eu/staging/JOhtml.do?uri=OJ:L:2010:023:SOM:FI:HTML>> [luettu 14.5.2010]
- Ruotsiksi (Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning): <http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/faq/?module_instance=3&action=question_show&id=3800&category_id=31> [luettu 27.5.2010]
- Englanniksi (Convention on the Rights of Persons with Disabilities): Internet-osoitteessa <<http://www2.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm>> [luettu 27.5.2010]
- ÖSTMAN, JAN-OLA 2005 (red.). FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk. Nordica Helsingiensia 4 / Teckenspråksstudier 1. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Lait ja asetukset

Asetus kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (758/96, 1. § ja 9. §)
Hallintolaki (434/2003)
Kansalaisuuslaki (359/2003)
Kielilaki (423/2003)
Laki auktorisoiduista kääntäjistä (1231/2007)
Laki kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (591/1996)
Laki kunta- ja palvelurakennemuutuksesta (169/2007)
Laki lasten päivähoitosta (36/1973)
Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista
(272/2005)
Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010; voimassa 1.9.2010
alkaen)
Laki Yleisradio Oy:stä (1380/1993)
Saamen kielilaki (1086/2003)
Suomen perustuslaki (731/1999)
Työsopimuslaki (55/2001)
Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004)
Valtioneuvoston asetus kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (758/1996)
Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)

Suulliset lähteet

Haastatteluaineisto 1: Viittomakieliset. Kuurojen Liitto ry,
Viittomakieliyksikkö 2006.
Haastatteluaineisto 2: Työasiamiehet. Kuurojen Liitto ry,
Viittomakieliyksikkö 2007.
Nevalainen, Mervi 2007. Kuurojen Liitto ry:n kuntoutussihteerin haastattelu.